

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑΤΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Ο πόλεμος Αζερμπαϊτζάν – Αρμενίας το 2020: Πτυχές
Στρατηγικής, Διπλωματίας και Τεχνολογίας»**

Σύνταξη: Τάσος Αναστασίου

Επιβλέπων Καθηγητής: Δρ. Κυριάκος Μικέλης
Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Μακεδονίας

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, Δεκέμβριος 2021

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία.

Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

Τάσος Αναστασίου

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

Ευχαριστίες

Στους ανθρώπους που με εμπιστεύονται στην καθημερινή μου ζωή, στον οικογενειακό και επαγγελματικό μου κύκλο...

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Καύκασος, ως η χερσαία σύνδεση μεταξύ της Μαύρης και της Κασπίας θάλασσας, αποτελεί το κομβικό σημείο συνάντησης των περιφερειακών δυνάμεων της Ρωσίας, της Τουρκίας και του Σιιτικού Ιράν. Η περιοχή δε, γύρω από την Κασπία θάλασσα, με τον εντοπισμό εδώ και δεκαετίες τεράστιων κοιτασμάτων ενεργειακών αποθεμάτων, αποκτά μία κρίσιμη ταυτότητα, καθώς αδιαμφισβήτητα μετατρέπεται σε πιθανό κόμβο μεταβολής του παγκόσμιου ενεργειακού χάρτη και επαναπροσδιορισμού των σχέσεων ανάμεσα στα κράτη της διεθνούς σκακιέρας.

Από την άλλη, καθώς η Σοβιετική Ένωση βρισκόταν στα τελικά στάδια της αποσύνθεσης και της κατάρρευσης, γινόταν φανερή η ανάδυση εθνοτικών και θρησκευτικών διαμαχών ανάμεσα στις υπό ανεξαρτητοποίηση κρατικές οντότητες της περιοχής του Νότιου Καυκάσου. Οι παλαιές αντιπαλότητες ανάμεσα στην χριστιανική Αρμενία και το μουσουλμανικό Αζερμπαϊτζάν κορυφώθηκαν προς το τέλος του 20^{ου} αιώνα, με αφορμή το καθεστώς που θα επικρατούσε στην διαφιλονικούμενη περιοχή του Ναγκόρνο - Καραμπάχ ή Αρτσάχ. Το ξέσπασμα των νέων αιματηρών συγκρούσεων, οι οποίες χαρακτηρίστηκαν ως ο πόλεμος των 6 εβδομάδων, το φθινόπωρο του 2020, είχε ως αποτέλεσμα την αλλαγή της πρότερης κατάστασης αποδεικνύοντας τον δυναμικό χαρακτήρα της ευρύτερης περιοχής.

Στην παρούσα εργασία, επιχειρείται η ανάλυση σε στρατηγικό, διπλωματικό και τεχνολογικό επίπεδο, της σύγκρουσης μεταξύ του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας για την αμφισβητούμενη περιοχή του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, όπως αυτή αποτυπώνεται με την πάροδο του χρόνου, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην τελευταία πολεμική διένεξη. Οι διαπραγματεύσεις που αφορούν τη συνεχιζόμενη σύγκρουση στο Ναγκόρνο – Καραμπάχ, παραμένουν στις ευρασιατικές πολιτικές ατζέντες των μεγάλων δυνάμεων και των διεθνών οργανισμών εδώ και δεκαετίες. Τελικά τι ήταν αυτό που οδήγησε στην έναρξη της σύγκρουσης το 2020 και ποια στάση επέδειξαν οι εμπλεκόμενες χώρες στην εξέλιξη του γεωπολιτικού χάρτη στον Καύκασο; Ποια ενδεχόμενα διδάγματα προκύπτουν και ποιες οι πιθανότητες οριστικής επίλυσης του ζητήματος του Ναγκόρνο – Καραμπάχ στο βραχυπρόθεσμο μέλλον;

Λέξεις Κλειδιά: Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν, Ναγκόρνο - Καραμπάχ, πόλεμος, σύγκρουση, στρατηγική, διπλωματία, τεχνολογία.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ABSTRACT

The Caucasus area, as the land connection between the Black and Caspian Seas, is the meeting point of the regional powers of Russia, Turkey and Shiite Iran. The region around the Caspian Sea, with the discovery of huge deposits of energy reserves for decades acquires a critical identity, as it unquestionably becomes a possible hub for changing the world energy map and redefining relations between the states of the international chessboard.

On the other hand, as the Soviet Union was in the final stages of disintegration and collapse, the emergence of ethnic and religious conflicts between the independent state entities of the South Caucasus region became apparent. The old rivalries, between Christian Armenia and Muslim Azerbaijan peaked at the end of the 20th century, on the occasion of the regime that would prevail in the disputed region of Nagorno - Karabakh or Artsakh. The outbreak of the new bloody conflicts, which were characterized as the 6-week war, in the autumn of 2020, resulted in a change of the previous situation, proving the dynamic character of the wider region.

In the present thesis, a strategic, diplomatic, and technological analysis of the conflict between Azerbaijan and Armenia over the disputed Nagorno-Karabakh region is being attempted, as reflected over time, with a special emphasis on the latest military conflict. Negotiations over the ongoing Nagorno-Karabakh conflict remain on the Eurasian political agendas of major powers and international organizations for decades now. After all, what was it that led to the start of the conflict in 2020 and what attitude did the countries involved show in the evolution of the geopolitical map in the Caucasus? What are the possible lessons to be learned and what are the chances of a final settlement of the Nagorno-Karabakh issue in the short term?

Keywords: Armenia, Azerbaijan, Nagorno – Karabakh, war, conflict, strategy, diplomacy, technology.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο	8
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ	8
1.1 Γενικά	8
1.2 Γεωγραφική Θέση και Σύντομα Ιστορικά Στοιχεία των Δύο Χωρών	8
1.2.1 Αζερμπαϊτζάν	8
1.2.2 Αρμενία	10
1.3 Ιστορικό Πλαίσιο των Δύο Χωρών και του Ναγκόρνο - Καραμπάχ	12
1.4 Η Πορεία της Σύγκρουσης στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ και η Εξέλιξή του Ζητήματος.....	15
1.5 Ανάλυση των Προσπαθειών Επίλυσης της Διαμάχης πριν το Ξέσπασμα του Πολέμου του 2020 (2018-2019).....	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο	24
Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟ ΝΑΓΚΟΡΝΟ – ΚΑΡΑΜΠΑΧ ΤΟ 2020	24
2.1 Γενικά	24
2.2 Ο Πόλεμος των Έξι Εβδομάδων	24
2.3 Ο Ρόλος της Ρωσίας και της Τουρκίας, η Θέση του Ιράν, η Συνδρομή του Ισραήλ και η Στάση της Ελλάδας	27
2.3.1 Ο Ρόλος της Ρωσίας	28
2.3.2 Ο Ρόλος της Τουρκίας.....	30
2.3.3 Η Θέση του Ιράν.....	32
2.3.4 Η Συνδρομή του Ισραήλ	34
2.3.5 Η Στάση της Ελλάδας.....	35
2.4 Η Συμφωνία του Νοεμβρίου 2020 για την Κατάπαυση του Πυρός	36

2.5	Οι Επιπτώσεις του Πολέμου σε Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο		43
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ – ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ – ΣΤΟΙΧΕΙΑ		
ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΝΟΤΙΟΥ ΚΑΥΚΑΣΟΥ		43
3.1	Γενικά – Θεωρητικό Υπόβαθρο.....	43
3.2	Στρατηγική	43
3.3	Διπλωματία	44
3.4	Στοιχεία Διεθνούς Πολιτικής στην περιοχή του Νότιου Καυκάσου.....	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο		52
Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΡΜΕΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΖΕΡΜΠΑΪΤΖΑΝ ΚΑΙ ΤΑ ΣΗΜΕΡΙΝΑ		
ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΣΤΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΧΩΡΩΝ		52
4.1	Γενικά	52
4.2	Η Πολιτική των Δύο Χωρών.....	52
4.3	Η Επικρατούσα Κατάσταση Σήμερα στην Περιοχή.....	57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο		63
ΠΤΥΧΕΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΤΟΥ		
ΝΑΓΚΟΡΝΟ - ΚΑΡΑΜΠΑΧ.....		63
5.1	Γενικά	63
5.2	Η Τουρκική Στρατηγική	63
5.3	Η Στρατηγική και οι Επιδιώξεις της Ρωσίας	66
5.4	Ο Ρόλος της ΕΕ και των ΗΠΑ	68
5.4.1	Ευρωπαϊκή Ένωση	68
5.4.2	Η.Π.Α	70

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6°	77
Η ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΤΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	
Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΑΥΤΗΣ ΣΤΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΣΤΟ ΝΑΓΚΟΡΝΟ - ΚΑΡΑΜΠΑΧ.....	77
6.1 Γενικά	77
6.2 Ο Ρόλος της Τεχνολογίας στον Πόλεμο του 2020	77
6.2 Ενδεχόμενα Διδάγματα από την Εκτεταμένη Χρήση της Τεχνολογίας στο Πεδίο Σύγκρουσης του ΝΚ.....	86
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7°	89
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	89
7.1 Γενικά	89
7.2 Συμπεράσματα.....	89
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	96
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	96
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	97
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	98
ΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΥΠΟΥ	108
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Α»	110
ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΤΡΙΜΕΡΟΥΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΡΩΣΙΑΣ – ΑΡΜΕΝΙΑΣ ΚΑΙ ΑΖΕΡΜΠΑΪΤΖΑΝ (ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ)	110
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Β»	112
ΧΑΡΤΕΣ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟ ΝΑΓΚΟΡΝΟ - ΚΑΡΑΜΠΑΧ ΑΠΟ ΤΟ 1994 ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ	112

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

Α'ΠΠ	Α' Παγκόσμιος Πόλεμος
Β'ΠΠ	Β' Παγκόσμιος Πόλεμος
ΔΑΣΕ	Διάσκεψη για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΣΣΔ	Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
ΕΤΕ	Ευρωπαϊκή Τελωνειακή Σύνδεση
ΕΠΓ	Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας
ΚΑΚ	Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών
ΜΕΑ	Μη Επανδρωμένα Αεροχήματα/Αεροσκάφη
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητικός Οργανισμός
ΝΚ	Ναγκόρνο – Καραμπάχ
ΟΑΣΕ	Οργανισμός για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη
ΟτΜ	Ομάδα του Μίνσκ
ΟΚΠ	Οργάνωση της Κοινωνίας των Πολιτών
CSTO	Collective Security Treaty Organization
ΕΑΕΥ	EurAsian Economic Union
LoC	Line of Contact
NATO	North Atlantic Treaty Organization
UAV	Unmanned Aerial Vehicle

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ, ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

Εικόνα 1 - Χάρτης της Αρμενίας, του Αζερμπαϊτζάν και της διαφιλονικούμενης περιοχής του Ναγκόρνο - Καραμπάχ.	14
Εικόνα 2 - Χαρακτηριστική Φωτογραφία της σφοδρότητας των Συγκρούσεων στο Ναγκόρνο – Καραμπάχ.	23
Εικόνα 3 - Η Τουρκία είχε Ενεργό Στρατιωτικό Ρόλο στον Πόλεμο του Ναγκόρνο - Καραμπάχ το 2020.....	31
Εικόνα 4 - Η Πρώτη Συνάντηση των Ηγετών της Ρωσίας, Αζερμπαϊτζάν και Αρμενίας μετά τον πόλεμο του 2020.....	39
Εικόνα 5 - Τα «Ευρασιατικά Βαλκάνια» του Zbigniew Brzezinski.....	47
Εικόνα 6 - Οι αντιδράσεις των λαών των δύο χωρών μετά το πέρας του Πολέμου του 2020.	56
Εικόνα 7 - Χάρτης των Συγκρούσεων στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ μετά τη Συμφωνία της 9 ^{ης} Νοεμβρίου 2020.....	58
Εικόνα 8 - Χάρτης Αρμενικών - Αζερικών Περίκλειστων Περιοχών (Θύλακες).	61
Εικόνα 9 - Παρουσίαση του προκλητικού χάρτη του «Τουρκικού κόσμου» από τον Τούρκο πρόεδρο, Ερντογάν και τον κυβερνητικό του εταίρο, Μπαχτσελί.....	65
Εικόνα 10 - Αναγνώριση της Γενοκτονίας των Αρμενίων από τον Πρόεδρο Biden και τις ΗΠΑ.....	75
Εικόνα 11 - Πίνακας ΜΕΑ, Πυραύλων και Πυραυλικού Πυροβολικού της Αρμενίας πριν την έναρξη του πολέμου το 2020.	79
Εικόνα 12 - Πίνακας ΜΕΑ, Πυραύλων και Πυραυλικού Πυροβολικού του Αζερμπαϊτζάν πριν την έναρξη του πολέμου το 2020.....	81
Εικόνα 13 - Το Τουρκικό UAV, Bayraktar TB2, κατά την παρέλαση της «Νίκης»	85
Χάρτης 1 - Χάρτης Καταστάσεως στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ μετά την κατάπαυση του πυρός τον Μάιο 1994	112
Χάρτης 2 - Χάρτης εξέλιξης των επιχειρήσεων στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ κατά την 1η Νοεμβρίου 2020	112
Χάρτης 3 - Χάρτης Καταστάσεως στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ μετά την 10η Νοεμβρίου 2020 και το πέρας του πολέμου των 44 ημέρων	113

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η σύγκρουση μεταξύ Αζερμπαϊτζάν και Αρμενίας δεν είναι κάτι καινούργιο στη διεθνή πολιτική σκηνή. Υπήρξε μάλιστα ένα από τα εναύσματα για τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Εντός των τελευταίων τριών δεκαετιών, η σύγκρουση του Ναγκόρνο - Καραμπάχ¹ (εφεξής ως ΝΚ) έχει εξελιχθεί από μια σύγκρουση δύο κοινοτήτων εντός των πλαισίων μιας οντότητας, μιας ένωσης, της Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ), σε μια διακρατική διαμάχη μεγάλης διάρκειας, η οποία έχει υπονομεύσει σημαντικά την ασφάλεια όλης της περιοχής του Καυκάσου.

Η κλιμάκωση των εχθροπραξιών μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν, η οποία έλαβε χώρα το φθινόπωρο του έτους 2020, κατέδειξε ξεκάθαρα τη διεθνοποίηση της παρατεινόμενης εθνοπολιτικής σύγκρουσης, για την οποία αποτελεί αναντίρρητο το γεγονός ότι έχει ξεπεράσει τα όρια μιας μεμονωμένης ευρασιατικής διένεξης. Περί αυτής της κλιμάκωσης, υπογραμμίζεται από ειδικούς, με βάσιμα επιχειρήματα, ότι αυτός ο τελευταίος γύρος εντάσεων στην περιοχή του ΝΚ αποκάλυψε μια στενή σύνδεση μεταξύ του Νότιου Καυκάσου και της περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου.² Μάλιστα, οι ίδιες οι αντιμαχόμενες πλευρές έχουν κατηγορήσει η μια την άλλη για στρατολόγηση μαχητών από τη Μέση Ανατολή και την εμπλοκή αυτών στις μάχες στον Καύκασο, ενώ το συγκεκριμένο γεγονός έχει αναφερθεί από κορυφαία παγκόσμια μέσα ενημέρωσης, πολιτικούς και υπηρεσίες πληροφοριών διαφόρων χωρών.³ Ο βαθμός διείσδυσης των προερχόμενων από τη Μέση Ανατολή τζιχαντιστών μαχητών στον Καύκασο και ο ρόλος τους στην πιθανή αποσταθεροποίηση της περιοχής δεν έχει ακόμη αξιολογηθεί. Ωστόσο, είναι ήδη ξεκάθαρο ότι η πιθανότητα μετακίνησης του κινδύνου αποσταθεροποίησης από τη Συρία προς τα νότια σύνορα της Ρωσίας είναι πολύ υψηλός.

Η τελευταία εκτενής διένεξη που έλαβε χώρα το φθινόπωρο του 2020, ξεχωρίζει σε σχέση με τις προηγούμενες συγκρούσεις αναφορικά με το μέγεθος της πολιτικοστρατιωτικής και διπλωματικής ανάμειξης της Τουρκίας στο πεδίο του

¹ Ναγκόρνο - Καραμπάχ: Αζερική ονομασία του «ορεινού Καραμπάχ». Περιοχή έκτασης 4400 τετραγωνικών χιλιομέτρων στο νότιο Καύκασο. Η Αρμενική ονομασία της περιοχής είναι Αρτσάχ. Για τους σκοπούς της εργασίας θα χρησιμοποιείται η ονομασία Ναγκόρνο - Καραμπάχ (Μάζης, 2020).

² (Naumkin, 2020).

³ (McKernan, 2020) και (Khadder, Tuysuz, & Lister, 2020).

πολέμου. Αυτό το ενδεχόμενο ανάμειξης της Άγκυρας τονιζόταν διαρκώς από τη Μόσχα, η οποία μέχρι το ξέσπασμα της πολεμικής σύγκρουσης θεωρούσε ότι έπρεπε να δοθεί σε αυτό ιδιαίτερη προσοχή. Όσον αφορά τα άλλα δύο ισότιμα κράτη της Ομάδας του Μίνσκ (εφεξής ως ΟτΜ)⁴ του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ), τις ΗΠΑ και τη Γαλλία, αυτά αρκέστηκαν, ουσιαστικά, στην αναγνώριση του επικείμενου ρόλου της Ρωσίας ως κύριου μεσολαβητή στην ειρηνευτική διευθέτηση, δεδομένης της προαναφερθείσας αυξημένης επιρροής της Τουρκίας. Παρά τις πολλές διαφορές προτεραιοτήτων σχετικά με τις διεθνείς και ευρασιατικές ατζέντες, η Ουάσιγκτον, η Μόσχα και το Παρίσι έχουν σε γενικές γραμμές πραγματοποιήσει συντονισμένες προσπάθειες για τη διευθέτηση της γενικότερης σύγκρουσης Αρμενίας - Αζερμπαϊτζάν.

Η κλιμάκωση των εντάσεων στην περιοχή του ΝΚ τον Σεπτέμβριο του 2020, δεν μετρίασε αυτές τις προσπάθειες.⁵ Ωστόσο, η Άγκυρα ουσιαστικά τις αγνόησε και τις υποβάθμισε κατηγορώντας ανοιχτά την ΟτΜ για διπλωματική αναποτελεσματικότητα και αυτοανακηρύχτηκε, αφενός καθοριστικός παράγοντας στη δημιουργία θεμελίων για ειρηνευτική διευθέτηση του ζητήματος, βάσει των νέων και ιδιαίτερων συνθηκών και αφετέρου εγγυητής ασφαλείας στην περιοχή του Νότιου Καυκάσου. Λαμβάνοντας υπόψη την απόκλιση των θέσεων της Μόσχας και της Άγκυρας στα υπόλοιπα μέτωπα στα οποία εμπλέκονται, όπως αυτό της Συρίας, της Λιβύης και της περιοχής της Μαύρης Θάλασσας και συνυπολογίζοντας τις αναζωογονημένες δραστηριότητες της Τουρκίας κοντά στα νότια σύνορα της Ρωσίας, αντιλαμβάνεται κανείς ότι η κατάσταση εκεί τείνει να γίνει ακόμα πιο αβέβαιη.

Η επέκταση του εύρους των εχθροπραξιών, η σημειούμενη καταστροφή και η αδιαλλαξία των αντιμαχόμενων μερών μετέτρεψε την ανάγκη για επιβολή ειρήνης σε μια επείγουσα αποστολή. Μέχρι τον Σεπτέμβριο του 2020, αυτή η επιλογή έμοιαζε περισσότερο με μια τυπική διαδικασία με σκοπό την ειρηνευτική διευθέτηση.⁶ Όμως μετά το ξέσπασμα της σύγκρουσης, ο ρόλος των

---

⁴ Ομάδα του Μίνσκ (OSCE Minsk Group): Πρωτοβουλία από το 1992 για την εγκαθίδρυση της ειρήνης και της καλής πίστης των διαπραγματεύσεων αναφορικά με τη διαμάχη Αρμενίας – Αζερμπαϊτζάν για το ΝΚ (wikipedia.org).

⁵ Κοινή Δήλωση των προέδρων της Ρωσίας, των ΗΠΑ και της Γαλλίας (συμπρόεδροι της ΟτΜ) αναφορικά με τη σύγκρουση στο ΝΚ (en.kremlin.ru, 2020).

⁶ Δήλωση της ΟτΜ (OSCE, 2009).

διαπραγματεύσεων απέκτησε ακόμα μεγαλύτερη σημασία αποτελώντας σχεδόν το μοναδικό μέσο αποκλιμάκωσης. Μια ειρηνευτική επιχείρηση υπό τη ρωσική αιγίδα, όπως περιεγράφηκε στην κοινή δήλωση των Βλαντιμίρ Πούτιν, Ιλχάμ Αλίγιεφ και Νικόλ Πασινιάν, την 10η Νοεμβρίου 2020, είναι αυτή που επιδιώχθηκε να αποτελέσει θεμέλιο για τον οριστικό τερματισμό της ένοπλης αντιπαράθεσης, την έναρξη διευθέτησης και τελικά διακοπής αυτής της αέναης σύγκρουσης.⁷

Όσον αφορά το Ιράν, ως γειτονικό και εμμέσως εμπλεκόμενο κράτος, το ζήτημα των ειρηνοποιών δυνάμεων παραδοσιακά προκαλεί την ανησυχία του. Έτσι και σε αυτήν την περίπτωση αντιτίθεται σταθερά στις «βασικές αρχές» μιας ειρηνευτικής διευθέτησης που υποστηρίζονται από την ΟτΜ. Ωστόσο, την ίδια στιγμή, η Τεχεράνη θα υποστήριζε μια διευθέτηση του ζητήματος η οποία όπως έχει υπογραμμίσει θα μπορούσε να επιτευχθεί με τη συμμετοχή των εμπλεκόμενων μερών καθώς των τριών γειτονικών χωρών, δηλαδή τη Ρωσία, την Τουρκία και φυσικά το ίδιο το Ιράν. Στο πλαίσιο αυτό, μια ειρηνευτική αποστολή με τη Μόσχα επικεφαλής, θα ήταν απίθανο να βρει αντίθετες τις αρχές της Ισλαμικής Δημοκρατίας.

Το δικαιολογημένο συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει κανείς είναι ότι μια επίδειξη δύναμης στον Καύκασο, με φόντο την μείωση της παγκόσμιας επιρροής των ΗΠΑ, είναι σύμπτωμα μιας παγκόσμιας στροφής προς έναν κόσμο όπου πλέον οι εξελίξεις είναι περισσότερο από ποτέ δυναμικές. Τα παραδοσιακά όρια του «δικού μας» και του «ξένου» δεν είναι καθολικά και παντοτινά, αλλά αντιθέτως είναι περιστασιακά. Πράγματι, η σύγκρουση του ΝΚ έδειξε ότι οι παραδοσιακές συμμαχίες και οι συνασπισμοί δεν σημαίνουν αυτόματα και υιοθέτηση κοινής γραμμής και κοινών απόψεων μεταξύ των μελών τους. Υπό αυτή την έννοια, η θέση της Ρωσίας και του Ιράν σχετικά με την κατάπαυση του πυρός και την αποκλειστική χρήση διπλωματικών μεθόδων για τη διευθέτηση της σύγκρουσης είναι πολύ πιο κοντά στην προσέγγιση που επιχειρούν τα μέλη του NATO (North Atlantic Treaty Organization), όπως οι ΗΠΑ και η Γαλλία ενώ εκ διαμέτρου αντίθετη είναι η άποψη της Τουρκίας, του επίσης συμμάχου τους στη Βορειοατλαντική Συμμαχία, η οποία

---

⁷ Κοινή δήλωση των ηγετών Ρωσίας, Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν για την συμφωνία κατάπαυσης του πυρός την 10^η Νοεμβρίου 2020 (en.kremlin.ru, Statement by President of the Republic of Azerbaijan, Prime Minister of the Republic of Armenia and President of the Russian Federation, 2020).

στήριζε μέχρι και την τελευταία στιγμή τις πολεμικές επιχειρήσεις των Αζέρων (Haas, 2008, σ. 14).

Σύμφωνα με αναλύσεις, όπως αυτές έχουν προκύψει μετά το πέρας του πολέμου στο ΝΚ, η Άγκυρα θα προτιμούσε να επιμείνει στη μονομερή υποστήριξη του Αζερμπαϊτζάν, το οποίο ως γνωστό δεν αποτελεί μέλος του ΝΑΤΟ. Κρίνεται δε σημαντικό, να αναφερθεί ότι η συμφωνία για την κατάπαυση του πυρός μεταξύ Μπακού και Ερεβάν της 10^{ης} Νοεμβρίου 2020, επετεύχθη μετά την καθοριστική εμπλοκή της Μόσχας και όχι του συνόλου της ΟΤΜ.

Η σύγκρουση του ΝΚ αποτέλεσε ακόμη και θέμα (έστω με δευτερεύουσα σημασία) στην προεκλογική εκστρατεία στις ΗΠΑ, καθώς και στοιχείο που εντάχθηκε στις εγχώριες πολιτικές ατζέντες στην Τουρκία και τη Γαλλία. Η αντιπαράθεση μεταξύ της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν δεν είναι ο μόνος λόγος που οξύνει την αντιπαράθεση μεταξύ του Παρισιού και την Άγκυρας τα τελευταία χρόνια. Αντιθέτως, σημαντικό ρόλο παίζουν και τα θέματα που σχετίζονται με τη Μεσόγειο Θάλασσα τα οποία αναπόφευκτα συσσωρεύονται διαρκώς. Ωστόσο, η κλιμάκωση των εντάσεων στο Νότιο Καύκασο έχει καταστεί πολύ σοβαρή αιτία για μια βαθύτερη γαλλοτουρκική διαίρεση (Waltz, 2011, σσ. 19-22). Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι ο απόηχος των ένοπλων αντιπαράθεσεων στο ΝΚ έγινε επίσης σαφώς αισθητός στη Γεωργία, μια γειτονική χώρα τόσο της Αρμενίας όσο και του Αζερμπαϊτζάν. Αυτό τόνισε για άλλη μια φορά την εσωτερική και εξωτερική τρωτότητα της συγκεκριμένης χώρας και τα πιθανά «διλήμματα συμμαχίας» μεταξύ Τιφλίδας και ΝΑΤΟ.

Αυτός ο τελευταίος γύρος στη διαχρονική σύγκρουση του ΝΚ έφερε τον ρόλο της Ρωσίας, αναφορικά με τη διευθέτηση του ζητήματος, στο επίκεντρο και αποκάλυψε τους πρόσθετους κινδύνους, όχι από τις προερχόμενες εκ Δύσης πιέσεις όπως συνηθιζόταν, αλλά αυτή τη φορά από τις αυξανόμενες φιλοδοξίες των διαφόρων περιφερειακών και ενδεχομένως μη κυβερνητικών παραγόντων. Επιπλέον, η Μόσχα μεταξύ άλλων βρέθηκε αντιμέτωπη με την ανάγκη διατήρησης της εύθραυστης ισορροπίας συμφερόντων μεταξύ της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν, δύο κρατών που είναι σημαντικά για Ρωσική Ομοσπονδία, αλλά τρέφουν εχθρικά συναισθήματα το ένα για το άλλο και διστάζουν να προβούν σε

αμοιβαία αποδεκτές παραχωρήσεις ή να καταλήξουν σε έναν μόνιμο και ουσιαστικό συμβιβασμό (Haas, 2008, σσ. 14-16).

Η σύγκρουση του ΝΚ έχει εξελιχθεί πέρα από μια περιφερειακή σύγκρουση που ήταν μέχρι τώρα και είχε τις ρίζες της στην κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Πλέον, με τα σημερινά δεδομένα, τα συμφέροντα διαφόρων εξωτερικών παικτών της γεωπολιτικής σκακιέρας επικεντρώνονται σε αυτή τη διμερή αντιπαράθεση. Τα συμφέροντά αυτά όπως γίνεται αντιληπτό, δεν βασίζονται σε διακρατικές σχέσεις με τη μορφή οποιουδήποτε μπλοκ ή ένωσης αλλά στις ατομικές ή/και κρατικές τους προσεγγίσεις, οι οποίες αφορούν τόσο τα αντιμαχόμενα μέρη όσο και τις προοπτικές για μια ειρηνευτική διευθέτηση. Συνάμα, θεωρείται εξίσου σημαντικό το γεγονός ότι οι εξωτερικοί παίκτες διαμορφώνουν τις τακτικές και στρατηγικές τους πολιτικές για το ΝΚ σε σχέση με τις τρέχουσες εξελίξεις σε άλλες περιοχές, είτε πρόκειται για τη Μέση Ανατολή, είτε για τη Μεσόγειο, είτε για την περιοχή της Μαύρης Θάλασσας. Ακόμα, συνδέονται προφανώς και με τη δική τους εσωτερική πολιτική ατζέντα, γεγονός που μεταδίδει πρόσθετη πολιτική αξία⁸ στην αντιπαράθεση μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν. Φυσικά κανείς δεν μπορεί να αγνοήσει την πιθανότητα να ξεσπάσουν έτερες συναφείς συγκρούσεις.

Όσον αφορά τον σκοπό της παρούσας εργασίας, αναφέρεται ότι συνίσταται στην ανάλυση σε στρατηγικό, διπλωματικό και τεχνολογικό επίπεδο της σύγκρουσης μεταξύ των χωρών του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας για την διαφιλονικούμενη περιοχή του ΝΚ, όπως αποτυπώνεται στο πέρασμα των ετών αλλά κυρίως μετά τον πόλεμο των 44 ημερών που ξέσπασε το φθινόπωρο του 2020. Η εν λόγω διαμάχη ασκεί επιρροή αφενός στο πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο των σχέσεων των δύο κρατών και αφετέρου στην εδραίωση της ασφάλειας στον Καύκασο, μια περιοχή που αδιαμφισβήτητα είναι πολύ μεγάλης γεωπολιτικής σημασίας και ενδιαφέροντος. Μέσα από την ανάλυση που θα ακολουθήσει, γίνεται προσπάθεια εξεύρεσης απαντήσεων στα παρακάτω τεθέντα ερευνητικά ερωτήματα:

---

⁸ Σχετικά με τη διαμάχη Ρωσίας και Τουρκίας στη Συρία, (Najjar, 2020) και (Novosti, Erdogan accused Russia of "attack" on opposition camp in Idlib, 2020). Σχετικά με την αντιπαράθεση Τουρκίας – Γαλλίας (Subbotin, 2020).

α. Ποια η στρατηγική των εμπλεκομένων χωρών στη διαμάχη του ΝΚ, τόσο διαχρονικά αλλά ειδικότερα στον πρόσφατο πόλεμο του 2020;

β. Πως η διπλωματία επηρέασε την εξέλιξη της διένεξης στον Νότιο Καύκασο και ποια η στάση των μεγάλων δυνάμεων, καθώς και των διεθνών οργανισμών;

γ. Πως εκτιμάται η προφανής επίδραση της τεχνολογίας στις επιχειρήσεις του ΝΚ, το φθινόπωρο του 2020 και πως αναμένεται να συμβάλει στην ανακατανομή ισχύος των δυνάμεων, μεγάλων και περιφερειακών, στη διεθνή πολιτική;

Προκειμένου να επιτευχθεί η όσο το δυνατόν ορθότερη προσέγγιση και ανάλυση των παραπάνω ζητημάτων, εφαρμόζεται η μεθοδολογία της κριτικής βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Αξίζει να αναφερθεί το γεγονός ότι, λόγω του επίκαιρου του θέματος, οι πηγές είναι κυρίως δημοσιολογικές και χρησιμοποιείται εκτενώς η αρθρογραφία, οι επίσημες ανακοινώσεις τύπου όπως και αριθμός αναφορών από αξιόπιστα επιστημονικά περιοδικά όπου ήταν δυνατόν. Η εργασία δε, δομείται σε επτά βασικά κεφάλαια:

α. Στο 1^ο κεφάλαιο της μελέτης, παρουσιάζεται μία ιστορική αναδρομή της σύγκρουσης μέσα από την σύντομη αναφορά στις δύο χώρες, τις καταβολές του ζητήματος της διαφιλονικούμενης περιοχής, ενώ παράλληλα γίνεται αναφορά στις προσπάθειες επίλυσης των διαφορών που είχαν προηγηθεί της τελευταίας πολεμικής διένεξης.

β. Το 2^ο κεφάλαιο της μελέτης, εστιάζεται στα γεγονότα του πολέμου των 44 ημερών καθώς και το ρόλο τον οποίο διαδραμάτισαν ιδιαίτερα οι γειτονικές χώρες, συμπεριλαμβανομένου και της στάσης που επέδειξε η Ελλάδα. Γίνεται αναφορά στην συμφωνία κατάπαυσης του πυρός και επιχειρείται ταυτόχρονα η αποτίμηση των άμεσων επιπτώσεων στις δύο χώρες, Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν.

γ. Το 3^ο κεφάλαιο της μελέτης εμπεριέχει το κυρίως θεωρητικό υπόβαθρο, καθώς γίνεται αναφορά στους όρους της διεθνούς πολιτικής, της στρατηγικής και της διπλωματίας.

δ. Στο 4^ο κεφάλαιο μελετάται η πολιτική της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν αναφορικά με τη σύγκρουση και παρουσιάζεται η κατάσταση στην περιοχή σήμερα, με την παρέλευση ήδη ενός έτους από τον πόλεμο.

ε. Το 5^ο κεφάλαιο, αποτελεί το κυρίως τμήμα όπου αναλύονται οι πτυχές στρατηγικής και διπλωματίας των εμπλεκομένων χωρών, των μεγάλων και περιφερειακών δυνάμεων αλλά και της ΕΕ.

στ. Στο 6^ο κεφάλαιο εξετάζεται ειδικότερα η επίδραση της τεχνολογίας στο επιχειρησιακό και τακτικό επίπεδο του πολέμου και αποτυπώνονται σαφώς τα αποτελέσματα αυτής στο καθαρά στρατιωτικό επίπεδο. Παράλληλα επιχειρείται η συμπερασματική απόδοση ενδεχομένων διδαγμάτων για τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στο σύντομο μέλλον.

Η εργασία ολοκληρώνεται με την εκπόνηση ορισμένων βασικών συμπερασμάτων ως συνέχεια της μελέτης και ανάλυσης των πτυχών στρατηγικής, διπλωματίας και τεχνολογίας στον πόλεμο του φθινοπώρου του 2020, στο ΝΚ.

Καταληκτικά, αναλύοντας την εν λόγω συγκρουσιακή σχέση των δύο χωρών διαπιστώνει κανείς τις ομοιότητές της με ένα σύνολο άλλων εθνοτικών και θρησκευτικών διαμαχών που έχουν ξεσπάσει διεθνώς, ιδιαίτερα κατόπιν κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης. Μέσω της παρούσας μελέτης λοιπόν μπορεί κανείς να αποκτήσει τις απαραίτητες γνώσεις σχετικά με τη μέθοδο αντιμετώπισης τέτοιων καταστάσεων από τη διεθνή κοινότητα και τους διεθνείς οργανισμούς ενώ η εξαγωγή συμπερασμάτων στο τέλος αυτής θα φανεί χρήσιμη για την επίλυση αντίστοιχων ζητημάτων με τα οποία πιθανώς να βρεθεί σύντομα αντιμέτωπη η Ελλάδα και η Κύπρος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ

1.1 Γενικά

Η Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν αποτελούν δύο χώρες του Νότιου Καυκάσου, οι οποίες παρά την γειτονία και την κοινή πορεία σε ένα μεγάλο και συγχρόνως δραματικό για τους λαούς τους μέρος της ιστορίας, εντούτοις βρίσκονται αενάως σε μία συγκρουσιακή σχέση. Η ιστορία, με την καταγραφή της και από τις δύο εμπλεκόμενες πλευρές, καταδεικνύει στο πέρασμα του χρόνου ότι η συμφιλίωση και η εξεύρεση βιώσιμης λύσης για τους καταπονημένους λαούς των χωρών αυτών είναι αδύνατη. Το ΝΚ, αποτέλεσε στο παρελθόν και συνεχίζει να αποτελεί το πλέον απροσπέλαστο εμπόδιο στην σύγχρονη πορεία των Αζερο - Αρμενικών σχέσεων.

1.2 Γεωγραφική Θέση και Σύντομα Ιστορικά Στοιχεία των Δύο Χωρών

1.2.1 Αζερμπαϊτζάν

Η Δημοκρατία του Αζερμπαϊτζάν, χώρα της ανατολικής Υπερκαυκασίας, αφορά στην περιοχή που περιβάλλει τις νότιες πλευρές της οροσειράς του Καυκάσου. Οριοθετείται βόρεια από τη Ρωσία, ανατολικά από την Κασπία Θάλασσα, νότια από το Ιράν, δυτικά από την Αρμενία και βορειοδυτικά από τη Γεωργία. Το Αζερμπαϊτζάν περιλαμβάνει στα σύνορά του το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής του ΝΚ, η οποία από το 1988 είναι το επίκεντρο έντονων συγκρούσεων μεταξύ του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας. Η πρωτεύουσα του Αζερμπαϊτζάν είναι η αρχαία πόλη του Μπακού (Βακι), της οποίας το λιμάνι αποτελεί το μεγαλύτερο κόμβο οικονομικών, ενεργειακών και εμπορικών διαδρομών στην Κασπία Θάλασσα (Ελευθερουδάκης, 2008, σ. 48).

Το Αζερμπαϊτζάν ήταν ανεξάρτητο έθνος από το 1918 έως το 1920, αλλά στη συνέχεια ενσωματώθηκε στη Σοβιετική Ένωση ως Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία του Αζερμπαϊτζάν. Κήρυξε την ανεξαρτησία του στις 30 Αυγούστου 1991 εν μέσω των διαδικασιών διάλυσης της ΕΣΣΔ. Το σύνταγμα της σοβιετικής εποχής του 1978 αναθεωρήθηκε - αντικαταστάθηκε με την Πράξη Ανεξαρτησίας του 1991 καθώς και με αντίστοιχο προεδρικό και κοινοβουλευτικό διάταγμα. Το 1995

εγκρίθηκε με συντριπτική πλειοψηφία ένα νέο σύνταγμα μέσω δημοψηφίσματος. Το σύνταγμα αυτό, προέβλεπε την θεσμοθέτηση νομοθετικού σώματος, τα μέλη του οποίου εκλέγονται άμεσα με πενταετή θητεία. Ο αρχηγός του κράτους είναι ο πρόεδρος, ο οποίος εκλέγεται επίσης με άμεση καθολική ψηφοφορία ενώ η θητεία του ήταν διάρκειας επτά ετών. Μια συνταγματική τροποποίηση που ψηφίστηκε το 2009 αφαίρεσε το προαναφερθέν όριο θητείας. Στα πολιτικά κόμματα που υφίστανται σήμερα, περιλαμβάνονται το Κόμμα του Νέου Αζερμπαϊτζάν (ιδρύθηκε από τον πρώην πρόεδρο Heydar Aliyev και πατέρα του νυν ηγέτη της χώρας), το φιλοτουρκικό, εθνικό Λαϊκό Μέτωπο του Αζερμπαϊτζάν, το Κόμμα της Νέας Ισότητας (Musavat), το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, το Κόμμα της Εθνικής Ανεξαρτησίας και το Ενωμένο Κομμουνιστικό Κόμμα. Το 1992, το Αζερμπαϊτζάν έγινε μέλος των Ηνωμένων Εθνών και το 1993 καθιερώθηκε ως επίσημο μέλος της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών⁹ (ΚΑΚ) (Ανδριανόπουλος, 2016, σσ. 31-35).

Το Αζερμπαϊτζάν σχημάτισε εθνικό στρατό το 1991, ο οποίος αποτελείται από δυνάμεις στρατού ξηράς (μέρος του οποίου ήταν προσωπικό της πρώην Σοβιετικής 4^{ης} Στρατιάς), δυνάμεις ναυτικού και δυνάμεις αεροπορίας. Η στρατιωτική θητεία είναι εθελοντική ενώ οι πολίτες μπορούν να καταταγούν στις ένοπλες δυνάμεις μόλις συμπληρώσουν το 18^ο έτος της ηλικίας τους και οι στρατιωτικές υποχρεώσεις τους διαρκούν 18 μήνες ή 12 μήνες στην περίπτωση απόφοιτων πανεπιστημίου. Η σύγκρουση με την Αρμενία για το ΝΚ ήταν υψηλής προτεραιότητας και κυρίαρχο ζήτημα του στρατιωτικού σχεδιασμού του Αζερμπαϊτζάν κατά τη δεκαετία του 1990 ενώ η πρόσφατη σύγκρουση του 2020 κατέδειξε την στρατιωτική αναβάθμιση - κυρίως τεχνολογική - της χώρας προς την επίτευξη των τεθέντων σκοπών.

Ως μέλος της Σοβιετικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Υπερκαυκασίας από το 1922 έως το 1936, όπως άλλωστε η Γεωργία και η Αρμενία, γνώρισε σημαντική οικονομική ανάπτυξη, αστικοποίηση και εκβιομηχάνιση. Παρόλο που η εκπαίδευση στο Αζερμπαϊτζάν αναβαθμίστηκε και οι Αζέροι τοποθετήθηκαν σε θέσεις εξουσίας, το κράτος ελεγχόταν αυστηρά από τη Μόσχα, ειδικά κατά τα χρόνια της κυριαρχίας του Ιωσήφ Στάλιν (1928–1953). Εκείνη την περίοδο ηγέτης του

---

⁹ Η Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών (CIS ή ΚΑΚ) είναι ένας περιφερειακός διεθνής οργανισμός, ιδρύθηκε το 1991 και στον οποίο συμμετέχουν χώρες, πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες, οι οποίες σχηματίστηκαν μετά την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης (NTI.org, 2007).

Κομμουνιστικού Κόμματος του Αζερμπαϊτζάν υπήρξε ο Mir Jafar Baghirov, ο οποίος κατόρθωσε να αντισταθεί στις αρμενικές απαιτήσεις για παραχώρηση της αυτόνομης περιφέρειας του ΝΚ. Καθώς γινόταν μια πιο αστική, υψηλού επιπέδου και κοινωνικά μεταβλητή κοινωνία, το Αζερμπαϊτζάν χωρίστηκε μεταξύ των πιο παραδοσιακών, υπανάπτυκτων αγροτικών περιοχών και της κοσμοπολίτικης πόλης του Μπακού. Μετά τον θάνατο του Στάλιν, το Αζερμπαϊτζάν απόλαυσε σχετικά μεγαλύτερη αυτονομία και οι εθνικές, πολιτικές και πνευματικές ελίτ άκμασαν (Αλεξόπουλος, 2001, σσ. 10-16).

1.2.2 Αρμενία

Όσον αφορά την Αρμενία, αυτή εντοπίζεται στο νότιο τμήμα της Καυκασιανής οροσειράς, στο μέτωπο του βορειοδυτικού άκρου της Ασίας. Στα βορειοανατολικά της χώρας βρίσκονται το Αζερμπαϊτζάν και η Γεωργία, ενώ δυτικά και νοτιοανατολικά βρίσκονται, αντίστοιχα, η Τουρκία και το Ιράν. Η σύγχρονη Αρμενία περιλαμβάνει μόνο μια μικρή έκταση που είναι κοινή με την αρχαία Αρμενία, ένα εκ των αρχαιότερων διεθνών πολιτισμικών κέντρων (Ελευθερουδάκης, 2008, σ. 104).

Στο απόγειό της ιστορίας της, η Αρμενία εκτεινόταν από τη Μαύρη Θάλασσα (νότια και κεντρική ακτή) έως την Κασπία Θάλασσα και από τη θάλασσα της Μεσογείου μέχρι τη λίμνη Ούρμια του σημερινού Ιράν. Η Αρμενία κατά την αρχαιότητα υπέστη συνεχείς επιδρομές από ξένους λαούς, με αποτέλεσμα να χάσει την αυτονομία της κατά τη διάρκεια του 14ου αιώνα μ.Χ. Ειδικότερα σημειώνεται ότι οι Πέρσες και οι Οθωμανοί, με τις ενέργειές τους, απείλησαν ακόμα και με αφανισμό τον αρμενικό λαό. Το τμήμα της ανατολικής Αρμενίας καταλήφθηκε από τους Ρώσους κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα ενώ το τμήμα της δυτικής Αρμενίας παρέμεινε στους Οθωμανούς. Κατά τη διάρκεια των ετών 1894 έως 1896 επί Σουλτάνου Αμπντούλ Χαμίτ και το 1915 με τη δράση των Νεότουρκων, η ηγεσία των Οθωμανών προέβη στη διάπραξη συστηματικών σφαγών και εξαναγκαστικών διωγμών τεράστιων αριθμών του αρμενικού πληθυσμού.¹⁰ Η ανεξαρτησία του αρμενικού τμήματος που βρισκόταν εντός της πρώην Ρωσικής Αυτοκρατορίας

---

¹⁰ Γενοκτονία των Αρμενίων (1915 – 1918). Οι Αρμένιοι εκτιμούν τις απώλειες σε 1,5 περίπου εκατομμύριο ενώ οι Τούρκοι παρουσιάζουν το γεγονός ως εμφύλια διαμάχη με απώλειες περί το μισό εκατομμύριο Αρμενίων ενώ παράλληλα δεν αποδέχονται τον όρο «Γενοκτονία».

κηρύχθηκε την 28η Μαΐου του 1918, αλλά κατά τη διάρκεια του 1920 εισέβαλαν σε αυτό τόσο τουρκικές όσο και σοβιετικές δυνάμεις (Ελευθερουδάκης, 2008, σ. 104).

Η ίδρυση της Σοβιετικής Δημοκρατίας της Αρμενίας έλαβε χώρα την 29η Νοεμβρίου 1920. Το 1922 η Αρμενία εντάχθηκε στην Σοβιετική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Υπερκαυκασίας της οποίας η συγκρότηση υπήρξε σχετικά σύντομη και έτσι κατά τη διάρκεια του 1936 επήλθε η διάλυση της. Ακολούθως η Αρμενία αποτέλεσε τμήμα της Σοβιετικής Ένωσης μέχρι την κήρυξη της ανεξαρτησίας της, την 23η Σεπτεμβρίου 1991, ως επακόλουθο της εσωτερικής πολιτικής, οικονομικής και εθνικής αποσύνθεσης εντός της ΕΣΣΔ.

Το 1995 η Αρμενία υιοθέτησε ένα νέο σύνταγμα, το οποίο αντικατέστησε το σύνταγμα της σοβιετικής εποχής και είχε ισχύ από το 1978. Συγκεκριμένα, το εν λόγω σύνταγμα θεσπίζει τις νομοθετικές, εκτελεστικές και δικαστικές αρμοδιότητες της κυβέρνησης και προβλέπει ισχυρή εκτελεστική εξουσία. Έχει τροποποιηθεί δύο φορές μέσω δημοψηφίσματος, αρχικά το 2005 και ακολούθως το 2015. Τονίζεται ότι συμφώνως του ισχύοντος συντάγματος, μια σειρά από βασικά δικαιώματα και ελευθερίες των πολιτών έχουν ουσιαστικά καταργηθεί.

Η Αρμενία είναι μια ενιαία πολυκομματική δημοκρατία. Η νομοθετική εξουσία ανήκει σε 105μελή Εθνοσυνέλευση. Τα μέλη εκλέγονται με πενταετή θητεία ενώ το νομοθετικό σώμα έχει την εξουσία να εγκρίνει τον προϋπολογισμό, να επικυρώνει νόμους και να κηρύττει τον πόλεμο. Κατά τη διάρκεια της Σοβιετικής περιόδου, κυρίαρχο ήταν το Κομμουνιστικό Κόμμα της Αρμενίας, το οποίο με τη σειρά του λογοδοτούσε στο Κομμουνιστικό Κόμμα της Σοβιετικής Ένωσης. Το Αρμενικό Εθνικό Κίνημα, ένα μετριοπαθές εθνικό κόμμα, κυβέρνησε την Αρμενία από την ανεξαρτησία της μέχρι και το 1998. Τα μεγαλύτερα κόμματα στον 21ο αιώνα περιλαμβάνουν το συντηρητικό Ρεπουμπλικανικό Κόμμα της Αρμενίας, το οποίο κυβέρνησε από το 1999 έως το 2018, και το κεντροδεξιό Κόμμα της Ευημερίας Αρμενίας, το οποίο ιδρύθηκε από τον επιχειρηματία Gagik Tsarukyan. Το 2018, μια σειρά λαϊκών διαδηλώσεων και αντικυβερνητικών διαμαρτυριών¹¹ με επικεφαλής τον Νικόλ Πασινιάν συνέβαλαν στην ανατροπή της κυριαρχίας των Ρεπουμπλικάνων (Armenian Assembly of America, 1997).

¹¹ Γνωστές ως «Βελοούδινη Επανάσταση».

Η Αρμενία υπήρξε ιδρυτικό μέλος της ΚΑΚ, ενώ το 1992 έγινε δεκτή ως μέλος των Ηνωμένων Εθνών. Ο στρατός της, που δημιουργήθηκε εν μέρει από δυνάμεις που ανήκαν στη Σοβιετική Ένωση, περιλαμβάνει κυρίως στρατό ξηράς και αεροπορία. Η στρατιωτική θητεία είναι υποχρεωτική, ενώ αξίζει να επισημανθεί ότι η Αρμενία τις τελευταίες τρεις δεκαετίες υπήρξε αρωγός της αυτοανακηρυχθείσας Δημοκρατίας του Αρτσάχ, σε στρατιωτικό εξοπλισμό ενώ διέθετε και ανθρώπινο δυναμικό συμβάλλοντας στην ανάπτυξη της στρατιωτικής δύναμης στο ΝΚ.

1.3 Ιστορικό Πλαίσιο των Δύο Χωρών και του Ναγκόρνο - Καραμπάχ

Το Αζερμπαϊτζάν και η Αρμενία, όπως γεωγραφικά προσδιορίζονται ανήκουν στη Νοτιοδυτική Ασία και ειδικότερα δε στην περιοχή του Νότιου Καυκάσου, της περιοχής μεταξύ της Μαύρης και της Κασπίας Θάλασσας. Η περιοχή αυτή χωρίζεται από τη Ρωσία μέσω της οροσειράς του Μεγάλου Καυκάσου ενώ συνορεύει επίσης με το Ιράν και την Τουρκία. Ο λαός του Αζερμπαϊτζάν και ο λαός της Αρμενίας έχουν αναμειχθεί ενεργά στην διαχρονική εξέλιξη της ιστορίας της Ευρασίας. Έχουν όμως και διακριτές εθνοτικές και θρησκευτικές διαφορές - οι Αζέροι είναι κυρίως Μουσουλμάνοι ενώ οι Αρμένιοι ως επί το πλείστον Χριστιανοί. Επίσης έχουν βρεθεί αρκετές φορές αντιμέτωποι στο παρελθόν, κατά τη διάρκεια διαφόρων συγκρούσεων (Ελευθερουδάκης, 2008, σ. 104).

Η πολιτική και δημογραφική ιστορία του ΝΚ αμφισβητείται έντονα στο πέρασμα των αιώνων. Στην περιοχή αυτή, ο πλειοψηφικός εθνοτικός πληθυσμός των Αρμενίων διεκδικεί μια κυρίαρχη παρουσία. Στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα, η περιοχή υπήρξε το κέντρο του μεγαλύτερου βασιλείου του Καραμπάχ, ενός ημιανεξάρτητου τουρκικού (πρώιμο Αζερμπαϊτζάν) πριγκιπάτου που τυπικά ήταν υποταγμένο στο Ιράν πριν κατακτηθεί από τη Ρωσική Αυτοκρατορία στις αρχές του 19ου αιώνα. Το 1832, σύμφωνα με έναν μελετητή της περιοχής, οι Αρμένιοι «αποτελούσαν τη συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού» στο ορεινό έδαφος του ΝΚ και αποτελούσαν περίπου το ένα τρίτο του πληθυσμού της ευρύτερης επικράτειας που ήταν μέχρι πρότινος τμήμα του πρώην βασιλείου του Καραμπάχ (Ανδριανόπουλος, 2016, σ. 147).

Οι Αζέροι και οι Αρμένιοι πολέμησαν για τον έλεγχο του ΝΚ και άλλων εδαφών κατά τη διάρκεια μιας σύντομης περιόδου ανεξαρτησίας μετά την

Επανάσταση των Μπολσεβίκων στη Ρωσία, το 1917. Ακολουθώντας τη ροή της ιστορίας, Αζερμπαϊτζάν και Αρμενία ενσωματώθηκαν στην ΕΣΣΔ το 1922 ως συνταγματικές δημοκρατίες της Ομοσπονδίας Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών της Υπερκαυκασίας (ΟΣΣΔΥ) - μαζί και η Γεωργία - ενώ από το 1936 και έπειτα ως ξεχωριστές οντότητες, δηλαδή Σοβιετικές Σοσιαλιστικές Δημοκρατίες. Παρά την αντίρρηση των Αρμενίων Μπολσεβίκων, το ΝΚ εντάχθηκε στο Σοβιετικό Αζερμπαϊτζάν το 1921,¹² ενώ το 1923, ιδρύθηκε επίσημα και οριοθετήθηκε. Ως μέρος της ΕΣΣΔ έως το 1991, το ΝΚ ήταν επίσημα αυτόνομη περιοχή (περιφέρεια), εντός του Σοβιετικού Αζερμπαϊτζάν. Σύμφωνα με την απογραφή του 1989, η περιοχή είχε πληθυσμό 189.000 κατοίκων με το 77% αυτών να είναι Αρμένιοι ενώ το 22% περίπου Αζέροι.

Η σύγχρονη σύγκρουση, μεταξύ Αρμενίων και Αζέρων, ξεκίνησε ουσιαστικά το 1988, όταν ο Αρμένικος πληθυσμός του ΝΚ προσπάθησε να μεταφέρει τη δικαιοδοσία της περιοχής στη Σοβιετική Αρμενία. Οι σοβιετικές αρχές αρνήθηκαν να ξανασχεδιάσουν τα σύνορα, με αποτέλεσμα η συγκεκριμένη προσπάθεια και η επακόλουθη μαζική κινητοποίηση να επιφέρουν βίαιες αναταραχές οι οποίες πυροδότησαν την σύγκρουση μεταξύ του Αζερμπαϊτζάν και των Αρμενίων του ΝΚ που υποστηρίζονταν από την Αρμενία. Ο αγώνας αυτός, οδήγησε στον εκτοπισμό μεγάλου αριθμού Αρμενίων και Αζέρων από το ΝΚ. Το 1991, η σύγκρουση κλιμακώθηκε περεταίρω καθώς η σοβιετική κυβέρνηση προσπάθησε να αντισταθεί στις ενέργειες προς ανεξαρτητοποίηση των δύο λαών. Οι Αρμένιοι στο ΝΚ δήλωσαν ανεξαρτησία από το Αζερμπαϊτζάν και το Αζερμπαϊτζάν στον αντίποδα κατήργησε την αυτονομία του ΝΚ.

Μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ τον Δεκέμβριο του 1991, οι ένοπλες δυνάμεις της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν ήρθαν σε ένοπλη σύγκρουση μεταξύ τους, με τις δυνάμεις των Αζέρων να δέχονται τα μεγαλύτερα πλήγματα. Οι δύο χώρες τελικά υπέγραψαν την κατάπαυση του πυρός, τον Μάιο του 1994, αφήνοντας υπό τον έλεγχο των δυνάμεων της Αρμενίας το μεγαλύτερο μέρος του ΝΚ και αρκετών περιφερειακών εδαφών, που αντιπροσώπευαν συνολικά το 14% περίπου της χερσαίας έκτασης του Αζερμπαϊτζάν. Οι παρατηρητές εκτιμούν ότι η σύγκρουση είχε ως αποτέλεσμα τον θάνατο περίπου 30.000 πολιτών και τον εκτοπισμό

---

¹² Σύμφωνα με απόφαση του Caucasian Bureau of the Russian Communist Party (Janik, 2020).

περισσότερων από 1.000.000, ενώ οι οικονομίες των δύο χωρών πλήγηκαν ανεπανόρθωτα (Μανώλη, 2020, σ. 3). Οι εκτοπισμένοι αποτελούνταν από 500.000 περίπου Αζέρους που προέρχονταν από περιοχές γύρω από το ΝΚ, 185.000 Αζέρους που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την Αρμενία, και πάνω από 350.000 Αρμένιους προερχομένους από το Αζερμπαϊτζάν (Αλεξόπουλος, 2001, σσ. 63-64).

Εικόνα 1 - Χάρτης της Αρμενίας, του Αζερμπαϊτζάν και της διαφιλονικούμενης περιοχής του Ναγκόρνο - Καραμπάχ.

(https://infognomonpolitics.gr/2018/04/blog-post_248-3/)

Το 1993, κατά τη διάρκεια των συρράξεων μεταξύ των δύο πλευρών, το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών είχε εκδώσει τέσσερα ψηφίσματα σχετικά με αυτήν τη σύγκρουση. Εκτός από την έκκληση για διακοπή των εχθροπραξιών, τα ψηφίσματα επιβεβαίωναν την κυριαρχία και την εδαφική ακεραιότητα της Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν και όλων των άλλων κρατών στην περιοχή καθώς και το απαράδεκτο της χρήσης βίας για την απόκτηση εδάφους. Παράλληλα, τα ψηφίσματα ζητούσαν απόσυρση των δυνάμεων κατοχής από πρόσφατα κατεχόμενες περιοχές που ανήκαν στο Αζερμπαϊτζάν (Αλεξόπουλος, 2001, σ. 18).

1.4 Η Πορεία της Σύγκρουσης στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ και η Εξέλιξη του Ζητήματος

Όπως έχει ήδη προαναφερθεί, από το 1988 και εντεύθεν, εντάθηκαν οι διαφωνίες σχετικά με το καθεστώς του ΝΚ, ενός μικρού απομονωμένου μέρους στα βουνά του Καυκάσου, που είχε ως αποτέλεσμα το ξέσπασμα βίαιων ενεργειών και τελικά του πολέμου μεταξύ της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν. Το 1992, ο ΟΑΣΕ μέσω της ΟΤΜ ξεκίνησε τις διαπραγματεύσεις για επίτευξη ειρήνης και έγινε ο κύριος πολιτικός φορέας και εκφραστής αυτών (Avakian, 2015, p. 14).

Ο ΟΑΣΕ, ως γνωστό, αποτελεί τον μεγαλύτερο ίσως διακρατικό οργανισμό, με κύρια αποστολή τη διαφύλαξη της ασφάλειας μέσω της συνεργασίας παγκοσμίως. Η ίδρυσή του έλαβε χώρα στην πόλη του Ελσίνκι το 1975 με το όνομα Διάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΔΑΣΕ) ενώ η μετονομασία του στην σημερινή μορφή πραγματοποιήθηκε το 1995. Ειδικά για την εξεύρεση μιας ειρηνικής και ομόφωνης λύσης στο ζήτημα της σύγκρουσης μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν, σχετικά με το ΝΚ, ο ΟΑΣΕ ίδρυσε την ΟΤΜ το 1992 στην οποία συμπεριλαμβάνουν η Γαλλία, η Ρωσία και οι ΗΠΑ ενώ μέλη της είναι η Λευκορωσία, η Φινλανδία, η Γερμανία, η Ιταλία, η Σουηδία, η Τουρκία καθώς επίσης η Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν (Bothe, Ronzitti, & Rosas, 1997).

Το 1994, επετεύχθη συμφωνία κατάπαυσης του πυρός μεταξύ της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν, γεγονός που οδήγησε στη λήξη των τότε μεταξύ τους αιματοκυλισμένων συγκρούσεων. Αυτή η συμφωνία έθεσε τέλος στον πόλεμο, σταμάτησε την τραγική βία των προηγούμενων ετών και έθεσε τις βάσεις για διαπραγματεύσεις που πρόσφεραν στις πλευρές έναν δρόμο προς την ειρήνη. Μέχρι και το ξέσπασμα του πολέμου του φθινοπώρου 2020, η κατάσταση στο ζήτημα των συγκρούσεων του ΝΚ εξακολουθούσε να βασίζεται σε αυτήν τη συμφωνία κατάπαυσης πυρός του 1994.

Εκτός από τον ΟΑΣΕ, η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), εμπλέκεται έμμεσα στις προσπάθειες επίλυσης των συγκρούσεων του ΝΚ μέσω του Ειδικού Εκπροσώπου στην περιοχή του Νότιου Καυκάσου και μέσω της χρηματοδότησης των Οργανώσεων της Κοινωνίας των Πολιτών (ΟΚΠ). Είτε μεμονωμένα είτε ως μέλη των ΟΚΠ πολλοί άνθρωποι από την Αρμενία, το Αζερμπαϊτζάν και το ΝΚ,

δραστηριοποιούνται για την ειρηνική επίλυση της προαναφερθείσας σύγκρουσης (Chorbajian, Donabedian, & Mutafian, 1994).

Γενικότερα, η σύγκρουση του ΝΚ οφείλεται πρώτα στην αμοιβαία δυσπιστία, που αποτελεί αναμφίβολα ένα πολύ κρίσιμο εμπόδιο για την επίλυσή της. Η αρνητική προπαγάνδα, μέσω ομιλιών που εμπνέουν την ανάπτυξη εχθρικών συναισθημάτων καθιστά τη σύγκρουση στενά συνυφασμένη με την εκατέρωθεν προώθηση της σημασίας της εθνικής ταυτότητας. Αυτό που διαδραματίζει επίσης σημαντικό ρόλο είναι η απομόνωση των λαών της περιοχής, αφενός εξαιτίας του απορρήτου των διαπραγματεύσεων της ΟτΜ που δεν τους προετοιμάζει για συμβιβασμό και αφετέρου εξαιτίας της συνεχώς αυξανόμενης επιρροής της κυβέρνησης στα ΜΜΕ, η οποία ως εκ τούτου δεν τους επιτρέπει να παρεκκλίνουν από τις επίσημες κυβερνητικές θέσεις (Hovhannisyan, 2004).

Επιπλέον, καθοριστικής σημασίας αποτελεί το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι από τη μια πλευρά η Αρμενική πολιτική αποσκοπούσε στη διατήρηση της υφιστάμενης κατάστασης (*status quo*) στην περιοχή του ΝΚ και αφετέρου η πολιτική του Αζερμπαϊτζάν στόχευε και στοχεύει στην αποκατάσταση της εδαφικής του ακεραιότητας και την καθιέρωση της κυριαρχίας του μέσω της στρατιωτικής του δύναμης. Η διατήρηση του *status quo* θα μπορούσε να ωφελήσει τις ανώτερες κοινωνικοπολιτικές τάξεις (ελίτ) των δύο χωρών, καθώς έδινε την ευκαιρία να εδραιωθεί η απολυταρχική εξουσία και να μειωθούν οι πολιτικές ελευθερίες, αποσπώντας έτσι την προσοχή από τα εθνικά προβλήματα (Μαυρόπουλος, 2012, σσ. 105-108). Παράλληλα με τη διατήρηση της υφιστάμενης κατάστασης θα ικανοποιούνταν οι ένθερμοι υποστηρικτές των εκάστοτε εθνικών κυβερνήσεων των δύο χωρών. Ωστόσο, αυτά τα δύο τελευταία ζητήματα καθώς και η μονόπλευρη κούρσα εξοπλισμών του Αζερμπαϊτζάν, χαρακτηρίζονται επίσης και ως οι πιθανοί λόγοι πρόκλησης της εμπόλεμης σύρραξης.

Επιπρόσθετα, το γεγονός ότι η πολιτική και η οικονομία και στις δύο χώρες εμπλέκονται άρρηκτα μεταξύ τους, συνέβαλε στην ύπαρξη οικονομικών συμφερόντων που απέρρεαν από μια πιθανή σύγκρουση. Γενικά και οι δύο χώρες έβλεπαν στην αρχή τις διαπραγματεύσεις της ΟτΜ ως την καλύτερη μέθοδο για επίλυση του ζητήματος, δεδομένου ότι ήταν εφικτός ο πλήρης έλεγχος της ταχύτητας εξέλιξης αυτών καθώς και του περιεχομένου τους. Επί της ουσίας όμως, οι

διαπραγματευτικές ενέργειες της ΟτΜ δεν απέδωσαν και οι προσπάθειές της δεν κατόρθωσαν να συμβάλλουν στην εύρεση μιας μόνιμης λύσης.¹³ Έτσι το ενδεχόμενο ενός νέου πολέμου δεν απειράπη με αποτέλεσμα αυτός να ξεσπάσει το φθινόπωρο του 2020.

Παράλληλα με τις παραπάνω αναφορές, σημειώνεται ότι, η εμπλοκή έτερων χωρών στη διαμάχη καθόρισε το πλαίσιο της σύγκρουσης και κατ' επέκταση το πεδίο των διαπραγματεύσεων. Ο ρόλος δε της Ρωσίας στην περίπτωση των δύο πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών κρίνεται ιδιαίτερα σπουδαίος. Η Μόσχα έχει τεράστιο οικονομικό συμφέρον στην περιοχή λόγω της ενεργειακής σχέσης και σύνδεσης με το Αζερμπαϊτζάν και του μεγάλου μεριδίου που κατέχει σε βασικούς οικονομικούς τομείς στην Αρμενία καθώς επίσης και της πρόσβασής της στην προνομιακή αγορά της χώρας. Ουσιαστικά, η αποφυγή οριστικής επίλυσης του ζητήματος προσέδιδε στη Ρωσία μεγαλύτερη επιρροή στην ευρύτερη περιοχή. Από την άλλη, τα συμφέροντα των ΗΠΑ και της ΕΕ όπως θα αναλυθεί παρακάτω, είναι πιο μικρά και πιο ισορροπημένα (Bournoutian, 2004).

Ένα μειονέκτημα που εικάζεται ότι υπήρξε στις προσπάθειες επίλυσης του ζητήματος αφορά στη διαδικασία διαπραγματεύσεων της ΟτΜ η οποία είχε απόρρητο χαρακτήρα και διεξαγόταν μόνο σε επίσημο επίπεδο χωρίς να περιλαμβάνει εκπροσώπηση των κατοίκων της περιοχής και των εκτοπισμένων από το ΝΚ ή έστω κάποιων σχετικών οργανώσεων. Αυτό θεωρείται ότι εμπόδιζε κάθε βιώσιμη συμφωνία και μείωνε τη νομιμότητα, ενώ όπως προαναφέρθηκε παρείχε στην Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν τον πλήρη έλεγχο των διαπραγματεύσεων. Τέλος, το έργο των ΟΚΠ και των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ) παρεμποδιζόταν όχι μόνο από την αμοιβαία δυσπιστία αλλά επίσης και από τις κυβερνήσεις του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας, οι οποίες ήταν καχύποπτες σχετικά με το ενδεχόμενο προώθησης του διαλόγου.

Από το 2010 έως τον Ιούνιο του 2013, η πορεία των ειρηνευτικών διαπραγματεύσεων βρισκόταν σε αδιέξοδο, με αυξανόμενο αριθμό παραβιάσεων της εκεχειρίας και μειούμενο αριθμό συναντήσεων μεταξύ των κυβερνήσεων και της ΟτΜ. Ορισμένες φωνές εξέφραζαν την ανησυχία τους για την αυξανόμενη πιθανότητα πολέμου. Ωστόσο, από τον Ιούνιο του 2013 και μετά η δραστηριοποίηση της ΟτΜ

---

¹³ (De Waal, Remaking the Nagorno-Karabakh Peace Process, 2010).

αυξήθηκε αισθητά. Πραγματοποιήθηκαν αρκετές συναντήσεις και ο τότε πρόεδρος του ΟΑΣΕ, ο Ουκρανός πρώην Υπουργός Εξωτερικών, Leonid Kozhara, αφού επισκέφθηκε το Μπακού και το Ερεβάν δήλωσε την εντατικοποίηση των δραστηριοτήτων της ΟΤΜ. Επιπλέον, οι ΗΠΑ διόρισαν νέο εκπρόσωπό, ο οποίος ήταν αρκετά ενεργός σχετικά με την παροχή πληροφοριών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μέσω των οποίων παρουσίασε μια επιστολή του προέδρου Μπάρακ Ομπάμα προς τις δύο κυβερνήσεις επισημαίνοντας την αυξανόμενη εμπλοκή των ΗΠΑ (Asbarez, 2013).

Οι διαπραγματεύσεις του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας με την ΕΕ για τις Συμφωνίες Σύνδεσης και τις Συμφωνίες Ελεύθερου Εμπορίου που είχαν ξεκινήσει το 2010 εντατικοποιήθηκαν αποδεικνύοντας έτσι την άσκηση περισσότερης επιρροής από την ΕΕ. Ωστόσο, οι διαπραγματεύσεις με το Αζερμπαϊτζάν έδειχναν έλλειψη προόδου και στασιμότητα. Όσον αφορά την Αρμενία, η ανακοίνωση της τον Σεπτέμβριο του 2013 ότι θα ενταχθεί στην Ευρασιατική Τελωνειακή Ένωση (ΕΤΕ) υπό την ηγεσία της Ρωσίας φαίνεται να μείωσε σημαντικά την επιρροή της ΕΕ, καθώς σύμφωνα με τον τότε Ευρωπαϊκό Επίτροπο Štefan Füle, η πολιτική ολοκλήρωση δεν θα μπορούσε να προχωρήσει χωρίς την αντίστοιχη οικονομική ολοκλήρωση (Ανδριανόπουλος, 2016, σ. 147).

Δηλώσεις του Ιταλού πρωθυπουργού Enrico Letta την περίοδο 2013 - 2104 θα μπορούσαν να υποδηλώνουν μια μελλοντική συμμετοχή της ΕΕ και της Ιταλίας στην αντιμετώπιση και στην αποτροπή των συγκρούσεων στη περιοχή του Νότιο Καυκάσου. Η Ιταλία, η οποία άσκησε την προεδρία της ΕΕ το 2014, είχε ανακοινώσει ότι κατά τη διάρκεια της προεδρίας της, θα εργαζόταν σκληρά για την επίλυση της σύγκρουσης του ΝΚ σε διεθνές επίπεδο. Τελικά ούτε και οι δικές της προσπάθειες είχαν κάποιο ουσιαστικό αποτέλεσμα.

Οι αποτυχημένες προσπάθειες για επίλυση του ζητήματος, σε συνάρτηση με μεγάλο αριθμό σποραδικών επεισοδίων και εχθροπραξιών, οι οποίες ουσιαστικά δεν σταμάτησαν ποτέ από την εκεχειρία του 1994, έβαλαν την ταφόπλακα για την ειρήνευση στο Νότιο Καύκασο. Ενδεικτικά αναφέρονται οι συγκρούσεις το καλοκαίρι του 2014 με τις εκατέρωθεν καταρρίψεις ελικοπτέρων και απώλειες στρατιωτικού προσωπικού τοποθετώντας τις δύο χώρες σε ένα νέο κύκλο αίματος (The Guardian, 2014). Το 2016, ένας σύντομος πόλεμος¹⁴ μεν αλλά βίαιος δε, με σημαντικές

---

¹⁴ Καταγράφηκε ως ο πόλεμος των 4 ημερών (2 - 6 Απριλίου 2016).

ανθρώπινες απώλειες και από τα δύο στρατόπεδα και την εκ νέου απαραίτητη εμπλοκή της Μόσχας για την εκχειρία και αποκλιμάκωση της κρίσης, κατέδειξε ότι η ιστορία επαναλαμβάνεται (Jarosiewicz & Falkowski, 2016).

1.5 Ανάλυση των Προσπαθειών Επίλυσης της Διαμάχης πριν το Ξέσπασμα του Πολέμου του 2020 (2018-2019)

Η ειρηνευτική διαδικασία του ΝΚ προωθήθηκε ιδιαίτερα μετά την αλλαγή της πολιτικής εξουσίας στην Αρμενία τον Απρίλιο του 2018. Οι επαφές μεταξύ Αρμενίων και Αζέρων αξιωματούχων κατά τις οποίες μεσολάβησαν τρίτα μέρη είχαν ενταθεί αισθητά. Αυτές οι συναντήσεις βρέθηκαν στο επίκεντρο περιφερειακών και διεθνών δημοσιογραφικών πρακτορείων και πολιτικών αναλυτών ως ένας νέος κύκλος προσπαθειών για εξεύρεση βιώσιμης λύσης.

Ο Απρίλιος του 2018, σηματοδότησε την αλλαγή στην πολιτική σκηνή της Αρμενίας. Ξέσπασαν αντικυβερνητικές διαμαρτυρίες και ταραχές που οδήγησαν σε εξέγερση του λαού και αναπόφευκτα στην παραίτηση τον τότε πρωθυπουργού Serzh Sargsyan που βρισκόταν στην ηγεσία της χώρας για δέκα χρόνια. Η εξέγερση αυτή, χαρακτηρίστηκε ως η «Βελούδινη Επανάσταση της Αρμενίας» και αναπόφευκτα προκάλεσε την αβεβαιότητα σχετικά με το πώς αυτές οι νέες συνθήκες που δημιουργούνταν θα επηρέαζαν την ειρηνευτική διαδικασία του ΝΚ (Giragosian, 2019).

Ιδιαίτερα στο Αζερμπαϊτζάν, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής αιφνιδιάστηκαν από τις αποτελεσματικές και μεγάλης κλίμακας διαδηλώσεις με επικεφαλής έναν πρώην δημοσιογράφο που τελικά έγινε πολιτικός, τον Νικόλ Πασινιάν και ο οποίος πέτυχε την ανατροπή της κυρίαρχης ελίτ της Αρμενίας. Συνεπώς, δεν είχαν σαφή εικόνα των επιπτώσεων στις διαπραγματεύσεις για το ζήτημα του ΝΚ και τις ενέργειες στις οποίες θα έπρεπε να προβεί το Μπακού για να επωφεληθεί από τις τρέχουσες εξελίξεις. Προτάθηκαν πολλές διαφορετικές στρατηγικές από τους αρμόδιους για το πώς θα έπρεπε να ενεργήσει το Μπακού ώστε να αντιμετωπίσει τη νέα πολιτική πραγματικότητα στην Αρμενία που κυμαίνονταν από την διεξαγωγή στρατιωτικών επιχειρήσεων έως τη στρατηγική της αναμονής και παρατήρησης (Shiriyev, 2018).

Στα τέλη Απριλίου 2018, πηγές από το στρατιωτικό περιβάλλον του ΝΚ ανέφεραν την επαύξηση στρατιωτικών δραστηριοτήτων των δυνάμεων του Αζερμπαϊτζάν στη Γραμμή Επαφής (Line of Contact - LoC).¹⁵ Το Υπουργείο Άμυνας του Αζερμπαϊτζάν αρνήθηκε αυτές τις αναφορές και τις συνέδεσε με τις πολιτικές εξελίξεις στην Αρμενία, αφήνοντας να εννοηθεί ότι οι αναφορές αυτές είχαν σκοπό να αποσπάσουν την προσοχή του κόσμου από το κίνημα διαμαρτυρίας. Παρόλα αυτά, τέτοιες αναφορές οδήγησαν στην επαγρύπνηση και τελικά την αναστάτωση της ΟτΜ, καθώς δημιουργήθηκε ο φόβος ότι θα μπορούσε να επαναληφθεί μια άνευ προηγουμένου κλιμάκωση βίαιων συγκρούσεων όπως είχε συμβεί δύο χρόνια πριν, τον Απρίλιο του 2016.

Ως προειδοποίηση, στις 23 Απριλίου 2018, οι συμπρόεδροι της ΟτΜ εξέδωσαν κοινή δήλωση τύπου, στην οποία υπογράμμισαν «τον κρίσιμο ρόλο των πλευρών που οφείλουν να σεβαστούν την κατάπαυση του πυρός αυτή την ιδιαίτερα εύθραυστη στιγμή» η οποία χαρακτηρίζεται από «πολιτικές εξελίξεις στην περιοχή καθώς μπορεί να προκληθεί κλιμάκωση κατά μήκος της γραμμής επαφής». Επιπλέον εξέφρασαν την ελπίδα για μια «συνάντηση των εμπλεκόμενων το συντομότερο δυνατό, για την ανανέωση των εντατικοποιημένων διαπραγματεύσεων».¹⁶ Προφανώς, οι διαμεσολαβητές προβληματίστηκαν από το γεγονός ότι οι συνομιλίες θα μπορούσαν να υπονομευθούν υπό το φως των νέων πολιτικών συνθηκών και δυναμικών εξελίξεων.

Οι δηλώσεις του Πασινιάν κατά τη διάρκεια της επίσκεψής του στο ΝΚ στις 9 Μαΐου 2018, την επομένη της εκλογής του στην πρωθυπουργία από την Εθνοσυνέλευση, ήταν αξιοσημείωτες για την ειρηνευτική διαδικασία, καθώς έδειξαν την αποφασιστικότητά του να συμπεριλάβει στις διαπραγματεύσεις την κυβέρνηση της διαφιλονικούμενης περιοχής. Για ορισμένους πολιτικούς παρατηρητές αυτή η άκαμπτη στάση της κυβέρνησης της Αρμενίας σήμανε την αρχή της «πλήρους στασιμότητας»¹⁷ ή τουλάχιστον μια παύση στη διαδικασία των διαπραγματεύσεων (Romashov, 2019). Ο Zaur Shiryev δε, ειδικός στο Αζερμπαϊτζάν για θέματα εξωτερικής και εθνικής ασφαλείας στο Νότιο Καύκασο, παρατήρησε μια αιτιώδη σχέση μεταξύ της «σκληρής ρητορικής» της νέας Αρμενικής ηγεσίας και των

¹⁵ (Rzayev, 2020).

¹⁶ Δελτίο τύπου ΟΑΣΕ (OSCE, Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group, 2018).

¹⁷ (Markedonov, 2018).

στρατιωτικών ενεργειών μικρής κλίμακας στα σύνορα της Αρμενίας και του Αζέρικου θύλακα, της Αυτόνομης Δημοκρατίας του Ναχιτσεβάν, που ξεκίνησε το Μπακού (Shiriyev, 2018).

Σύμφωνα με διάφορους αναλυτές του Αζερμπαϊτζάν, η ιδέα πίσω από αυτές τις στρατιωτικές ενέργειες ήταν να σταλεί ένα μήνυμα στην αρμενική πλευρά ότι «ο πόλεμος είναι ακόμα στο τραπέζι ως επιλογή εάν η τρέχουσα ρητορική για το ΝΚ αποτελέσει πολιτική γραμμή» (Shiriyev, 2018). Παρά την ανωτέρω αναφορά, η νέα θέση της Αρμενίας επαναδιατυπωνόταν συνεχώς από τον Πασινιάν από τότε, με αποτέλεσμα μάλιστα να συμπεριληφθεί στο Κυβερνητικό Πρόγραμμα της Δημοκρατίας της Αρμενίας για το 2019 και να εγκριθεί από την Εθνοσυνέλευση στις 8 Φεβρουαρίου 2019. Έτσι, αυτές οι ανεπίσημες αρχικά δηλώσεις, μετατράπηκαν ουσιαστικά στην επίσημη πολιτική γραμμή της Αρμενικής κυβέρνησης.

Παρά το γεγονός ότι το Μπακού εναντιώθηκε έντονα στην πρωτοβουλία του Πασινιάν, θα μπορούσε ιδανικά με τη σειρά του να εισηγηθεί την συμμετοχή των εκτοπισμένων κοινοτήτων του Αζερμπαϊτζάν του ΝΚ στις συνομιλίες και έτσι η επίσημη ειρηνευτική διαδικασία να αποκτήσει μια νέα ή συμπληρωματική μορφή. Ο Shiriyev σημείωνε, ότι «Για το Μπακού, η συμμετοχή των Αρμενίων του Καραμπάχ στις συνομιλίες για το καθεστώς του εδάφους είναι αποδεκτή μόνο εάν αντίστοιχα, οι Αζέροι του Καραμπάχ που έχουν εκτοπιστεί από τα σπίτια τους λόγω πολέμου είναι επίσης παρόντες σε ισότιμη βάση». Σύμφωνα με την έρευνά του, ένα μεγάλο ποσοστό Αζέρων εμπειρογνομώνων συμφώνησε ότι το Μπακού πρέπει να αντιδράσει σε αυτήν την πολιτική της κυβέρνησης της Αρμενίας «ενισχύοντας τη θεσμική και ανθρώπινη ισχύ των Αζέρων του ΝΚ και προτείνοντας τη συμμετοχή τους στις διαπραγματεύσεις με τους Αρμένιους» (Shiriyev, 2018).

Οι συμπρόεδροι της ΟτΜ φαινομενικά δεν τέθηκαν κατά της αλλαγής της μορφής των διαπραγματεύσεων, εάν επερχόταν συμφωνία μεταξύ των δύο πλευρών. Για παράδειγμα, ο υπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας είχε δηλώσει σχετικά: «Εάν σε ένα συγκεκριμένο στάδιο, τα δύο μέρη συμφωνήσουν ότι το ΝΚ πρέπει να εκπροσωπηθεί ξανά στις συνομιλίες, θα είναι δική τους απόφαση και θα το σεβαστούμε»¹⁸ (Lavrion, 2018). Ίσως, για να αντιμετωπίσει τόσο την πρόταση του Πασινιάν όσο και την προϋπόθεση που τέθηκε από την πλευρά του Αζερμπαϊτζάν,

¹⁸ (RIA Novosti, 2018).

οι συμπρόεδροι του της ΟΤΜ έκαναν τα πρώτα βήματα προς την προετοιμασία για διάλογο μεταξύ του πληθυσμού του Αζερμπαϊτζάν και του αρμενικού πληθυσμού του ΝΚ. Στις 31 Οκτωβρίου 2018, στο Μπακού, οι συμπρόεδροι της ομάδας συναντήθηκαν με εκπροσώπους της κοινότητας του Αζερμπαϊτζάν¹⁹. Αργότερα, η πλευρά του Μπακού ξεκίνησε τη διαδικασία «ενίσχυσης της θεσμικής ικανότητας» των Αζέρων του ΝΚ που θα τους επέτρεπε να έχουν επίσημη εκπροσώπηση σε πιθανές συνομιλίες με Αρμένιους της εν λόγω περιοχής.

Στις 20 Δεκεμβρίου 2018, η οργάνωση που εκπροσωπούσε την κοινότητα των Αζέρων του ΝΚ στο Αζερμπαϊτζάν εξέλεξε τον νέο της επικεφαλής, τον Tural Ganjaliyev, Αζέρο πολιτικό που κατείχε διπλωματική θέση στο Υπουργείο Εξωτερικών του Αζερμπαϊτζάν²⁰ (Rustamov, 2018). Οι δηλώσεις που προέρχονταν από αυτόν τον οργανισμό²¹ καθώς και τα σχόλια ενός εκπροσώπου του Υπουργείου Εξωτερικών του Αζερμπαϊτζάν²² μετά από αυτήν την εκλογή έδειχναν την προθυμία της πλευράς του Αζερμπαϊτζάν να δημιουργήσει επαφές ουσίας μεταξύ των δύο κοινοτήτων του ΝΚ (JAMnews, 2018).

Παράλληλα, στις 5 Μαρτίου 2019, ο Σλοβάκος πολιτικός και διπλωμάτης, Miroslav Lajčák, ασκών την Προεδρία του ΟΑΣΕ, συναντήθηκε με εκπροσώπους της κοινότητας του Αζερμπαϊτζάν στο ΝΚ. Όπως αναφέρθηκε, επιβεβαίωσε τη συνεχή υποστήριξη του ΟΑΣΕ για «μικρά, απτά βήματα για την προώθηση της συνεργασίας και του διαλόγου». Ο Lajčák εξέφρασε επίσης την πεποίθησή του ότι «βήμα προς βήμα και μέσω συνεχούς και αυξανόμενου διαλόγου, μπορούν να γίνουν μικρές βελτιώσεις στη ζωή των ανθρώπων που πλήττονται περισσότερο από τις διαμάχες»²³.

Στις 13 Μαρτίου 2019, ο εν λόγω αξιωματούχος επισκέφθηκε το Ερεβάν, όπου εκτός από την «πολιτική ηγεσία» της Αρμενίας συναντήθηκε παράλληλα με «εκπροσώπους των αρχών του ΝΚ»²⁴. Κατά τις περιφερειακές επισκέψεις τους τον

¹⁹ Δελτίο τύπου ΟΑΣΕ (OSCE, Minsk Group Co-Chairs meet Foreign Ministers of Armenia and Azerbaijan on margins of UN General Assembly in New York, 2018).

²⁰ Δημοσίευση (1news, 2018).

²¹ Δημοσίευση (JAMnews, 2018).

²² Ανακοίνωση της Υπηρεσίας Συνοριοφυλακής του Αζερμπαϊτζάν (dsx.gov.az, 2018).

²³ Δελτίο τύπου ΟΑΣΕ (OSCE, OSCE Chairperson-in-Office stresses importance of co-operation and dialogue during visit to Azerbaijan, 2019).

²⁴ Δελτίο τύπου ΟΑΣΕ (OSCE, OSCE Chairperson-in-Office offers further support to ongoing reforms, discusses current issues in peace negotiations during visit to Armenia, 2019).

Μάιο και τον Οκτώβριο του 2019, οι συμπρόεδροι της ΟΤΜ, μαζί με τον εκπρόσωπο του προέδρου του συμβουλίου του ΟΑΣΕ, συναντήθηκαν χωριστά τόσο με τις αρμενικές αρχές του ΝΚ όσο και με τον πρόεδρο της Κοινότητας του ΝΚ στο Αζερμπαϊτζάν²⁵.

Ωστόσο, εκ του αποτελέσματος, παρατηρείται το γεγονός ότι ενεχόταν ο κίνδυνος προφανούς παρερμηνείας των συγκεκριμένων αυτών εξελίξεων καθώς επήλθε τελικά εκ νέου σύγκρουση μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν. Καθίσταται προφανές ότι δεν προωθήθηκε επαρκώς η καθιέρωση του διαλόγου μεταξύ των Αρμενικών και των Αζερικών κοινοτήτων του ΝΚ από τους διάφορους εμπλεκόμενους οργανισμούς και ιδιαίτερα τον ΟΑΣΕ. Η αποτυχία αυτή, σε συνάρτηση με την μονοδιάστατη συμπεριφορά των κυβερνήσεων των δύο χωρών οδήγησε σε ένα νέο κύμα αντιπαλοτήτων, προκλήσεων, διασυνοριακών επεισοδίων και εντέλει στον πόλεμο του 2020.

Εικόνα 2 - Χαρακτηριστική Φωτογραφία της σφοδρότητας των Συγκρούσεων στο Ναγκόρνο – Καραμπάχ.

(<https://www.thetoc.gr/>)

²⁵ Δελτίο τύπου ΟΑΣΕ (OSCE, Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group, 2019).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟ ΝΑΓΚΟΡΝΟ – ΚΑΡΑΜΠΑΧ ΤΟ 2020

2.1 Γενικά

Οι διαφωνίες και οι εκατέρωθεν προστριβές στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου αποτελούν ένα διαχρονικό αγκάθι στην προσπάθεια εξεύρεσης λύσης στο ζήτημα. Η κλιμάκωση δε των εντάσεων, των προκλήσεων και η κορύφωση των αντιδικήσεων καταλήγει πάντοτε στα όπλα, σε περιορισμένης ή ακόμα και γενικευμένης μορφής ένοπλη σύγκρουση. Ο αιμοσταγής πόλεμος μεταξύ του 1988 και 1994, συνεχίστηκε τα επόμενα χρόνια με μικρότερης κλίμακας επεισόδια περιορισμένης χρονικής διάρκειας. Παρά το πέρασμα σχεδόν τριών δεκαετιών από την ανεξαρτησία των δύο λαών και την όποια προσπάθεια για ειλικρινή διάλογο, ο πόλεμος κτύπησε το κατώφλι του ΝΚ, για ακόμη μια φορά, το φθινόπωρο του 2020.

2.2 Ο Πόλεμος των Έξι Εβδομάδων

Στις 27 Σεπτεμβρίου 2020, ξέσπασαν μεγάλες μάχες μεταξύ του Αζερμπαϊτζάν και των δυνάμεων των Αρμενίων/ΝΚ που υπερασπίζονταν την υπό διαρκή αμφισβήτηση περιοχή του ΝΚ.²⁶ Ήδη από τους προηγούμενους μήνες, οι προκλήσεις και οι εντάσεις στη εκρηκτική διαδρομή μεταξύ Μπακού και Ερεβάν είχαν αυξηθεί κατακόρυφα (Broers, 2020). Ειδικότερα, μεταξύ 12 και 16 Ιουλίου 2020, δυνάμεις του στρατού ξηράς της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν είχαν ανταλλάξει πυρά κατά μήκος των συνόρων, περίπου 185 μίλια βόρεια του ΝΚ. Αν και δεν είναι σαφές τι ακριβώς πυροδότησε τη σύγκρουση του Ιουλίου, ορισμένοι αναλυτές πιστεύουν ότι τα γεγονότα είχαν τα χαρακτηριστικά μιας ακούσιας κλιμάκωσης παρά μιας προμελετημένης ενέργειας. Η σύγκρουση οδήγησε επισήμως στο θάνατο τουλάχιστον δεκαεπτά στρατιωτικών, 12 Αζέρων και 5 Αρμενίων, καθώς και ενός Αζέρου πολίτη (Harttrick, 2020).

---

²⁶ Πριν την έναρξη του πολέμου, οι δυνάμεις στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ (γνωστές και ως ένοπλες δυνάμεις του Αρτσάχ), σύμφωνα με διάφορες πηγές, υπολογίζονταν συνολικά στον αριθμό των 60,000 - 65,000 ανδρών (συμπεριλαμβανομένου περίπου 18,000 - 20,000 μαχητές από το ΝΚ). Ουσιαστικά οι δυνάμεις του ΝΚ αποτελούσαν ένα τμήμα των ενόπλων δυνάμεων της Αρμενίας μέσω ενός συνδυασμένου συστήματος διοίκησης και ελέγχου. Οι δυνάμεις αυτές ήταν εξοπλισμένες με κυρίως Σοβιετικό/Ρωσικό στρατιωτικό εξοπλισμό, ήτοι άρματα μάχης, πυροβολικό, πυραυλικά και αντιαρματικά συστήματα. (Abrahamyan, 2018).

Οι συγκρούσεις του Ιουλίου 2020 οδήγησαν σε πυκνότερες συζητήσεις που αφορούσαν από τη μια, εντός του Αζερμπαϊτζάν, την κήρυξη πολέμου και από την άλλη, στην Αρμενία, την προβολή αποφασιστικής αντίστασης. Στο Αζερμπαϊτζάν, δεκάδες χιλιάδες διαδηλωτές κάλεσαν την κυβέρνηση να αντιδράσει χρησιμοποιώντας μεγάλη στρατιωτική δύναμη. Ακολούθησε η προσωρινή κατάληψη του κοινοβουλίου του Αζερμπαϊτζάν από αριθμό διαδηλωτών και εν συνεχεία η βίαιη διάλυσή τους. Στις 16 Ιουλίου, ο Πρόεδρος του Αζερμπαϊτζάν, Ιλχάμ Αλίγιεφ επέκρινε τον υπουργό Εξωτερικών, Elmar Mammadyarov, ο οποίος είχε μια μακρά συμμετοχή και εμπειρία σε διαπραγματεύσεις συγκρούσεων, για υποτιθέμενη παθητικότητα και τον αντικατέστησε με τον τότε υπουργό Παιδείας Jeyhun Bayramov, έναν αρχάριο διπλωμάτη. Στην Αρμενία, ο πρωθυπουργός Πασινιάν απηύθυνε κάλεσμα για περαιτέρω ενίσχυση «του κοινού συστήματος ασφαλείας» της Αρμενίας και του ΝΚ και μεταξύ άλλων δήλωσε ότι «ο μύθος του Αζερμπαϊτζάν ότι ο στρατός του μπορεί να νικήσει τον αρμενικό στρατό και επομένως η Αρμενία και το Αρτσάχ θα πρέπει να προβούν σε παραχωρήσεις, έχει εξαφανιστεί».²⁷

Μετά τις συγκρούσεις του Ιουλίου 2020, οι εντάσεις μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν παρέμειναν. Τον Ιούλιο, αξιωματούχοι του Αζερμπαϊτζάν άρχισαν να επικρίνουν τις ρωσικές στρατιωτικές πτήσεις μεταφοράς προς την Αρμενία, οι οποίες όπως ισχυρίζονταν αφορούσαν παραδόσεις όπλων. Οι ρωσικές αρχές απέρριψαν τους συγκεκριμένους ισχυρισμούς, υποστηρίζοντας ότι οι πτήσεις από τη Ρωσία μετέφεραν κατασκευαστικό εξοπλισμό για τη ρωσική στρατιωτική βάση του Gyumri στα βορειοδυτικά σύνορα της Αρμενίας με την Τουρκία. Τον Αύγουστο δε, το Αζερμπαϊτζάν διεξήγαγε μεγάλης κλίμακας στρατιωτικές ασκήσεις με την Τουρκία, η οποία είχε εκφράσει σθεναρά την υποστήριξή της στους Αζέρους κατά τις συγκρούσεις του Ιουλίου. Επιπλέον, τους πρώτους εννέα μήνες του 2020, η Τουρκία φέρεται να πούλησε στο Αζερμπαϊτζάν στρατιωτικό εξοπλισμό αξίας 120 εκατομμυρίων δολαρίων.²⁸ Τον Αύγουστο και Σεπτέμβριο, το Αζερμπαϊτζάν και η Αρμενία αλληλοκατηγορήθηκαν για υποκίνηση διαφόρων διασυνοριακών περιστατικών.

---

²⁷ (IRAVABAN.NET, 2020).

²⁸ Η προμήθεια αυτή περιλάμβανε αριθμό Bayraktar TB2 drones, τα οποία δύνανται να φέρουν έξυπνα πυρομαχικά τηλεκατευθυνόμενα στο στόχο μέσω Laser (Toksabay, 2020) καθώς και εκτοξευτές ρουκετών (Kasaroglu, 2020). Αναφορικά με τα Τουρκικά Drones (Roblin, 2020).

Το φθινόπωρο του 2020, ξεκίνησε λοιπόν ακόμα ένας πόλεμος, διάρκειας έξι εβδομάδων ή ο πόλεμος των 44 ημερών όπως φαίνεται να καταγράφεται πλέον ιστορικά. Αυτές οι εκτενείς πολεμικές επιχειρήσεις, αναμόρφωσαν ουσιαστικά τη δυναμική μιας σύγκρουσης δεκαετιών μεταξύ του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας για την αμφισβητούμενη περιοχή του ΝΚ και για τα γύρω εδάφη, τα οποία είναι διεθνώς αναγνωρισμένα ως τμήμα του Αζερμπαϊτζάν. Πολλοί παρατηρητές, εκτιμούν πλέον ότι ο πόλεμος του φθινοπώρου 2020 ξεκίνησε ως επίθεση του Αζερμπαϊτζάν για την ανάκτηση ορισμένων εδαφών που είχε απωλέσει από δυνάμεις των Αρμενίων και του ΝΚ στις αρχές της δεκαετίας του 1990, μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ. Για τις ΗΠΑ δε, ο πόλεμος και οι συνέπειές του έθεσαν ζήτημα σχετικά με την πολιτική που θα έπρεπε να ακολουθηθεί αναφορικά με τις σχέσεις τους με την Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν, τις προσπάθειες βοήθειας και διευθέτησης της μετά σύγκρουσης εποχής και τις περιφερειακές μετατοπίσεις και δυναμικές που αναπτύσσονταν. Αυτές συνδέονταν ενδεχομένως με το γειτονικό Ιράν και την Τουρκία, χώρα η οποία είναι τόσο σύμμαχος στο ΝΑΤΟ όσο και στενός συνεργάτης της Ρωσίας πλέον σε εξοπλιστικά προγράμματα της αμυντικής βιομηχανίας (Zanotti & Thomas, 2020).

Κατά τη διάρκεια των μαχών από τον Σεπτέμβριο έως τον Νοέμβριο του 2020, οι δυνάμεις του Αζερμπαϊτζάν, παρά τη σθεναρή αντίσταση των Αρμενίων, κατέλαβαν αρχικά εδάφη μεταξύ των νότιων περιοχών του ΝΚ και του Ιράν (περιοχές Fuzuli, Jabrayil, and Zangilan). Αντίθετα η επίθεση εναντίον της στρατηγικής πόλης Lachin²⁹ απέτυχε εξαιτίας των σφοδρών αντεπιθέσεων των Αρμενίων και της εκτόξευσης μαζικών πυρών πυροβολικού. Αναπόφευκτα, η επίθεση των Αζερικών δυνάμεων προσανατολίστηκε πλέον προς την κατάληψη της ιστορικής και έχουσας στρατηγικής σημασίας πόλης Shusha (στα αρμενικά, Shushi), δεδομένου ότι από την συγκεκριμένη πόλη διέρχεται ο δρόμος που συνδέει την Αρμενία με την πρωτεύουσα του ΝΚ, Στεπανακέρτ. Η κατάληψη επιτεύχθηκε ολοκληρωτικά στις 8 Νοεμβρίου 2020, κατόπιν συνδυασμένης χρήσης των Αζερικών ειδικών δυνάμεων, τεθωρακισμένων σχηματισμών και ευρεία εκμετάλλευση της εναέριας τεχνολογίας με την εκτέλεση βολών ακριβείας. Ουσιαστικά, η εξέλιξη αυτή στο τακτικό και επιχειρησιακό επίπεδο του πολέμου,

---

²⁹ Η πόλη Lachin βρίσκεται στο διάδρομο ο οποίος ενώνει την Αρμενία με την πρωτεύουσα του ΝΚ, Στεπανακέρτ και εδώ και χρόνια αποτελεί την μοναδική και στρατηγική σύνδεση μεταξύ των δύο περιοχών.

αποδυνάμωσε την κοινή στρατιωτική θέση των Αρμενίων και μαχητών του ΝΚ ενώ ταυτόχρονα έθεσε σε μέγιστο κίνδυνο την ασφάλεια των κατοίκων της περιοχής (Welt & Bowen, 2021). Έτοιμο πλέον να επιτεθεί στο αστικό κέντρο Στεπανακέρτ, το Αζερμπαϊτζάν σταμάτησε τις επιθετικές επιχειρήσεις μόλις η Αρμενία συμφώνησε για την κατάπαυση του πυρός με τη μεσολάβηση της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Η συμφωνία υποχρέωσε τις δυνάμεις της Αρμενίας και του ΝΚ να αποσυρθούν από εδάφη που είχαν περιέλθει στην κατοχή τους τη δεκαετία του 1990 και εισήγαγε περίπου 2.000 Ρώσους στρατιώτες στη ζώνη σύγκρουσης με την πινακίδα της ειρηνευτικής δύναμης.³⁰

Ο πόλεμος του φθινοπώρου 2020 ήταν μια σύντομη αλλά βίαιη σύγκρουση που τελικά δεν έλυσε τα αμφισβητούμενα πολιτικά καθεστώ του ΝΚ. Ωστόσο, οι τοπικές και περιφερειακές συνέπειες του πολέμου συνεχίζουν με το πέρασμα του χρόνου να αποκαλύπτονται. Η σύγκρουση οδήγησε στο θάνατο τουλάχιστον μερικών χιλιάδων ενόπλων από κάθε πλευρά (εκτιμήσεις για 6 χιλιάδες συνολικά) και εκατοντάδων αμάχων. Το Αζερμπαϊτζάν ανέκτησε εδάφη που είχαν χαθεί για περισσότερο από τριάντα έτη και η κυβέρνησή του υποσχέθηκε ότι θα πραγματοποιήσει τις αναγκαίες επενδύσεις ώστε να μπορέσουν εκατοντάδες χιλιάδες Αζέροι που είχαν εκτοπιστεί τη δεκαετία του 1990, να επιστρέψουν στην περιοχή με ασφάλεια.

Οι Αρμένιοι του ΝΚ απέκτησαν και πάλι το αίσθημα της ανασφάλειας για το μέλλον τους, το οποίο όμως μετριάστηκε από την παρουσία των ρωσικών δυνάμεων ασφαλείας. Σημειώνεται ότι πολλοί από αυτούς παραμένουν ακόμη εκτοπισμένοι. Καθίσταται φανερό ότι άρχισε να δημιουργείται πλέον μια νέα ισορροπία δυνάμεων μεταξύ του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας σε πολιτικό και στρατιωτικό επίπεδο, ενώ οι περιφερειακές δυνάμεις Ρωσία και Τουρκία, ιδιαίτερα η δεύτερη, πέτυχαν να αυξήσουν την επιρροή τους στην εν λόγω περιοχή.

2.3 Ο Ρόλος της Ρωσίας και της Τουρκίας, η Θέση του Ιράν, η Συνδρομή του Ισραήλ και η Στάση της Ελλάδας

Οι περιφερειακές δυνάμεις Ρωσία και Τουρκία έχουν διαδραματίσει πολυδιάστατο και σημαντικό ρόλο στη σύγκρουση Αζερμπαϊτζάν - Αρμενίας. Οι

---

³⁰ Όπως Χάρτες του Παραρτήματος «B».

ιστορικοί και τρέχοντες δεσμοί της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν με τις δύο προαναφερθείσες χώρες αναλύονται διεξοδικά στις ακόλουθες ενότητες. Παράλληλα επιχειρείται σύντομη αναφορά στη θέση του Ιράν και του Ισραήλ αναφορικά με την πρόσφατη σύγκρουση, καθώς και σύνδεση με τη στάση της Ελλάδας στη συγκεκριμένη διένεξη.

2.3.1 Ο Ρόλος της Ρωσίας

Η Ρωσία έχει ισχυρούς δεσμούς με την Αρμενία στους τομείς της ασφάλειας και της οικονομίας. Πολλοί παρατηρητές υποστηρίζουν ότι η Αρμενία έχει διατηρήσει τέτοιους δεσμούς με τη Ρωσία λόγω της ευρείας πεποίθησης ότι μόνο η Ρωσία δύναται να παρέχει εγγυήσεις ασφαλείας κατά του Αζερμπαϊτζάν και της Τουρκίας, χώρες με τις οποίες οι Αρμένιοι έχουν τραυματική εμπειρία στην εξέλιξη της ιστορίας τους. Ταυτόχρονα όμως, πολλοί Αρμένιοι έχουν αμφισβητήσει την αξιοπιστία της Ρωσίας ως εγγυητή ασφάλειας και σταθερού οικονομικού εταίρου. Μάλιστα, μετά την αλλαγή κυβέρνησης της Αρμενίας το 2018, η πολιτική ηγεσία επεδίωξε τη δημοκρατία και την πραγματοποίηση κυβερνητικών μεταρρυθμίσεων ασκώντας ιδιαίτερη πίεση στις σχέσεις της χώρας με τη Ρωσία, η οποία με τη σειρά της επέδειξε τη δυσφορία της προς τη «βελούδινη» κυβέρνηση του Νικόλ Πασινιάν και την όποια φιλοδυτική προσέγγιση (Μάζης, 2020).

Η Ρωσία εγγυάται την ασφάλεια της Αρμενίας μέσω συλλογικών και διμερών συνθηκών.³¹ Και οι δύο χώρες είναι μέλη του Οργανισμού Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας (Collective Security Treaty Organization - CSTO). Τα κράτη - μέλη του CSTO δεσμεύονται να υπερασπιστούν την εδαφική ακεραιότητα άλλων μελών του CSTO σε περίπτωση εχθρικής απειλής. Ταυτόχρονα, η Ρωσία και η Αρμενία έχουν μια διμερή συμφωνία η οποία δεσμεύει τα ρωσικά στρατεύματα που είναι εγκατεστημένα στην Αρμενία όπως παρέχουν ασφάλεια στη χώρα σε περίπτωση αντιμετώπισης απειλής. Βέβαια, αυτές οι δεσμεύσεις δεν επεκτείνονται επίσημα και στην διαφιλονικούμενη περιοχή του ΝΚ.³² Πριν από τη σύγκρουση το φθινόπωρο του 2020, οι παρατηρητές είχαν συζητήσει και διερευνήσει εκτενώς εάν

³¹ Υπουργείο Εξωτερικών Αρμενίας – Διμερείς σχέσεις με τη Ρωσική Ομοσπονδία (www.mfa.am, 2019).

³² (O'Rourke, 2010)

και υπό ποιες συνθήκες η Ρωσία θα εμπλεκόταν φανερά σε ενδεχόμενη επανάληψη των εχθροπραξιών.³³

Η Ρωσία διατηρεί στρατιωτική δύναμη στην Αρμενία και συγκεκριμένα στην 102^η στρατιωτική βάση, που βρίσκεται στη πόλη Gyumri. Η βάση εκτιμάται ότι φιλοξενεί περίπου 3.000 έως 4.000 στρατιώτες σε μια Μηχανοκίνητη Ταξιαρχία (αποτελείται από τρία μηχανοκίνητα τάγματα και μία επιλαρχία αρμάτων μάχης), μία μοίρα μαχητικών αεροσκαφών πολλαπλών ρόλων MIG-29, διάφορα συστήματα αεράμυνας, και αριθμό επιθετικών και μεταφορικών ελικοπτέρων. Παρά το γεγονός ότι η βάση δεν είναι εξοπλισμένη με τον τελευταίας τεχνολογίας Ρωσικό εξοπλισμό, εντούτοις αντιπροσωπεύει μια σημαντική δύναμη, ικανή να συνδράμει στην άμυνα της Αρμενίας. Σημειώνεται επίσης, ότι εντός του 2016, η Ρωσία και η Αρμενία συνήψαν συμφωνία για τη χρήση κοινού δικτύου αεράμυνας γεγονός που ενίσχυσε τις δυνατότητες της Ρωσίας για επέμβαση στην περιοχή.³⁴

Από την άλλη, το Αζερμπαϊτζάν και η Ρωσία διατηρούν επίσης καλές σχέσεις. Βέβαια, από το 1990, στο Αζερμπαϊτζάν βρίσκονται στην εξουσία αυταρχικές κυβερνήσεις που προσπαθούν να διατηρήσουν την ανεξαρτησία τους από τη Ρωσία. Ταυτόχρονα όμως αυτές οι κυβερνήσεις έχουν ζητήσει κατά περιόδους τη στήριξη της Μόσχας προκειμένου να πετύχουν όπου απαιτήθηκε την εξισορρόπηση ενδεχόμενων εγχώριων και διεθνών πιέσεων. Παράλληλα, δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής η στενή ενεργειακή σχέση Μόσχας – Μπακού καθώς και η τοιαύτη μεταξύ Αζερμπαϊτζάν και ΕΕ. Ανάμεσα σε άλλα, το 2017 υπογράφηκε μια νέα συμφωνία³⁵ μεταξύ του Ρωσικού κολοσσού της GAZPROM και της SOCAR (State Oil Company of the Azerbaijan Republic) για την προμήθεια 1,6 δισεκατομμυρίων κυβικών μέτρων ρωσικού φυσικού αερίου στο Αζερμπαϊτζάν, αποδεικνύοντας έτσι την οικονομική αλλά κυρίως τη στρατηγική σημασία της χώρας για τα συμφέροντα της Ρωσικής Ομοσπονδίας (Μάζης, 2020).

Αναφορικά με το στρατιωτικό σκέλος της συνεργασίας, η Ρωσία αποτελεί σημαντικό προμηθευτή στρατιωτικού εξοπλισμού τόσο για την Αρμενία όσο και για

³³ (Gurbanov, 2019).

³⁴ (Reuters, 2016).

³⁵ Ανακοίνωση GAZPROM της 22 Νοεμβρίου 2017 (Gazprom, 2017).

το Αζερμπαϊτζάν.³⁶ Αμφότερες οι δύο χώρες, χρησιμοποιούν πρωτίστως ρωσικό και αναβαθμισμένο σοβιετικό εξοπλισμό, συμπεριλαμβανομένων αρμάτων μάχης και μονάδων πυροβολικού. Πριν από τον πόλεμο του φθινοπώρου 2020, η Ρωσία φέρεται να ακολούθησε μια πολιτική εξισορρόπησης, ώστε καμία από τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές να μην αποκτήσει σημαντικό πλεονέκτημα έναντι της άλλης. Με αυτόν τον τρόπο, από τη μια το Αζερμπαϊτζάν προμηθευόταν προηγμένα όπλα ετέρων χωρών, από την άλλη η Ρωσία φρόντιζε να παρέχει στην Αρμενία όπλα και στρατιωτικό εξοπλισμό σε χαμηλές τιμές ή με διευκόλυνση πληρωμών που θα γίνονταν μέσω δανεισμού. Τα εξοπλιστικά προγράμματα της Αρμενίας περιλάμβαναν κυρίως βαλλιστικούς πυραύλους μικρού βεληνεκούς ISKANDER - M9K720 και μαχητικά αεροσκάφη τύπου SU-30SM. Τα τελευταία χρόνια, η Ρωσία προφανώς δεν ήταν πρόθυμη να εξοπλίσει το Αζερμπαϊτζάν με τα πιο προηγμένα της τεχνολογικά οπλικά συστήματα, εξωθώντας το να στραφεί σε άλλες αγορές του διεθνούς εμπορίου.

2.3.2 Ο Ρόλος της Τουρκίας

Η Τουρκία είναι ο σημαντικότερος στρατηγικός εταίρος του Αζερμπαϊτζάν. Οι δύο χώρες μοιράζονται στενή εθνοτική καταγωγή και γλωσσικούς δεσμούς ενώ παράλληλα το Μπακού θεωρείται για την Τουρκία ο προωθημένος ισχυροποιητικός παράγοντας της στην περιοχή του Καυκάσου. Σημειώνεται ότι προς υποστήριξη του Αζερμπαϊτζάν,³⁷ η Τουρκία έκλεισε τα χερσαία σύνορά της με την Αρμενία το 1993, κατά την διάρκεια των αιματηρών τότε συγκρούσεων της περιόδου 1988 - 1994, απομονώνοντας με αυτόν τον τρόπο την Αρμενία και επιτρέποντας της να έχει πρόσβαση μόνο προς τη Γεωργία στον βορρά και το Ιράν στο νότο.

Οι σχέσεις Τουρκίας και Αρμενίας βρίσκονται σε διαρκή ύφεση και τα τελευταία χρόνια έχουν επιδεινωθεί ακόμη περισσότερο εξαιτίας της γνωστής διαμάχης που αφορά την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (Α΄ ΠΠ) κατά την οποία πραγματοποιήθηκαν απελάσεις και μαζικές δολοφονίες Αρμενίων από τους Οθωμανούς (Κίνημα Νεότουρκων) υπό τις οδηγίες του Μεχμέτ Ταλαάτ Πασά. Το ζήτημα αυτό, η Αρμενία και δεκάδες κράτη, συμπεριλαμβανομένου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, το αναγνωρίζουν ως την «Γενοκτονία των Αρμενίων» αλλά η

³⁶ (Nazaretyan, 2021) καθώς και αναφορά του SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute).

³⁷ (Reuters, Turkey's Erdogan says Armenia must withdraw from Azeri lands, 2020).

τουρκική πλευρά δεν αποδέχεται τον συγκεκριμένο όρο (Νταβούτογλου, 2010, σ. 207). Το 2019, το Κογκρέσο των ΗΠΑ ψήφισε υπέρ της επίσημης αναγνώρισης της Γενοκτονίας των Αρμενίων η οποία αναγνώριση πραγματοποιήθηκε από τον σημερινό πρόεδρο των ΗΠΑ, Τζο Μπάιντεν.

Εικόνα 3 - Η Τουρκία είχε Ενεργό Στρατιωτικό Ρόλο στον Πόλεμο του Ναγκόρνο - Καραμπάχ το 2020.

(<https://eurasianet.org/>)

Οι τουρκικές αρχές έχουν συχνά δηλώσει ότι η αποχώρηση των Αρμενίων από τα εδάφη του Αζερμπαϊτζάν αποτελεί προϋπόθεση για την εξομάλυνση των μεταξύ τους σχέσεων. Το 2009, η Αρμενία και η Τουρκία ξεκίνησαν μια διαδικασία προσέγγισης αμοιτέρων με σκοπό το άνοιγμα των χερσαίων συνόρων τους και την αποκατάσταση των διπλωματικών τους σχέσεων. Σημειώνεται ότι εξαιτίας της εμπλοκής του Αζερμπαϊτζάν στο ζήτημα του ΝΚ, το κοινοβούλιο της Τουρκίας δεν επικύρωσε τα συμφωνηθέντα πρακτικά. Από την άλλη, η κυβέρνηση της Αρμενίας εξαιτίας εγχώριων διαφωνιών και ελλείπει της τουρκικής επικύρωσης, ανέστειλε τις προσπάθειές της για τη συγκεκριμένη προσέγγιση. Η Αρμενία ακύρωσε επίσημα τα πρωτόκολλα και τα συμφωνηθέντα πρακτικά το 2018 (Zanotti & Thomas, 2020).

Κατά τη διάρκεια του πολέμου του 2020 αναφέρθηκε ότι το Ερεβάν κατηγορήσε την Άγκυρα για την κατάρριψη ενός αρμενικού αεροσκάφους SU-25 στις 29 Σεπτεμβρίου,³⁸ κάτι που η Άγκυρα αρνήθηκε. Αν και τέτοιοι ισχυρισμοί είχαν διατυπωθεί στο παρελθόν και αποδείχθηκαν αναληθείς, υπάρχουν επίσης ανεπιβεβαίωτοι αλλά αυξανόμενοι ισχυρισμοί ότι η Τουρκία προέβη στην αποστολή

³⁸ (BBC, 2020).

μισθοφόρων από τη Συρία για να πολεμήσουν στο μέτωπο του ΝΚ, πρακτική άλλωστε η οποία χρησιμοποιήθηκε από την Άγκυρα κατά κόρον στη Λιβυκή επικράτεια τα προηγούμενα χρόνια. Με τη λήξη του πολέμου και ιδιαίτερα τώρα που οι Αρμενικές δυνάμεις έχουν αποσυρθεί σχεδόν πλήρως από τα εδάφη του Αζερμπαϊτζάν, ορισμένοι αναλυτές μελετούν και κάνουν προβλέψεις σχετικά με τον αντίκτυπο του πολέμου του 2020 στις αρμενο-τουρκικές σχέσεις.³⁹

2.3.3 Η Θέση του Ιράν

Ένας άλλος σημαντικός παίκτης στη γεωπολιτική σκακιέρα της περιοχής ενδιαφέροντος είναι το Ιράν, το οποίο δήλωσε πανέτοιμο για πραγματοποίηση ενεργειών μεσολάβησης προς έναρξη και πάλι των συνομιλιών ανάμεσα στα δύο εμπλεκόμενα μέρη (Αζερμπαϊτζάν – Αρμενία). Ο ρόλος του γειτονικού Ιράν⁴⁰ εξαιτίας των κοινών συνόρων του και με τις δύο χώρες κρίνεται ιδιαίτερα κομβικός στην περίπτωση συγκρούσεων παρατεταμένης διάρκειας. Εκτιμάται όμως ότι η ενεργός εμπλοκή του στην περιοχή θα αποφευχθεί εξαιτίας άλλων ζητημάτων ασφάλειας της Μέσης Ανατολής που το αφορούν.⁴¹

Τα χαρακτηριστικά της Ιρανικής πολιτικής επηρεάζονται κατά κύριο λόγο από την μειονότητα πληθυσμού 15 και πλέον εκατομμυρίων Αζερικής καταγωγής πολιτών που βρίσκονται εντός της επικράτειάς του. Η διατήρηση της υφιστάμενης κατάστασης που αφορούσε την «εκκρεμή» σύγκρουση και απασχολούσε συνεχώς το Αζερμπαϊτζάν ήταν κάτι που βάσει των σημερινών δεδομένων το Ιράν το αποδεχόταν πλήρως. Η αλλαγή του status quo όμως μετά την ήττα της Αρμενίας άλλαξε τις λεπτές ισορροπίες δυνάμεων στην περιοχή και στα βόρεια σύνορά του (Κουσκουβέλης Η. , 2005, σσ. 30, 140-145).

Η ανακατάληψη των περιοχών Fuzuli, Jabrayil, και Zangilan από το Αζερμπαϊτζάν, τροποποίησε την de facto κατάσταση που είχε δημιουργηθεί στην περιοχή από το 1994, στα αντίστοιχα σύνορα μήκους 138 χιλιομέτρων με το Ιράν. Αφετέρου το Ιράν συνορεύει πλέον βορείως με ένα διεθνές αναγνωρισμένο κράτος και όχι μια αμφισβητούμενη περιοχή με ότι αυτό υποδηλώνει, αφετέρου δημιουργείται μια ενδεχομένως αρνητική δυναμική γνωρίζοντας τη σχέση πλέον

³⁹ (NEWS.am, 2020) καθώς και (Kirisci & Ozkan, 2020).

⁴⁰ Σχετικά με την πτώση Αρμενικού ή Αζέρικου Drone στο έδαφος του Ιράν (IRNA, 2020).

⁴¹ (Kaleji, Eight Principles of Iran's Foreign Policy Towards the Nagorno-Karabakh Conflict, 2020).

Μπακού – Τελ Αβίβ και τη διαχρονική χρησιμοποίηση του Αζέρικου εδάφους για τη συλλογή πληροφοριών υπέρ του Ισραήλ (Daragahi, 2020). Ειδικότερα δε, η απουσία του από το τραπέζι των διαπραγματεύσεων με σκοπό την επιδίωξη μια ειρηνικής διευθέτησης για το ζήτημα του ΝΚ, από την οποία θα μπορούσε να επωφεληθεί είναι πραγματικά άξια προσοχής.

Πέραν των παραπάνω, η διάνοιξη συγκοινωνιακού διαδρόμου που συνδέει το Αζερμπαϊτζάν με το Ναχιτσεβάν δια μέσω της Αρμενικής επαρχίας Syunik, αποτελεί ακόμη μια πρόκληση για την ασφάλεια του Ιράν. Στην Τεχεράνη ξέσπασε έντονη συζήτηση, σχετικά με το κατά πόσο ελλοχεύει ο κίνδυνος φυσικής αποκοπής του Ιράν από τη σύμμαχο τους, τα τελευταία χρόνια, Αρμενία. Μάλιστα Ιρανοί πολιτικοί αναλυτές εξέφρασαν την άποψη ότι η επαρχία αυτή θα μπορούσε να προσαρτηθεί De jure ή De Facto από το Αζερμπαϊτζάν (Kaleji, 2020).

Από τη διάνοιξη του προαναφερθέντα διαδρόμου δημιουργείται ακόμη ένα θέμα ασφαλείας για τη Τεχεράνη, καθώς η Τουρκία αποκτά άμεση πρόσβαση⁴² στη περιοχή (Baghiro, 2021). Η Τουρκία μπορεί να διατηρεί σχετικά καλές σχέσεις με το Ιράν, εντούτοις δεν παύει να είναι μια χώρα μέλος του ΝΑΤΟ, η οποία μπορεί ανά πάσα στιγμή, να εξυπηρετήσει τα δυτικά συμφέροντα στην περιοχή. Η πιο ανησυχητική διάσταση όμως για την ασφάλεια του Σιιτικού Ιράν έγκειται στο γεγονός ότι, η Τουρκία χρησιμοποίησε Σύριους μισθοφόρους από Ισλαμικές Σουνιτικές οργανώσεις υπέρ του Αζερμπαϊτζάν κατά τη διάρκεια του πολέμου. Η Τεχεράνη αντέδρασε έντονα στο διπλωματικό πεδίο, δηλώνοντας σαφώς ότι το Ιράν δεν θα ανεχτεί στα βόρεια σύνορα του, τρομοκρατικές οργάνωσεις που πολεμάει εδώ και χρόνια στη Συρία (Karimi, 2020). Είναι πασιφανές ότι, μπορεί ο πόλεμος να έχει τελειώσει, η Τουρκία⁴³ όμως «ήρθε για να μείνει» στην περιοχή.

---

⁴² Η χερσαία σύνδεση Τουρκίας- Αζερμπαϊτζάν, γινόταν πριν τον πόλεμο δια της σιδηροδρομικής γραμμής Kars – Tbilisi - Baku. Ο νέος διάδρομος είναι συντομότερος κατά 340 χιλιόμετρα. Επίσης, η Άγκυρα ανακοίνωσε την πρόθεση της να κατασκευάσει σιδηρόδρομο προς το Ναχιτσεβάν, γεγονός που θα ενισχύσει την ικανότητα μεταφοράς εμπορευμάτων και επιβατών στην περιοχή του Καυκάσου (Baghiro, 2021).

⁴³ Επίσης η Τουρκία υπέγραψε μνημόνιο κατασκευής αγωγού φυσικού αερίου ο οποίος θα συνδέει την Τουρκία με τον Αζέρικο θύλακα του Ναχιτσεβάν. Αυτό επηρεάζει οικονομικά το Ιράν καθώς ήταν μέχρι σήμερα ο κυρίως πάροχος φυσικού αερίου (Stratfor, 2020).

2.3.4 Η Συνδρομή του Ισραήλ

Οι διακρατικές και διπλωματικές σχέσεις του Ισραήλ με την Αρμενία έχουν σαν αφετηρία το 1992 και γενικά χαρακτηρίζονται ως χαμηλού επιπέδου, αξίζει δε να αναφερθεί ότι μόλις τον Σεπτέμβριο του 2020 η Αρμενία ίδρυσε πρεσβεία στο Τελ-Αβίβ.⁴⁴ Το Ισραήλ παρά την αρμενική πίεση, μέχρι σήμερα δεν έχει αναγνωρίσει την «Γενοκτονία των Αρμενίων», πιθανόν λόγω των στενών σχέσεων που διατηρούσε επί σειρά ετών με την Τουρκία ενώ μια ενδεχόμενη αναγνώριση θα μπορούσε να αποτελέσει μοχλό πίεσης από το Ισραήλ προς την Άγκυρα. Ταυτόχρονα είναι γνωστή η διατήρηση καλών σχέσεων συνεργασίας μεταξύ Ιράν και Αρμενίας, κάτι που προφανώς η Ισραηλινή πλευρά δεν παραβλέπει ουδόλως (Edelstein, 2021).

Στον αντίποδα, οι σχέσεις Ισραήλ και Αζερμπαϊτζάν παρουσιάζουν χαρακτηριστικά σύνθετης αλληλεξάρτησης και προσδιορίζονται από μεγάλο αριθμό ανταλλαγών, δεσμεύσεων και κατανόηση του ενδεχόμενου κόστους (Κουσκουβέλης Η. , 2005, pp. 449-452). Ιδιαίτερα, η τελευταία εικοσαετία υπήρξε περίοδος στενής συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών, αφενός ένεκα της απόφασης του Μπακού να επενδύσει στην αμυντική του ενίσχυση σε μια προσπάθεια εσωτερικής ενδυνάμωσης/εξισορρόπησης, με αποτέλεσμα την εισαγωγή στις ένοπλες δυνάμεις του αριθμό ισραηλινών ΜΕΑ (Μη Επανδρωμένα Αεροσκάφη) και δορυφορικών συστημάτων.⁴⁵ Αφετέρου δε, η εξάρτηση του Ισραήλ από τις Αζερικές πηγές φυσικών πόρων είναι δεδομένη, αφού ποσοστό της τάξης του 40% του εισαγόμενου αργού πετρελαίου προέρχεται από το Μπακού και διοχετεύεται ετησίως στην Ισραηλινή βιομηχανία⁴⁶ (Lindenstrauss, 2015). Χαρακτηριστικές δε και οι δηλώσεις του προέδρου του Αζερμπαϊτζάν κατά το 2009, ο οποίος αναφερόμενος στις διμερείς και αμοιβαίες σχέσεις της χώρας του με το Ισραήλ σημείωσε ότι τα «εννέα δέκατα αυτών βρίσκονται κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας» (Edelstein, 2021).

⁴⁴ Ο Αρμένιος Πρέσβης ανακλήθηκε άμεσα από το Ερεβάν, την 01 Οκτωβρίου 2020 λόγω κατηγοριών προς την ισραηλινή πλευρά για συνδρομή της με τεχνολογικά εξελιγμένο στρατιωτικό υλικό προς την πλευρά των Αζέρων.

⁴⁵ Δηλώσεις του Ισραηλινού Πρωθυπουργού Netanyahu κατά το 2016, επιβεβαίωσαν την προμήθεια του Μπακού στρατιωτικών εξοπλισμών αξίας 5 δις δολαρίων ΗΠΑ από την ισραηλινή πολεμική βιομηχανία (Μάζης, 2020).

⁴⁶ Οι οικονομικές σχέσεις Ισραήλ και Αζερμπαϊτζάν βρίσκονται σε σταθερά ανοδική πορεία τα τελευταία χρόνια. Για το 2019 το Ισραήλ είχε εισαγωγές από το Αζερμπαϊτζάν της τάξης του 1,33 δις δολαρίων ΗΠΑ. Από το 1995 μέχρι και το 2019 οι εισαγωγές αυξάνονται με ετήσιο ρυθμό 70,6%, από 3,6 χιλ. το 1995 σε 1,33 δις δολάρια ΗΠΑ το 2019 (oec.world 2019).

2.3.5 Η Στάση της Ελλάδας

Η Ελλάδα βρισκόμενη μπροστά στα γεγονότα της αυξανόμενης έντασης μεταξύ της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν καθώς και του μεταξύ τους πολέμου έχει διαμορφώσει τη δική της σταθερή θέση η οποία έχει προκύψει από μια ομάδα δύο βασικών παραμέτρων οι οποίες αναλύονται ως ακολούθως: Πρώτο, η ελληνική εξωτερική πολιτική διατηρεί μια πάγια θέση, συμφώνως της οποίας οι διμερείς διαφορές απαιτείται να επιλύονται εντός πλαισίου που καθορίζεται από το διεθνές δίκαιο. Επίσης, τονίζει ότι κάθε αντιμαχόμενη πλευρά οφείλει να σέβεται την αρχή της εδαφικής κυριαρχίας κάθε χώρας. Έτσι μέσω ανακοίνωσης του Υπουργείου Εξωτερικών⁴⁷ απευθύνθηκε κάλεσμα σε όλους τους εμπλεκόμενους για επίδειξη αυτοσυγκράτησης, πραγματοποίηση ενεργειών παύσης κάθε εχθροπραξίας και επιστροφής στις διαπραγματεύσεις εντός του πλαισίου που ορίζεται από την ΟτΜ. Επιπρόσθετα, αποδοκιμάστηκε κάθε μορφή παρέμβασης από τρίτους, ικανή να υποδαυλίσει τις εντάσεις. Κατά δεύτερο, είναι γνωστοί οι μακροχρόνιοι ιστορικοί δεσμοί της Αθήνας με τους Αρμένιους αφού μοιράζονται πλήθος κοινών, οδυνηρών μνημών που αφορούν τα γεγονότα γενοκτονίας του χριστιανικού πληθυσμού από τον Οθωμανικό λαό στην περιοχή της Μικράς Ασίας. Συνεπώς η Ελλάδα τάχθηκε υπέρ της διατήρησης μιας ισορροπημένης θέσης γεγονός που επέφερε την άσκηση κριτικής στο εσωτερικό, δεδομένου ότι αναμενόταν να καταδικαστεί έντονα η επιθετικότητα του Αζερμπαϊτζάν και να υποστηριχθεί εντονότερα το κράτος της Αρμενίας (Μανώλη, 2020).

Από την άλλη, όσον αφορά τη σχέση της Ελλάδας με το Αζερμπαϊτζάν σημειώνεται ότι παρά τις συχνές διαταραχές του παρελθόντος (δήλωση του Μπακού περί πρόθεσης για επίσημη αναγνώριση του ψευδοκράτους στην Κύπρο), παρατηρήθηκε εμβάθυνση των διμερών πολιτικών και οικονομικών σχέσεων τους. Αναμφισβήτητα, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε το γεγονός ότι η Ελλάδα συμμετέχει στον «Νότιο Διάδρομο» για τη μεταφορά Αζέρικου φυσικού αερίου προς τις χώρες της Ευρώπης με σκοπό τον ενεργειακό εφοδιασμό της ΕΕ. Ωστόσο, η Αζερική κυβερνητική δήλωση στην οποία γινόταν αναφορά σε ανοχή της Ελλάδας σχετικά με συμβάντα που συνδέονταν με τρομοκρατικές ενέργειες ή/και την προετοιμασία αυτών, σε προσπάθεια να στρατολογηθούν τρομοκράτες μαχητές, καθώς και στην

---

⁴⁷ Ανακοίνωση Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας της 27^{ης} Σεπτεμβρίου 2020 (Υπουργείο Εξωτερικών, 2020) καθώς και (TANEA Team, 2020).

πραγματοποίηση κυβερνοεπιθέσεων από την Ελλάδα εναντίον του Αζερμπαϊτζάν συνέβαλε στην πρόκληση διπλωματικής κρίσης.⁴⁸ Τέλος κανείς δεν μπορεί να αγνοήσει το γεγονός της προσβλητικής υποδοχής του Έλληνα πρέσβη από τον Αζέρο πρόεδρο, κατά την παράδοση των διαπιστευτηρίων του την 2^α Σεπτεμβρίου 2020, συμπεριφορά που προκάλεσε εμφανώς και αδιακρίτως την ευχαρίστηση της Άγκυρας.⁴⁹ Εκείνη την ημέρα η Αθήνα είχε κατηγορηθεί ότι συνεργαζόταν στρατιωτικά με την Αρμενία ενώ δηλώθηκε και η πλήρης υποστήριξη του Αζερμπαϊτζάν στο τουρκικό κράτος σε κάθε περίπτωση όπως τα ζητήματα πληροφοριών της Ανατολικής Μεσογείου (Μανώλη, 2020).

2.4 Η Συμφωνία του Νοεμβρίου 2020 για την Κατάπαυση του Πυρός

Στις 9 Νοεμβρίου 2020, ο πρόεδρος του Αζερμπαϊτζάν Ιλχάμ Αλίγιεφ, ο πρωθυπουργός της Αρμενίας Νικόλ Πασινιάν και ο Ρώσος πρόεδρος Βλαντίμιρ Πούτιν πραγματοποίησαν κοινή δήλωση που πολλά μέσα ενημέρωσης εξέλαβαν ως δήλωση για κατάπαυση του πυρός και σύναψη ειρηνευτικής συμφωνίας.⁵⁰ Από τον Ιανουάριο του 2021, η σύναψη συμφωνίας φαίνεται να επέδρασε στο να λάβει χώρα η διακοπή του πολέμου. Εάν εφαρμοζόταν πλήρως, η συμφωνία της 9^{ης} Νοεμβρίου το Αζερμπαϊτζάν θα διατηρούσε αλλά και θα επέκτεινε την εδαφική του κυριαρχία ενώ θα περιοριζόταν η επιρροή των Αρμενίων στην περιοχή του ΝΚ, οι οποίοι θα διατηρούσαν φαινομενικά τον έλεγχο της περιοχής. Μια σημαντική άμεση συνέπεια της συμφωνίας ήταν η ανάπτυξη των ρωσικών δυνάμεων στη ζώνη σύγκρουσης αναλαμβάνοντας ουσιαστικά τον ρόλο της ειρηνευτικής αποστολής.

Στη συμφωνία της 9^{ης} Νοεμβρίου 2020 εκτός από την κατάπαυση του πυρός και την ανταλλαγή αιχμαλώτων και νεκρών, περιλαμβάνονται επίσης τα παρακάτω:

α. Η επανάκτηση κυριαρχίας από το Αζερμπαϊτζάν εδαφών γύρω από το ΝΚ.

⁴⁸ Ανακοίνωση Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας της 7^{ης} Οκτωβρίου 2020 (Υπουργείο Εξωτερικών, Ανακοίνωση του Υπουργείου Εξωτερικών για τους απαράδεκτους ισχυρισμούς της κυβέρνησης του Αζερμπαϊτζάν (Αθήνα, 7.10.2020), 2020)

⁴⁹ (Capital.gr, 2020).

⁵⁰ Η συμφωνία όπως στο Παράρτημα «Α» της εργασίας. Η μετάφραση προέκυψε από την επίσημη ιστοσελίδα του Προέδρου της Ρωσικής Ομοσπονδίας (Russian President's Official Website, 2020). Πριν τη συμφωνία της 9^{ης} Νοεμβρίου 2020, τρεις άλλες προσπάθειες είχαν επιχειρηθεί, συμπεριλαμβανομένου μίας στις 25 Οκτωβρίου μέσω των ΗΠΑ (Bagirova & Hovhassinyan, 2020).

β. Η αποστολή σχεδόν 2.000 Ρώσων στη ζώνη σύγκρουσης ως ειρηνευτική δύναμη.

γ. Η ίδρυση ενός κέντρου διατήρησης της ειρήνης και παρακολούθησης της κατάπαυσης του πυρός.

δ. Η αποχώρηση των αρμενικών δυνάμεων από τη διαφιλονικούμενη περιοχή.

ε. Η διατήρηση ενός χερσαίου διαδρόμου πλάτους πέντε χιλιομέτρων (Lachin Corridor) μεταξύ Αρμενίας και ΝΚ.

στ. Η επιστροφή του εκτοπισμένου πληθυσμού και των προσφύγων.

ζ. Η δημιουργία διαδρόμου χερσαίων μεταφορών που θα διασχίζει όλη την Αρμενία και θα συνδέει την ενδοχώρα του Αζερμπαϊτζάν με τον Αζέρικο θύλακα του Ναχιτσεβάν, που βρίσκεται νοτιοδυτικά του Αζερμπαϊτζάν και συνοριακά οριοθετείται από την Αρμενία, το Ιράν και την Τουρκία. Σημειώνεται ότι μέχρι πριν το τέλος του πολέμου η απευθείας σύνδεση του Ναχιτσεβάν με το Αζερμπαϊτζάν ήταν ανέφικτη.

Όσον αφορά στον εδαφικό έλεγχο, η συμφωνία προέβλεπε ότι οι αντίπαλες στρατιωτικές δυνάμεις θα παρέμεναν στις θέσεις τους που κατείχαν με την εφαρμογή της εκεχειρίας και παράλληλα η Ρωσική ειρηνευτική δύναμη θα αναλάμβανε την επιτήρηση και ασφάλεια κατά μήκος της γραμμής επαφής. Στην πράξη, αυτή η διάταξη επέτρεψε στο Αζερμπαϊτζάν να διατηρήσει τα κέρδη που προέκυψαν από τον πόλεμο τόσο εντός όσο και εκτός του ΝΚ. Επιπλέον, η συμφωνία απαιτούσε από τις δυνάμεις της Αρμενίας και του ΝΚ να αποχωρήσουν από τις γύρω περιοχές (συγκεκριμένα Kalbajar, Lachin και Agdam).⁵¹ Η απόσυρση των αρμενικών δυνάμεων από αυτές τις περιοχές συνοδεύτηκε από την αποχώρηση δεκάδων χιλιάδων κατοίκων, Αρμενικής καταγωγής, που ήταν εγκατεστημένοι στο νότιο τμήμα του ΝΚ, καθώς και από εδάφη εκτός αυτού και όπου είχαν εγκατασταθεί μετά το τέλος του πολέμου της δεκαετίας του 1990 (Hartick, 2020). Αρμένιοι

---

⁵¹ Η Αρμενία υποχρεώθηκε να αποχωρήσει από το Kalbajar μέχρι τις 15 Νοεμβρίου 2020, το Agdam μέχρι τις 20 Νοεμβρίου και από το Lachin μέχρι την 1^η Δεκεμβρίου. Το Αζερμπαϊτζάν αποδέχθηκε να επεκτείνει τη διορία αποχώρησης των Αρμενίων από το Kalbajar μέχρι τις 25 Νοεμβρίου (RFE/RL, 2020) καθώς και (Kucera, After days of chaos, Armenia and Azerbaijan delay territory handover, 2020).

κάτοικοι της περιοχής φέρεται να κατέστρεψαν μεγάλο αριθμό οικιών και άλλων κτιρίων προκειμένου να μην τεθούν υπό τον έλεγχο των Αζέρων.⁵²

Σημειώνεται ότι η συμφωνία - διακήρυξη δεν καθορίζει ρητά το πολιτικό καθεστώς του ΝΚ, ούτε και τα επίσημα όρια του. Μερικοί παρατηρητές ισχυρίζονται ότι η εν λόγω διακήρυξη αντιγράφει τουλάχιστον μερικές από τις βασικές αρχές που εδώ και χρόνια αποτέλεσαν τη βάση των διαπραγματεύσεων μεταξύ του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας μέσω της ομάδας του Μίνσκ (Bryza, 2020). Οι βασικές αυτές αρχές θεωρείται ότι ως ενιαία δομή θα αποτελέσουν τμήμα της συμφωνίας για τον «μελλοντικό προσδιορισμό του τελικού έννομου καθεστώτος» του ΝΚ καθώς και μια μορφή εγγυήσεων για την ασφάλεια και την αυτόνομη διοίκηση της περιοχής. Επιπλέον, αποτελούν ένα είδος διεθνούς ειρηνευτικής παρέμβασης, ώστε να γίνει φανερό ότι η Ρωσία δεν έχει την αποκλειστική ευθύνη και εμπλοκή στο ζήτημα.

Λαμβάνοντας υπόψη τη συμφωνία της 9ης Νοεμβρίου 2020, η Ρωσία φέρεται να έχει αναπτύξει δύναμη τουλάχιστον 1.960 στρατιωτών, 90 τεθωρακισμένων οχημάτων μεταφοράς προσωπικού, 380 άλλων στρατιωτικών και ειδικών οχημάτων καθώς και ειδικό εξοπλισμό τα οποία αποτελούν την ειρηνευτική ομάδα στη ζώνη σύγκρουσης.⁵³ Αυτές οι δυνάμεις λέγεται ότι προέρχονται από τη 15^η Ρωσική Μηχανοκίνητη Ταξιαρχία, η οποία αποτελεί ειρηνευτική Μονάδα της Ρωσίας. Τα συγκεκριμένα ρωσικά τμήματα έχουν αναπτυχθεί σε θέσεις παρατήρησης κατά μήκος της γραμμής κατάπαυσης του πυρός για την διατήρηση της εκεχειρίας και τη διασφάλιση των κατοίκων και στο διάδρομο Lachin (το συντομότερο πέρασμα από την Αρμενία στο ΝΚ) για την εξασφάλιση των μετακινήσεων μεταξύ Αρμενίας και ΝΚ. Οι Ρωσικές δυνάμεις έχουν επίσης αναλάβει την προστασία μερικών ιστορικών αρμενικών εκκλησιών και άλλων πολιτιστικών κέντρων προκειμένου να διασωθούν από τη μήνη των Αζέρων μαχητών.

Η συμφωνία προβλέπει επιπροσθέτως την ίδρυση ενός κέντρου διατήρησης της ειρήνης - κέντρο επιχειρήσεων ουσιαστικά - στο Αζερμπαϊτζάν (εκτός ζώνης σύγκρουσης) για την παρακολούθηση εφαρμογής της κατάπαυσης

---

⁵² (Reuters, Armenians set fire to homes before handing village over to Azerbaijan, 2020) και (Heil, 2020).

⁵³ Αναφορά του CRS (Congressional Research Service), 07 Ιανουαρίου 2021 (Welt & Bowen, 2021). Αναφορικά με το ίδιο θέμα (TASS, 2020).

του πυρός το οποίο θα στελεχώνεται από ρωσικές δυνάμεις, ενώ διάφορες αναφορές που είδαν το φως της δημοσιότητας ενέπλεξαν τη συμμετοχή και τουρκικών δυνάμεων (Fraser, 2020). Επίσης, τα συνοριακά στρατεύματα της Ρωσικής Ομοσπονδιακής Υπηρεσίας Ασφαλείας (FSB – Federal Security Service) θα είναι υπεύθυνα για την ελεύθερη κυκλοφορία μεταξύ του Αζερμπαϊτζάν και του θύλακα του Ναχιτσεβάν. Μετά την κατάπαυση του πυρός, αναφέρθηκαν ορισμένες περιοδικές συγκρούσεις μεταξύ δυνάμεων του Αζερμπαϊτζάν και των Αρμενίων/μαχητών του ΝΚ. Αυτές οι συγκρούσεις είχαν ως αποτέλεσμα μερικά θύματα και εκατέρωθεν συλλήψεις στρατιωτικού προσωπικού.⁵⁴ Οι δύο πλευρές έχουν παράλληλα προβεί και σε ανταλλαγές κρατουμένων και αιχμαλώτων πολέμου.⁵⁵

Εικόνα 4 - Η Πρώτη Συνάντηση των Ηγετών της Ρωσίας, Αζερμπαϊτζάν και Αρμενίας μετά τον πόλεμο του 2020.

(<https://oc-media.org/pashinyan-and-aliyev-meet-for-first-time-since-war/>)

2.5 Οι Επιπτώσεις του Πολέμου σε Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν

Ο πόλεμος οδήγησε στην εκτράχυνση των αμοιβαία εχθρικών εθνικών ταυτοτήτων και στις δύο αντιπαρατιθέμενες κοινωνίες. Η δημιουργία προσφύγων και εσωτερικών μεταναστών είχαν ως αποτέλεσμα τον παντελή χωρικό διαχωρισμό

⁵⁴ (BBC, Nagorno-Karabakh: Dozens of Armenian soldiers 'captured in raid', 2020).

⁵⁵ (RFE/RL, Azerbaijan, Armenia Swap Prisoners As Part Of Nagorno-Karabakh Truce Deal, 2020).

των δύο λαών. Η απουσία κοινωνικών και οικονομικών επαφών μετά το ξέσπασμα του πολέμου έχει οδηγήσει την κάθε πλευρά στο να διατηρεί μια στρεβλή και μισητή εικόνα για την άλλη. Η δυσπιστία, οι μονομερείς κατηγορίες ενοχής και ταυτόχρονα η μονόπλευρη υιοθέτηση του ρόλου του θύματος εμποδίζουν την εποικοδομητική διαπραγματέυση και δέσμευση για ολοκληρωτικό τερματισμό των συγκρούσεων. Η τάση για διεθνοποίηση που συναντάται σε τόσες πολλές ενδοκρατικές συγκρούσεις είναι ιδιαίτερος έντονη και στην περίπτωση του ΝΚ. Η αναζήτηση συμμάχων και από τις δύο πλευρές κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης έδωσε στο ζήτημα ισχυρή εξωτερική διάσταση. Τα ποικίλα ενδιαφέροντα και οι δομικές σχέσεις που αφορούν τις οικονομικές και πολιτικές δραστηριότητες καθώς και μερικές φορές τις αντιφατικές πρωτοβουλίες διαμεσολάβησης εξωτερικών παραγόντων και γειτονικών κρατών, όπως π.χ. η Ρωσική Ομοσπονδία, η Τουρκία, το Ιράν και οι ΗΠΑ έχουν επηρεάσει το πλαίσιο και τη δυναμική των διαπραγματεύσεων σε ποικίλους βαθμούς (Ανδριανόπουλος, 2016, σσ. 147-153).

Η συμφωνία κατάπαυσης του πυρός οδήγησε αναπόφευκτα σε πολιτικές αναταραχές στην Αρμενία. Στην ανακοίνωση της συμφωνίας της 9ης Νοεμβρίου 2020, ο πρωθυπουργός της Αρμενίας Πασινιάν δήλωσε ότι ήταν «ανείπωτα επώδυνο για μένα προσωπικά και για τον λαό μας» αλλά η απόφαση βασίστηκε σε «μια εις βάθος ανάλυση της στρατιωτικής κατάστασης και αξιολόγησης των ειδικών που γνωρίζουν καλύτερα την κατάσταση». Ο Πασινιάν είπε ότι αν και «αυτό δεν είναι μια νίκη, ... θα πρέπει τουλάχιστον να αποτελέσει την αρχή της εποχής της εθνικής μας ενοποίησης και αναγέννησης».⁵⁶ Παράλληλα, ο ηγέτης της περιοχής του ΝΚ, Arayik Harutyunyan, επιβεβαίωσε τη συγκατάθεσή του στη συμφωνία.

Μετά τις 9 Νοεμβρίου 2020 και την ανακοίνωση της συμφωνίας, οι διαδηλωτές στην Αρμενία επιτέθηκαν σε κυβερνητικά κτίρια και κατέλαβαν προσωρινά το κοινοβούλιο της χώρας. Σύμφωνα με πληροφορίες, ο πρόεδρος του κοινοβουλίου, Ararat Mirzoyan, δέχθηκε επίθεση μετά από την οποία νοσηλεύτηκε ενώ δύο άτομα συνελήφθησαν και κατηγορήθηκαν για την επίθεση (Mejlumyan & Kucera, 2020). Διαδηλωτές και αντιπολίτευση ζήτησαν έντονα την παραίτηση του Πασινιάν και της κυβέρνησης του, καθιστώντας αυτούς ως κύριους υπαίτιους της ήττας.

---

⁵⁶ Δηλώσεις του Πρωθυπουργού της Αρμενίας, Νικόλ Πασινιάν (Eurasianet, 2020).

Στις 14 Νοεμβρίου 2020, ο πρώην επικεφαλής της Υπηρεσίας Εθνικής Ασφάλειας της Αρμενίας (σήμερα πολιτικός της αντιπολίτευσης) συνελήφθη ως «ύποπτος για σφετερισμό της εξουσίας και σχεδιασμό δολοφονίας του Πασινιάν».⁵⁷ Οι Υπουργοί Εξωτερικών, Άμυνας και Οικονομίας παραιτήθηκαν. Ο Πρόεδρος της Αρμενίας Armen Sarkissian, προέτρεψε την κυβέρνηση να προκηρύξει πρόωρες εκλογές (Η θέση του προέδρου της Αρμενίας είναι κυρίως μια τιμητική θέση χωρίς ουσιαστικές αρμοδιότητες).⁵⁸ Οι διαμαρτυρίες που απαιτούσαν την παραίτηση του Πασινιάν και τη διενέργεια εκλογών συνεχίστηκαν έως τον Δεκέμβριο του 2020. Την 25^η Απριλίου 2021 ο Πασινιάν παραιτήθηκε. Το ίδιο έπραξαν σταδιακά και τα υπόλοιπα στελέχη της κυβέρνησης όπως ορίζει ο νόμος και το σύνταγμα της Αρμενίας. Κατά τις εκλογές που έλαβαν χώρα τον Ιούνιο του ίδιου έτους, ο Νικόλ Πασινιάν επανεκλέχθηκε πρωθυπουργός της Αρμενίας, καθώς το κόμμα του, η Πολιτική Σύμβαση, παρά τη μεγάλη πτώση, έλαβε περισσότερους από το 50% του συνόλου των ψήφων.

Αντίθετα, στο Αζερμπαϊτζάν, η υποστήριξη για την κυβέρνηση και την επιτυχία της στρατιωτικής επιχείρησης ήταν ένθερμη, με αποτέλεσμα να ξεσπάσουν μαζικοί εορτασμοί. Με την υπογραφή της συμφωνίας της 9ης Νοεμβρίου 2020, ο πρόεδρος του Αζερμπαϊτζάν Αλίγιεφ χαρακτήρισε το γεγονός ως «η λαμπρή μας νίκη» και ανέφερε ότι, «μετά από 30 χρόνια η προσμονή του λαού μας φτάνει στο τέλος της».⁵⁹ Μετά τον πόλεμο, οι συζητήσεις στο εσωτερικό της χώρας επικεντρώθηκαν στο αν οι ένοπλες δυνάμεις σταμάτησαν πρόωρα την επίθεσή τους αφού μπορούσαν να συνεχίσουν τις επιχειρήσεις και να πετύχουν πλήρη εκμετάλλευση της μέχρι τότε επιτυχίας τους.

Επιπρόσθετα, η «νίκη» των Αζέρων, εορτάστηκε με μεγάλη στρατιωτική παρέλαση, την 10^η Δεκεμβρίου 2020, στην οποία παράλληλα με τις στρατιωτικές δυνάμεις του Μπακού συμμετείχε τουρκικό τμήμα ειδικών δυνάμεων, ενώ επίτιμος καλεσμένος υπήρξε ο πρόεδρος της Τουρκίας Ταγίπ Ερντογάν. Η επίδειξη του τουρκικού μη επανδρωμένου αεροχήματος μάχης, Bayraktar TB2, με την τεράστια και καταλυτική του συνδρομή στις στρατιωτικές επιχειρήσεις Οκτωβρίου -

⁵⁷ (RFE/RL, Armenian Opposition Leader Detained, Accused Of Plotting To Kill PM Pashinian, 2020).

⁵⁸ (RFE/RL, Armenian President Calls For Snap Elections As Government Faces Mounting Pressure Over Karabakh Deal, 2020).

⁵⁹ Δηλώσεις του Προέδρου του Αζερμπαϊτζάν Ιλχάμ Αλίγιεφ (en.president.az, 2020).

Νοεμβρίου 2020 στο ΝΚ, αποτέλεσε την κατακλείδα της ιστορικής αυτής στιγμής για τον λαό του Αζερμπαϊτζάν.

Τέλος, όσον αφορά τις οικογένειες Αζέρων που εκτοπίστηκαν από εδάφη μέσα και γύρω από το ΝΚ στη δεκαετία του 1990, υπογραμμίζεται ότι πλέον έχουν αυξημένες πιθανότητες επιστροφής στα πατρογονικά τους εδάφη. Φυσικά η μαζική επιστροφή των ανθρώπων αυτών θα απαιτούσε αδιαμφισβήτητα την επένδυση σημαντικών πόρων από την κυβέρνηση του Αζερμπαϊτζάν. Η κατάσταση των πόλεων και των οικισμών στη ζώνη σύγκρουσης χαρακτηρίζεται από εικόνες καταστροφής ή ερείπωσης ενώ οι νάρκες και τα παραμένοντα διασκορπισμένα πυρομαχικά ενέχουν κινδύνους για όσους επιστρέψουν στην περιοχή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ – ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ – ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΝΟΤΙΟΥ ΚΑΥΚΑΣΟΥ

3.1 Γενικά – Θεωρητικό Υπόβαθρο

Η εξέταση των πτυχών της στρατηγικής και της διπλωματίας καθώς και των διαφόρων παραγόντων (κοινωνικοί, πολιτικοί, οικονομικοί, γεωγραφικοί κλπ.) όπως αυτοί επίδρασαν προ ή μετά από κάθε πολεμική σύγκρουση, αποτελεί αντικείμενο με το οποίο ασχολούνται πληθώρα επιστημών στην προσπάθεια εντοπισμού των αδυναμιών που οδήγησαν στην εκάστοτε σύρραξη. Η περίπτωση του ΝΚ και της ευρύτερης περιοχής του Καυκάσου δεν διαφέρει, καθώς η γεωγραφία, η οικονομία, οι εθνοτικές/θρησκευτικές διαφορές και διάφορα άλλα τοπικά στοιχεία αυτής, έχουν δημιουργήσει δυνητικά την πρόκληση για την εξέταση της διένεξης αυτής από επιστημονικής πλευράς.

3.2 Στρατηγική

Η ετυμολογική προέλευση της λέξης Στρατηγική έχει σύνδεση με την αρχαία Ελληνική λέξη στρατηγός, μία λέξη σύνθετη από το στρατός και άγω (οδηγώ) και η οποία είχε την έννοια του αρχηγού του στρατού (Μπαμπινιώτης, 2002, σ. 1663). Έτσι με την συγκεκριμένη οπτική, ο όρος απέδιδε αρχικά, μία αμιγώς στρατιωτική έννοια, αυτή της επιστήμης ή ίσως της τέχνης της στρατιωτικής διοίκησης και της απαραίτητης σχεδίασης για την άριστη χρήση των διαθέσιμων έμψυχων και άψυχων πόρων.

Σύμφωνα με τον Κωνσταντίνο Κολιόπουλο, η στρατηγική ως έννοια αποδίδεται ως «η σύζευξη μέσων και σκοπών υπό το πρίσμα πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης. Με άλλα λόγια, η στρατηγική συνίσταται στο τρίπτυχο “μέσα-σκοποί-αντίπαλος”». Με την εφαρμογή των παραπάνω στο άναρχο περιβάλλον της διεθνούς πολιτικής, μπορεί να θεωρηθεί ότι η στρατηγική νοείται ως η σύνδεση μέσων και σκοπών ενός κρατικού δρώντος ο οποίος βρίσκεται κάτω από την επίδραση του ανταγωνισμού του διεθνούς περιβάλλοντος κατά την διάρκεια τόσο της ειρηνικής, όσο και της πολεμικής περιόδου. Η στρατηγική επίσης, σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, διαχωρίζεται σε διάφορα επίπεδα αναλόγως της μορφής και πεδίου χρήσης των διαθέσιμων μέσων, οπότε όταν γίνεται χρήση όλων

των μέσων του κράτους σε κάθε διαθέσιμο επίπεδο (στρατιωτικό, διπλωματικό, οικονομικό κλπ.) για την ολοκλήρωση των καθορισμένων πολιτικών στόχων στο πλαίσιο πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης, τότε αναφερόμαστε στην υψηλή στρατηγική (*grand strategy*). Στο επόμενο πεδίο όπου λαμβάνει χώρα «χρήση των στρατιωτικών μέσων ενός κράτους για την επίτευξη των πολιτικών αντικειμενικών σκοπών του ενόψει πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης» συναντούμε την στρατιωτική στρατηγική (Κολιόπουλος, 2010, σ. 44).

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης οι συμπεριφορές των κρατικών δρώντων στο διεθνές σύστημα και οι επιδιώξεις που τα ωθούν στην χάραξη συγκεκριμένης στρατηγικής. Τα κράτη στο άναρχο διεθνές σύστημα «κατ' ελάχιστον επιδιώκουν την επιβίωση τους και κατά μέγιστον την παγκόσμια κυριαρχία» (Waltz, 1979, p. 118). Σε αυτή την ανεξάντλητη προσπάθεια των κρατών προς επιβίωση παρουσιάζονται τρεις δυνατές επιλογές. Πρώτη επιλογή για αυτά η πλήρης ουδετερότητα όπου συνήθως απομονώνονται από τους υπόλοιπους του διεθνούς περιβάλλοντος και μεθοδευμένα επιδιώκουν την ενίσχυση των ενόπλων τους δυνάμεων με αμυντικούς κατά βάση προσανατολισμούς (εσωτερική ενδυνάμωση). Εναλλακτική επιλογή αποτελεί ο πλήρης ή μερικός απομονωτισμός και ενδεχομένως προσπάθεια για την εσωτερική ενδυνάμωση. Τρίτη επιλογή είναι η συνήθης και η προσφιλέστερη μεταξύ των κρατικών δρώντων, όπου λειτουργούν σαν μέρη της διεθνούς πολιτικής σκηνής, με την κατανομή ισχύος να διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο. Στο ενδεχόμενο της τρίτης προαναφερθείσας επιλογής, δημιουργούνται για τα ενεργά στο διεθνές στερέωμα κράτη οι επιλογές της ηγεμονίας, της εξισορρόπησης και της υποχωρητικότητας. Ανάλογα με τον ρόλο που τα κράτη – παράγοντες του διεθνούς συστήματος επιθυμούν να αναλάβουν, χαράσσουν και την αντίστοιχη στρατηγική (Κουσκουβέλης, 2005, σσ. 187-189).

3.3 Διπλωματία

Ο καθηγητής Σπυρίδων Λίτσας, στο βιβλίο του «Πόλεμος και Ορθολογισμός», αναφέρεται στη Διπλωματία ως μία διαδικασία πολιτική, η οποία στηρίζεται σε ένα πλαίσιο αρχών και κανόνων που έχουν ήδη προκαθοριστεί με απώτερο σκοπό την προώθηση και διασφάλιση των συμφερόντων του κράτους στο διεθνές σύστημα, χωρίς τη χρήση οποιοδήποτε άλλων βίαιων μεθόδων. Παράλληλα εντοπίζεται ο σχετικός όρος της διπλωματίας της Διεθνούς Πολιτικής, η οποία

αποτελεί τη διαδικασία επικοινωνίας αλλά και διαπραγμάτευσης για την επίλυση ενδεχομένως διαφορών μεταξύ των διεθνών παραγόντων. Σε πολλές περιπτώσεις δε, οι διαφορές αυτές βρίσκονται στα πρόθυρα έκρηξης μιας πολεμικής σύγκρουσης. Επιπρόσθετα με το παραπάνω, συναντάται και η διπλωματία της εξωτερικής πολιτικής που εφαρμόζεται πολλές φορές ως ένα εργαλείο πολιτικής προκειμένου να παρέχει την δυνατότητα στον εκάστοτε διεθνή παράγοντα να πετύχει τους πολιτικούς του στόχους (Λίτσας, 2010, σσ. 97-98).

Η διπλωματία, ως το εναλλακτικό μέσο του πολέμου, ασκείται κυρίως από τους διπλωμάτες, από προσωπικό των εκάστοτε Υπουργείων Εξωτερικών των χωρών, στελέχη της δημόσιας διοίκησης αλλά και από μη κυβερνητικούς φορείς και οργανισμούς (Κουσκουβέλης Η. Ι., 1997). Η προσπάθεια αποφυγής των τριβών και η εξασφάλιση της καλύτερης κατανομής κόστους και οφέλους σε μία κοινή επιδίωξη μεταξύ των μερών, μέσω της αρχής της διαπραγμάτευσης, αποτελεί ουσιαστικά την πιο σημαντική δραστηριότητα που αναλαμβάνεται στο παγκόσμιο διπλωματικό σύστημα. Παράλληλα, δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής ότι στη σύγχρονη εποχή, η διπλωματία έχει αποκτήσει και την έννοια της εφαρμογής των διεθνών αρχών και κανονισμών στις διεθνείς σχέσεις.

3.4 Στοιχεία Διεθνούς Πολιτικής στην περιοχή του Νότιου Καυκάσου

Η περιοχή του ΝΚ και γενικότερα ο Νότιος Καύκασος, γνώρισε έντονη αναταραχή τον 20^ο αιώνα, όπως χαρακτηριστικά αντικατοπτρίζεται μέσα από αριθμό τραγικών περιστατικών και διάφορες τραγωδίες με πιο σημαντικά:

- α. τη γενοκτονία των Αρμενίων που διαπράχθηκε από την Οθωμανική Αυτοκρατορία,
- β. τον εκτροχιασμό του έργου για τη δημιουργία μιας Υπερκαυκασιανής Ομοσπονδίας και τη συνένωση των κρατικών οντοτήτων της περιοχής,
- γ. τους τοπικούς πολέμους μεταξύ Αρμενίας, Αζερμπαϊτζάν και Γεωργίας και
- δ. τις τουρκικές και ρωσικές εισβολές.

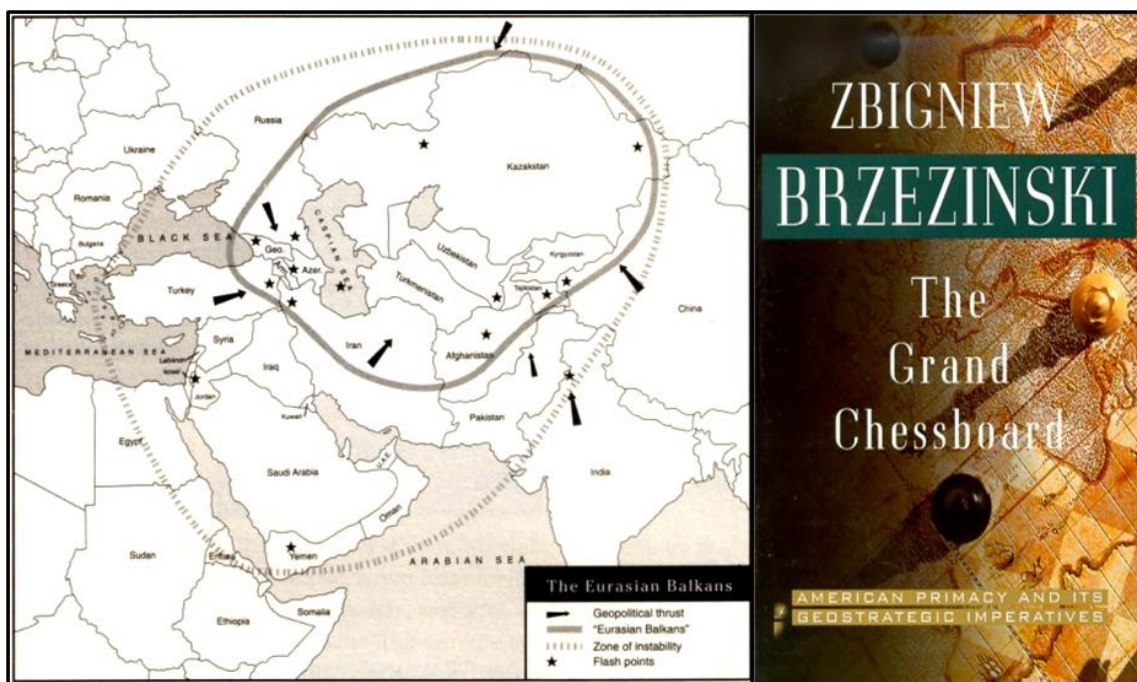
Τελικά, μέσω της Σοβιετικής Ένωσης, επήλθε η αφομοίωση ολόκληρης της περιοχής. Η Μόσχα έθεσε προσωρινά τέλος στις περιφερειακές συγκρούσεις και παρόλο που προσπάθησε να εφαρμόσει επιθετική πολιτική με σκοπό την άμβλυνση του επικρατούμενου ταυτοτικού εθνικισμού και της θρησκευτικής ζέσης, δεν κατάφερε να σβήσει τις παλιές αντιπαλότητες ή τις ρεβανσιστικές επιθυμίες (Αλεξόπουλος, 2001, σσ. 63-64).

Με την έκρηξη του Β' ΠΠ, στην περιοχή ξέσπασαν αναταραχές για άλλη μια φορά. Ένας από τους γεωστρατηγικούς στόχους πίσω από την εισβολή της Ναζιστικής Γερμανίας στη Σοβιετική Ένωση ήταν η κατάληψη των πετρελαιοπηγών της Κασπίας Θάλασσας προκειμένου να συντηρηθεί η τεράστια αυτή πολεμική βιομηχανία. Ωστόσο, η προσπάθεια ματαιώθηκε εξαιτίας της σθεναρής αντίστασης των Σοβιετικών, του αδυσώπητου ρωσικού χειμώνα και της μοιραίας ήττας της Βέρμαχτ σε διάφορα σημεία του Ανατολικού Μετώπου, με πιο σημαντική ίσως τη μάχη του Στάλινγκραντ. Η κατάρρευση της ΕΣΣΔ σχεδόν μισό αιώνα αργότερα, αυτόματα σήμαινε ότι οι Αρμένιοι, οι Αζέροι και οι Γεωργιανοί θα μπορούσαν να ανακτήσουν την ανεξαρτησία τους ως κυρίαρχα έθνη, μετά από δεκαετίες σοβιετικής κυριαρχίας. (Αλεξόπουλος, 2001, σσ. 63-64).

Ωστόσο, δεδομένου ότι δεν υπήρχε πλέον μια εξωτερική δύναμη που θα μπορούσε να αποσοβήσει τις περιφερειακές συγκρούσεις, ήταν θέμα χρόνου να αναζωπυρωθούν ξανά οι τοπικές εχθρότητες. Δεν αποτελεί έκπληξη, το γεγονός ότι στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν ενεπλάκησαν σε πόλεμο για τον έλεγχο του ΝΚ, όπως έχει ήδη προαναφερθεί. Η σύγκρουση έμεινε στην ιστορία για τη συμμετοχή μισθοφόρων και ισλαμιστών μαχητών, τα χιλιάδες θύματά της και τις τεράστιες προσφυγικές ροές που δημιουργήθηκαν. Αν και το αποτέλεσμα της ήταν η νίκη των Αρμενίων, η επίσημη επανένωση της χώρας με την περιοχή ενδιαφέροντος δεν πραγματοποιήθηκε. Τελικά, η κατάπαυση του πυρός επετεύχθη με τη μεσολάβηση της Ρωσίας, οι εχθροπραξίες τερματίστηκαν, αλλά οι μεμονωμένες συγκρούσεις συνεχίστηκαν από καιρό εις καιρό (Αλεξόπουλος, 2001, σσ. 63-64).

Ένα άλλο κεφάλαιο της πολυτάραχης ιστορίας της περιοχής γράφτηκε το 2008, όταν η Γεωργία κατέφυγε στη λύση των στρατιωτικών μέσων για να ανακτήσει την κυριαρχία των αποσχισμένων θυλάκων, της Αμπχαζίας και της Νότιας Οσετίας

- και οι δύο στενοί σύμμαχοι του Κρεμλίνου – και ως απάντηση οι ρωσικές ένοπλες δυνάμεις επιτέθηκαν στις γεωργιανές θέσεις και δυνάμεις, κατακρημνίζοντας τελικά τις φιλοδοξίες της Τιφλίδας. Αυτή η εμπλοκή κατέδειξε την ανωτερότητα της ρωσικής δύναμης στην Υπερκαυκασία και την προθυμία της Μόσχας να χρησιμοποιήσει τη στρατιωτική της δύναμη για την προώθηση αλλά και προστασία των δικών της γεωπολιτικών συμφερόντων (Ανδριανόπουλος, 2016, σσ. 156, 210).

Εικόνα 5 - Τα «Ευρασιατικά Βαλκάνια» του Zbigniew Brzezinski.

(<https://fromestopwarscampaign.wordpress.com/2014/10/18/the-reverse-brzezinski-the-ultimate-eurasian-dilemma/>)

Σύμφωνα με το γεωπολιτικό πλαίσιο που διατύπωσε το 1997 ο Πολωνο - Αμερικανός διπλωμάτης και πολιτικός επιστήμονας, Zbigniew Brzezinski, ο Καύκασος βρίσκεται στον πυρήνα των λεγόμενων «Ευρασιατικών Βαλκανίων», μιας εξαιρετικά ασταθούς περιοχής για τους ακόλουθους λόγους:

- α. τα τεράστια αποθέματα σε φυσικούς πόρους, συμπεριλαμβανομένης της ενέργειας και των ορυκτών,
- β. το ετερογενές μείγμα των λαών των οποίων οι εθνικές αντιπαλότητες γίνονται ορατές κατά τη διάρκεια των αιώνων,
- γ. την αυθαίρετη καθιέρωση συνόρων που αμφισβητούνται συχνά και

δ. την ιδιαίτερης σημασίας στρατηγική θέση όσον αφορά τη γεωπολιτική επιρροή και τις διεθνείς εμπορικές ροές, η οποία προσελκύει το ενδιαφέρον τόσο των τοπικών όσο και των εξωπεριφερειακών δυνάμεων (Brzezinski, 1998, p. 80).

Στην εύφλεκτη αυτή περιοχή ανήκει επίσης μεγάλο μέρος του Ιράν (Κουσκουβέλης Η. , 2005, σ. 215), του Αφγανιστάν, του Πακιστάν, οι περιοχές που βρέχονται από την Ανατολική Μεσόγειο, ολόκληρη η Αραβική και Ανατολική χερσόνησος, οι μετασοβιετικές δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας, η νότια Ρωσία, η αυτόνομη περιοχή των Ουιγούρων, Σιντζιάνγκ και το Κασμίρ. Όπως δείχνουν κυριολεκτικά αμέτρητα επεισόδια που σημειώθηκαν κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες, οι προβλέψεις του Ζ. Μπρεζίνσκι έχουν επαληθευτεί. Τα «Ευρασιατικά Βαλκάνια» είναι πράγματι μια περιοχή όπου λαμβάνει χώρα ένα κύμα συγκρούσεων, αυξανόμενων γεωπολιτικών εντάσεων και στρατηγικού ανταγωνισμού τις τελευταίες τουλάχιστον τρεις δεκαετίες (Waltz, 2011, σσ. 19-22).

Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τη ρωσική στρατηγική σκέψη, τα κράτη του μετασοβιετικού χώρου αντιπροσωπεύουν μια περιοχή στην οποία πρέπει είτε να τηρείται ευνοϊκά γεωπολιτική στάση προς τη Ρωσία είτε τουλάχιστον να τηρείται στάση ουδετερότητας, για λόγους εθνικής ασφάλειας και διατήρησης του στρατηγικού βάθους της Ρωσίας. Οι ανησυχίες του Κρεμλίνου υφίστανται εξαιτίας της προοπτικής επέκτασης της αναρχίας και του χάους μέχρι και την ίδια τη Ρωσία ή, ακόμη χειρότερα, εμπλοκής στα πράγματα μεγάλων δυνάμεων δυνητικά εχθρικών προς τα ρωσικά συμφέροντα (Bull, 2007, pp. 142,147). Ως τρόπο διαχείρισης αυτών των ανησυχιών, η Μόσχα προωθεί την περιφερειακή συνεργασία μέσω θεσμών όπως ο Οργανισμός Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας (CSTO), η Ευρασιατική Οικονομική Ένωση (EAEU) και διάφοροι άλλοι θεσμοί.

Η ίδια η Υπερκαυκασία είναι ελκυστική για τη θέση της ως διάδρομος σύνδεσης της Κασπίας με τη Μαύρη Θάλασσα λαμβάνοντας υπόψη και τη γεωοικονομική πλευρά του αγωγού πετρελαίου Μπακού - Τιφλίδας - Τζεϊχάν (BTC, Baku – Tbilisi - Ceyhan) αλλά και για τους φυσικούς πόρους της, συμπεριλαμβανομένων των κοιτασμάτων πετρελαίου, των ορυκτών και της εύφορης καλλιεργήσιμης γης που είναι κατάλληλη για την παραγωγή διάφορων γεωργικών προϊόντων. Συγκεκριμένα, το ΝΚ, περιοχή - επίκεντρο της τρέχουσας κρίσης είναι μια ορεινή περιοχή που τυχαίνει επίσης να είναι πλούσια σε

βιομηχανικά μέταλλα, χρυσό, πολύτιμους λίθους και δομικά υλικά (Αλεξόπουλος, 2001, pp. 101-105).

Επομένως, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τις θεωρητικές αρχές διαφορετικής προέλευσης όσο και την εξέλιξη των γεγονότων, καθίσταται σαφές ότι η αστάθεια, ειδικά αν σχετίζεται με πόλεμο μεταξύ κρατικών οντοτήτων μπορεί γρήγορα να εξαπλωθεί σαν πυρκαγιά και οι «φλόγες» της να φτάσουν ακόμη και σε εκείνους που θεωρητικά τηρούν ουδέτερη στάση. Αυτό που δεν μπορεί να αγνοηθεί είναι ότι υπάρχουν όλα τα δομικά συστατικά για μια επικίνδυνη κλιμάκωση. Αναντίρρητα, αυτό που εκτυλίσσεται στη Συρία εδώ και σχεδόν μια δεκαετία είναι ένα διδακτικό παράδειγμα για το τι μπορεί να συμβεί στο Νότιο Καύκασο στο άμεσο μέλλον.

Εντός αυτού του πλαισίου λοιπόν είναι δυνατή η κατανόηση της σύγκρουσης μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν. Είναι σίγουρα μια τοπική διαμάχη για να διευθετηθούν διαφωνίες του παρελθόντος, μια ένταση η οποία ενισχύεται από θρησκευτικά και ιστορικά δεδομένα, αλλά και μια αντιπαράθεση που δυνητικά θα μπορούσε να προκαλέσει εκτεταμένες γεωπολιτικές αναταραχές.

Αυτό το επεισόδιο, δεν μπορεί να εξηγηθεί χωρίς να ληφθεί υπόψη ο ρόλος που έπαιξε η Τουρκία. Στην πραγματικότητα, διαφαίνεται ότι η Άγκυρα αποτέλεσε τον πραγματικό στρατηγικό εγκέφαλο πίσω από την επίθεση του Αζερμπαϊτζάν αν συνυπολογίσει κανείς και τους προϋπάρχοντες στενούς εθνικούς, ιστορικούς, πολιτιστικούς και γλωσσικούς δεσμούς μεταξύ Τούρκων και Αζέρων. Επιπλέον, εδώ και αιώνες η Τουρκία ενδιαφέρεται να επεκτείνει τη σφαίρα επιρροής της στον Καύκασο, που αποτελεί για τους Τούρκους μια πύλη για να εκμηδενίσει την απόσταση με τα τουρκικά έθνη της μετασοβιετικής Κεντρικής Ασίας κάτι που συχνά αποτελεί το κύριο αίτιο για δημιουργία εντάσεων με τη Ρωσία.

Επιπλέον, από την ανάληψη της εξουσίας από τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν και έπειτα, η Τουρκία εγκαταλείπει σταδιακά την παραδοσιακή φιλοδυτική ευθυγράμμιση, η οποία έχει αντικατασταθεί σχεδόν πλήρως από μια όλο και πιο θρασεία και συγκρουσιακή στάση. Αυτή η μετατόπιση, ερμηνεύτηκε ως μια προσπάθεια αποκατάστασης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και υπάρχουν πράγματι πολλά σημάδια που δείχνουν προς αυτή την κατεύθυνση. Στο εσωτερικό της χώρας, ο Ερντογάν γίνεται όλο και πιο αυταρχικός και η κατάφωρη μετατόπιση της πολιτικής από την κοσμικότητα στον ισλαμισμό έχει προκαλέσει διεθνώς πολλές

αποδοκιμασίες. Επιπλέον, φαίνεται ότι η νεοθωμανική αυτοκρατορική παράδοση δεν είναι μόνο η κύρια πυξίδα των εσωτερικών πολιτικών ενεργειών, αλλά και ο ίδιος ο ακρογωνιαίος λίθος της τουρκικής στρατηγικής που ακολουθείται σήμερα (Καραγιάννης, 2006, σσ. 62-63).

Η Τουρκία έχει εγκαταλείψει την επιφυλακτική της προσέγγιση έναντι των γειτόνων της, όπως αποδεικνύεται από τις στρατιωτικές επεμβάσεις της στο Ιράκ και τη Συρία και τη χρηματοδότηση των ισλαμιστικών παραστρατιωτικών οργανώσεων (Καραγιάννης, 2006, σσ. 62-63). Επιπλέον, η Άγκυρα έχει κατορθώσει να ανταγωνίζεται μερικούς από τους πρώην συμμάχους της, συμπεριλαμβανομένων των ΗΠΑ και του Ισραήλ, ή ακόμη και ευρωπαϊκών χωρών όπως η Ελλάδα και η Γαλλία. Ο Ερντογάν είχε δώσει επίσης εντολή στους Γερμανούς πολίτες τουρκικής καταγωγής να ψηφίσουν εναντίον κομμάτων που θεωρούνται αντίθετα είτε προς την Τουρκία είτε προς το Ισλάμ, κάτι που αποτέλεσε μια εμφανή παρέμβαση στις κυρίαρχες πολιτικές διαδικασίες ενός άλλου κράτους. Ως εκ τούτου, έχει υποστηριχθεί από αριθμό αναλυτών ότι ουσιαστικά είναι θέμα χρόνου να αποχωρήσει η Τουρκία από το ΝΑΤΟ.

Έτσι, η ανάμειξη της Τουρκίας στη σύγκρουση της περιοχής του Καυκάσου ως γεωπολιτικός υποστηρικτής του Μπακού, είναι σε απόλυτη αρμονία με αυτό το προαναφερθέν μοτίβο έντασης. Η επιτυχία δε του Αζερμπαϊτζάν, στο πεδίο της σύγκρουσης, μέσω της συμφέρουσας προς αυτό συνθηκολόγησης, έδωσε μια σημαντική ώθηση στην επιρροή και το κύρος του καθεστώτος της Άγκυρας (Λυγερός & Μελάς, 2013, σσ. 92-94).

Εκτός από την Τουρκία, η Ρωσία είναι ένας άλλος κρίσιμος παίκτης στην γεωπολιτική σκακιέρα της περιοχής, οι κινήσεις του οποίου είναι καθοριστικές. Γεωπολιτικά λοιπόν, η Μόσχα βρίσκεται σε μια ιδιαίτερη κατάσταση αυτή τη στιγμή, ειδικά λαμβάνοντας υπόψη τις κρίσεις που ξεσπούν σε μετασοβιετικά κράτη όπως η Λευκορωσία και το Κιργιζιστάν, οπότε οφείλει να σταθμίσει τις ενέργειές της πολύ προσεκτικά. Η Αρμενία παραμένει στενός σύμμαχος της Ρωσίας για γεωπολιτικούς, ιστορικούς, θρησκευτικούς και πολιτιστικούς λόγους. Παρ' όλα αυτά, η Μόσχα δεν θα μπορούσε να αντέξει την οικονομική επιβάρυνση που θα την έπληττε σε περίπτωση που στρεφόταν κατά του Αζερμπαϊτζάν υποστηρίζοντας πλήρως την Αρμενία.

Εκτιμήθηκε ότι για την επίλυση της σύγκρουσης μεταξύ Αζερμπαϊτζάν και Αρμενίας μια άμεση στρατιωτική επέμβαση θα ήταν πολύ επικίνδυνη, οπότε το Κρεμλίνο ήταν αναγκασμένο να καταφύγει είτε σε διπλωματική αντιμετώπιση είτε σε κρυφή παρέμβαση μέσω της Ρωσικής παραστρατιωτικής οργάνωσης Wagner Group ή άλλων έμπειρων μισθοφόρων στην καταπολέμηση των τζιχαντιστικών δυνάμεων, όπως οι Κούρδοι αγωνιστές. Μια τρίτη επιλογή θα ήταν ένας συνδυασμός των δύο προηγούμενων προκειμένου να επιτευχθεί καλύτερος έλεγχος της έκβασης του πολέμου και εύκολα διαχειρίσιμος από τη Μόσχα. Το κόλπο θα ήταν να τοποθετηθεί η ίδια ως ένας μεσάζων - ειρηνευτική δύναμη (όπως και έγινε) της οποίας η αξιοπιστία δεν θα αμφισβητηθεί σε καμία περίπτωση από τις δύο πλευρές αλλά και εν τέλει μέσω της προκύπτουσας συμφωνίας να μειωθούν οι τουρκικές περιφερειακές φιλοδοξίες.

Τέλος όσον αφορά τις δυτικές αντιδράσεις, αυτές δεν ήταν ομοιόμορφες και κατά κύριο λόγο παρουσίαζαν μια έντονη παθητικότητα. Για παράδειγμα, η Γαλλία είχε εκφράσει απερίφραστα την στήριξή της στην Αρμενία (θέση που πιθανότατα οφείλεται στην αυξανόμενη αντιπαλότητα μεταξύ Παρισιού και Άγκυρας στη Μεσόγειο), ενώ η ΕΕ και οι ΗΠΑ τήρησαν ως επί το πλείστον στάση ουδετερότητας, προφανώς αναμένοντας τη Ρωσία να αναλάβει πλήρως τα ηνία του κύριου διαμεσολαβητή.

Η αίσθηση που διαφαίνεται ότι παραμένει στην Ευρασιατική αυτή περιοχή καθώς διανύεται η δεύτερη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα, σχετίζεται άρρηκτα με τη συγκρουσιακή σχέση των περιφερειακών και μη δυνάμεων, των οποίων η προσπάθεια παρέμβασης προς εξυπηρέτηση ιδίων συμφερόντων, αναμένεται να εξακολουθήσει να υφίσταται και ενδεχομένως να κορυφωθεί. Παρά τις όποιες προσπάθειες και επιθυμίες για ειρήνευση και σταθερότητα στην περιοχή, ο γεωπολιτικός και αναπόφευκτα ο παγκόσμιος ενεργειακός χάρτης, καταδεικνύουν οι μάλλον αποκλίνουσες στρατηγικές των χωρών, θα αποτελέσουν σημείο σύγκρουσης και συνεχιζόμενων αντιπαραθέσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΡΜΕΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΖΕΡΜΠΑΪΤΖΑΝ ΚΑΙ ΤΑ ΣΗΜΕΡΙΝΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΣΤΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΧΩΡΩΝ

4.1 Γενικά

Η τελευταία Αζερο-Αρμενική σύγκρουση του 2020 χαρακτηρίστηκε από την επιβεβαιωμένη και ευθεία σε ορισμένες περιπτώσεις εμπλοκή τρίτων μερών, κυρίως γειτονικών χωρών με απώτερο σκοπό την εξυπηρέτηση των δικών τους εθνικών συμφερόντων. Από την άλλη, παρουσιάζει ενδιαφέρον η διαχείριση της κρίσης και της ακολουθείσας σύγκρουσης, εξεταζόμενη από πολιτικής σκοπιάς των εμπλεκόμενων μερών. Η στάση των πολιτικών χώρων της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν, ακολούθησαν αντίστοιχα τη λογική της διατήρησης ή ανατροπής του status quo μέχρι και την έναρξη του πολέμου.

4.2 Η Πολιτική των Δύο Χωρών

Η Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν ακολουθούσαν αποκλίνουσες πολιτικές με φόντο το status quo της περιοχής του ΝΚ. Η Αρμενία, από τη μία στόχευε στη διατήρησή του και ουσιαστικά λειτουργούσε με σκοπό την εξομάλυνση της κατάστασης και την οικοδόμηση ενός de-facto κράτους όπως εύστοχα αναφέρει ο Thomas de Waal⁶⁰ (De Waal, 2013). Από τις συνεντεύξεις με διάφορα πολιτικά κόμματα, είχε προκύψει ότι η επίτευξη ευημερίας των Αρμενίων στο ΝΚ θα ήταν πολύ σημαντική, αγνοώντας επιδεικτικά τον εκτοπισμένο από την περιοχή λαό του Αζερμπαϊτζάν.

Το Αζερμπαϊτζάν, από την άλλη πλευρά, ήταν υπέρμαχο της ανατροπής της υφιστάμενης κατάστασης⁶¹ αφού εδώ και χρόνια επεδίωκε την επιστροφή στο επιθυμητό status quo ante⁶² (Μανώλη, 2020). Στόχευε στην απομόνωση του ΝΚ, επεδίωκε την αναγνώριση της εδαφικής του ακεραιότητας από το διεθνές λόμπι και την ενίσχυση της στρατιωτικής του δύναμης (De Waal, 2013). Από τις συνεντεύξεις

⁶⁰ Ανώτερος συνεργάτης της Carnegie Europe και συγγραφέας του Black Garden: Armenia and Azerbaijan Through Peace and War (NYU Press, Δεύτερη Έκδοση, 2013).

⁶¹ Μελέτη του International Alert, 2009, σχετικά με την περιφερειακή συνεργασία στο Ν. Καύκασο (Wittich & Maas, 2009).

⁶² Αναφέρεται στην πρότερα εδαφική κατάσταση, δηλαδή πριν τον πόλεμο μεταξύ των ετών 1992 και 1994, οπότε και η Αρμενία επιβλήθηκε με αποτέλεσμα να θέσει υπό τον πλήρη έλεγχο της το μεγαλύτερο τμήμα της περιοχής του Αρτσάχ (Μανώλη 2020).

μελών των πολιτικών κομμάτων της χώρας, ωστόσο, προέκυπτε η ύπαρξη της πεποίθησης ότι αν και οι πολιτικοί χώροι του Αζερμπαϊτζάν ήταν σύμφωνοι στην αποκατάσταση της εδαφικής κυριαρχίας της χώρας, άπαντες αναγνώριζαν ότι το ΝΚ θα έπρεπε στην πορεία να αποκτήσει εκτεταμένη αυτονομία. Υπήρχε επίσης μια μικρού βαθμού διαφωνία σχετικά με την ανάγκη εφαρμογής στρατιωτικής λύσης καθώς ορισμένα κόμματα υποστήριζαν την ανάγκη για διατήρηση της ειρήνης.⁶³

Αναφέρεται ότι, η διατήρηση του status quo αποτελούσε την στρατηγική επιλογή των πολιτικών ελίτ και στις δύο αντίπαλες πλευρές, κάτι που γίνεται αντιληπτό από το σύνολο των αναλύσεων που έχουν πραγματοποιηθεί. Η κατάσταση που προέκρινε την άποψη «όχι πόλεμο αλλά όχι και ειρήνη», ωφελούσε τόσο την Αζερική όσο και την Αρμενική κυρίαρχη κοινωνική τάξη. Αυτό τεκμηριώνεται από το γεγονός ότι κυρίως μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και από τις δύο κυβερνήσεις ως τρόπος για να αποσπαστεί η προσοχή του κόσμου από διάφορες εθνικές υποθέσεις, όπως τα κοινωνικοπολιτικά και οικονομικά προβλήματα.⁶⁴ Επιπρόσθετα η διαμάχη συνηθιζόταν να χρησιμοποιείται ως μέσο εδραίωσης των αυταρχικών κυβερνήσεων της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν, αφού μέσω αυτής υπερτονίζονταν τα μειονεκτήματα του πολιτεύματος της δημοκρατίας και επιδοκιμαζόταν η επικρατούσα μείωση των πολιτικών ελευθεριών, αμφοτέρων των λαών (Klever, 2013). Μάλιστα είχε δηλωθεί η πεποίθηση ότι «η ειρηνική επίλυση του προβλήματος χωρίς τις συγκρούσεις θα συνέβαλε στην αντιμετώπιση των τρεχουσών δημοκρατικών ελλείψεων και θα αναβάθμιζε τα ανθρώπινα δικαιώματα σε ολόκληρη την περιοχή».

Επίσης, η διατήρηση του υφιστάμενου status quo, επέτρεπε στους δύο προέδρους να θεωρούνται σκληροί και αδιάλλακτοι διαπραγματευτές, γεγονός που αναιρούσε οποιαδήποτε πιθανότητα συμβιβασμού τους (Waltz, 2011, σ. 45). Υπήρχαν επίσης και άλλα πλεονεκτήματα με τη διατήρηση αυτής της κατάστασης για τις δύο χώρες.⁶⁵ Από τη μια το Αζερμπαϊτζάν μπορούσε να χρησιμοποιεί τα κρατικά έσοδα από την εκμετάλλευση των φυσικών του πόρων (πετρέλαιο – φυσικό αέριο) για να ενισχύσει τις στρατιωτικές του δυνατότητες και από την άλλη, η

⁶³ Άρθρο για τη δημόσια συζήτηση – έρευνα σχετικά με τις απόψεις των πολιτικών κομμάτων της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν για το ζήτημα του Ναγκόρνο – Καραμπάχ και τη διαδικασία επίλυσης του (LINKS, 2011).

⁶⁴ Το ίδιο (LINKS, 2011).

⁶⁵ (CaucasusEdition, 2013).

Αρμενία προσπαθούσε να κερδίσει τη διεθνή νομιμότητα και αναγνώριση του καθεστώτος στο ΝΚ.⁶⁶ Συνεπώς και λαμβάνοντας υπόψη αυτά τα οφέλη που αποκόμιζε κάθε χώρα, γίνεται κατανοητό ότι οι ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις σε ανώτατο επίπεδο θα μπορούσαν εύκολα να οδηγηθούν σε αδιέξοδο (Interantional Alert, 2013).

Στον αντίποδα, το 2011, η Διεθνής Ομάδα Διαχείρισης Κρίσεων⁶⁷ είχε ήδη απαριθμήσει τους λόγους για τους οποίους θα μπορούσε ένας πόλεμος να είναι επωφελής για το Αζερμπαϊτζάν και την Αρμενία. Στο Αζερμπαϊτζάν, η κοινή γνώμη ήταν κατά του συμβιβασμού και η κυβέρνηση θα μπορούσε να μπει στον πειρασμό να διεξάγει πολεμικές επιχειρήσεις προκειμένου να αποσπάσει την προσοχή από τα κοινωνικά προβλήματα και να εξομαλύνει τη δυσaréσκεια που επικρατούσε λόγω των χαμηλών εσόδων που προέρχονταν από τους φυσικούς πόρους. Υπό αυτό το πρίσμα, η κρίση που αναφέρθηκε παραπάνω ως πιθανή ώθηση στις ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις, θα μπορούσε κάλλιστα να πυροδοτήσει ένα νέο πόλεμο. Στην Αρμενία από την άλλη, η βάση υποστήριξης του προέδρου ήταν επίσης κατά του συμβιβασμού και η αποτυχία συμφιλίωσης με την Τουρκία είχε συμβάλει στη γενικότερη αύξηση της έντασης. Επιπλέον, η μονόπλευρη κούρσα εξοπλισμών από το Αζερμπαϊτζάν είχε θεωρηθεί από το Ερεβάν ως σημάδι επερχόμενης κλιμάκωσης (International Crisis Group, 2011).

Όσον αφορά τη διεθνή κοινή γνώμη, οι διαπραγματεύσεις της ΟΤΜ στην Αρμενία θεωρούνταν γενικά ως η καλύτερη μορφή διαπραγμάτευσης. Από τις συνεντεύξεις με πολιτικά κόμματα υποστηριζόταν ότι η Τουρκία έπρεπε να αποκλειστεί από αυτές, αλλά υπήρχε υποστήριξη και θετική αποδοχή για τη συμμετοχή του Ιράν. Αρκετά κόμματα επιθυμούσαν μεγαλύτερη συμμετοχή και πιο ενεργή στάση από την ΕΕ. Παράλληλα, σημαντικός αριθμός πολιτικών προσώπων στην Αρμενία, θεωρούσαν πως στις διαπραγματεύσεις θα έπρεπε να συμμετάσχει και η αυτοαποκαλούμενη Δημοκρατία του ΝΚ.⁶⁸

Κρίνεται σημαντικό να αναφερθεί ότι, στο Αζερμπαϊτζάν μεταξύ των περισσότερων πολιτικών κομμάτων κυριαρχούσε έντονη καχυποψία σχετικά με την ΟΤΜ. Αρκετοί πολιτικοί είχαν την πεποίθηση ότι η ομάδα του ΟΑΣΕ τασσόταν

⁶⁶ Το ίδιο (CaucasusEdition, 2013).

⁶⁷ ΜΚΟ, ο οποίος ασχολείται με την πρόληψη και αποτροπή των πολεμικών συγκρούσεων.

⁶⁸ (Galstyan, 2017).

εμφανώς υπέρ των Αρμενικών θέσεων και ότι η Ρωσία αποτελούσε την κύρια αιτία που η συγκεκριμένη σύγκρουση εξακολουθεί να υφίσταται. Αναντίλεκτα για το Μπακού, μόνο ο ρόλος της Τουρκίας ήταν αδιαμφισβήτητος ενώ όσον αφορά την ΕΕ και τη δική της συνεισφορά στις συνομιλίες, η άποψη που επικρατούσε ήταν κυρίως θετική.⁶⁹

Όπως έχει προαναφερθεί, στις συνεντεύξεις με πρόσωπα του πολιτικού χώρου και από τα δύο αντίπαλα στρατόπεδα διατυπωνόταν θετική άποψη για την ΕΕ. Αν και αυτό θα μπορούσε να δώσει μια ευκαιρία για μεγαλύτερη εμπλοκή της ΕΕ ή άλλων ευρωπαϊκών οργανισμών αναφορικά με την επίλυση του ζητήματος, η ανακοίνωση της Αρμενίας για ένταξη σε κοινή τελωνειακή ένωση με τη Ρωσία όπως έχει καταγραφεί ανωτέρω, μάλλον απέτρεψε αυτήν την ευκαιρία. Ο Βρετανός δημοσιογράφος, Thomas de Waal είχε υποστηρίξει, εκφράζοντας την αντίθεσή του σε αυτήν την ανακοίνωση, την βεβαιότητα πως τόσο το Αζερμπαϊτζάν όσο και η Αρμενία θα προτιμούσαν πιθανώς τον χειρισμό του ζητήματος από την ΟτΜ παρά να δοκιμαστούν έτερες μορφές διαπραγμάτευσης, δεδομένου του ελέγχου που έχουν τόσο επί του περιεχομένου όσο και επί της ταχύτητας των διαπραγματεύσεων (De Waal, 2013).

Είναι παράλληλα σημαντικό να αποδομηθεί η δημοκρατικότητα των οικονομιών των δύο αντίπαλων καθεστώτων, αφού τόσο η Αρμενία όσο και το Αζερμπαϊτζάν ποτέ δεν λειτούργησαν σαν πραγματικά δημοκρατικά κράτη με ελεύθερες και ανταγωνιστικές αγορές. Αντίθετα, και στα δύο κράτη η πολιτική και η οικονομία είναι αλληλένδετα, καθιστώντας την οικονομία μέρος της πολιτικής και αντίστροφα. Αν και το ΝΚ δεν είναι σημαντική περιοχή από οικονομικής άποψης, λόγω της γεωγραφικά απομονωμένης θέσης του και της έλλειψης φυσικών πόρων, το οικονομικό πεδίο δικαιολογεί κατά ένα μεγάλο μέρος τη σύγκρουση κάτι το οποίο αφορά κυρίως τη Ρωσία. Εκτός αυτού, η Αρμενία, χωρίς να θεωρείται εύπορο κράτος, είχε προβεί σε σημαντικές οικονομικές προσθήκες στο ΝΚ και την γειτνιάζουσα περιοχή και αναμφισβήτητα δεν επιθυμούσε να απωλέσει αυτές τις επενδύσεις.

Γενικά, θα μπορούσε να αποδοθεί συμπερασματικά ότι το ζήτημα του ΝΚ, αποτελεί το πιο ευαίσθητο μέρος της εξωτερικής πολιτικής αλλά και κοινωνικής ζωής

---

⁶⁹ (Grigoryan, 2013).

της Αρμενίας. Ουσιαστικά, η ζωή των πολιτών επηρεαζόταν από τη σύγκρουση αναφορικά με το Αρτσάχ και των γενικών αρχών όπως αυτές χαρακτηριστικά ηχούσαν σαν ευήκοες προεκτάσεις της πολιτικής κουλτούρας. Η αντίληψη του κοινού της Αρμενίας συσχετιζόταν άμεσα με τις επιδιώξεις των πολιτικών κομμάτων, που άλλοτε συμπορεύονταν με τη δράση της ΟτΜ ενώ σε άλλες περιπτώσεις, η αντιπολίτευση τη χαρακτήριζε αναποτελεσματική σε σχέση με τις διαδικασίες διαμεσολάβησης. Παράλληλα, η οποιαδήποτε πρόκληση ή ενδεχόμενη ένταση στρατιωτικής φύσεως από πλευράς Αζερμπαϊτζάν οδηγούσε αναντίλεκτα το Ερεβάν στην εκδήλωση και εφαρμογή σκληρής πολιτικής προκειμένου να ανταπεξέλθει τόσο των κρίσιμων ερεθισμάτων στην εξωτερική πολιτική, όσο και των δημιουργηθείσων εγχώριων ανησυχιών.⁷⁰

Εικόνα 6 - Οι αντιδράσεις των λαών των δύο χωρών μετά το πέρας του Πολέμου του 2020.

(<https://www.aljazeera.com/features/2020/11/12/is-the-nagorno-karabakh-war-really-over>)

Από την άλλη, στο Αζερμπαϊτζάν, το ζήτημα της διαφιλονικούμενης περιοχής του ΝΚ, αποτελούσε κρίσιμη προτεραιότητα της καθημερινής ατζέντας της εξωτερικής πολιτικής της χώρας. Ταυτόχρονα η δημιουργία μίας καλής εικόνας του

⁷⁰ (Galstyan, 2017).

Μπακού προς τη δύση, με την παράλληλη μείωση της ισχύος (soft and hard power) της Ρωσίας στο Νότιο Καύκασο, θεωρείτο ότι εξυπηρετούσε τους στρατηγικούς στόχους του Αζερμπαϊτζάν. Παρά το γεγονός ότι αρχικά τα μεγαλύτερα και δημοφιλέστερα πολιτικά κόμματα, υποστήριζαν την αποφυγή της εκ νέου στρατιωτικής εμπλοκής, προς επίλυση του ζητήματος του ΝΚ, εντούτοις η χρήση των στρατιωτικών μέσων και της σκληρής πολιτικής, ποτέ δεν αποκλείστηκε. Πρακτικά, η πολιτική ζωή, ασχέτως από τις οποιεσδήποτε ίσως αντιρρήσεις στο εσωτερικό, διατηρούσε πάντοτε την πίστη στην κυβέρνηση και τις ένοπλες δυνάμεις της χώρας. Λαμβάνοντας υπόψη την Τουρκική υποστήριξη σε διπλωματικό και επιπρόσθετα πλέον σε στρατιωτικό – επιχειρησιακό επίπεδο, καθίσταται κατανοητή η κορύφωση των αντιπαραθέσεων μεταξύ των δύο μερών και η κατάληξη στις αιματηρές συγκρούσεις το φθινόπωρο του 2020.⁷¹

4.3 Η Επικρατούσα Κατάσταση Σήμερα στην Περιοχή

Αφού υπεγράφη η συμφωνία κατάπαυσης του πυρός την 9^η Νοεμβρίου 2020, η κατάσταση μεταξύ των δύο πλευρών παρουσιαζόταν πιο ήρεμη παρά το πλήθος ζητημάτων που υπήρχαν μεταξύ των οποίων ήταν:

α. Το γεγονός ότι δεν επέστρεψαν οι 200 Αρμένιοι αιχμάλωτοι πολέμου που κρατούνταν στο Μπακού,

β. Η μη παράδοση των απαραίτητων χαρτών από την Αρμενία στο Αζερμπαϊτζάν, οι οποίοι σχετίζονται με την κατάδειξη των ναρκοθετημένων περιοχών,

γ. Η καταστροφή, θρησκευτικών και πολιτιστικών μνημείων, με ιδιαίτερη ιστορική και συναισθηματική αξία για τους Αρμένιους, στις περιοχές ανακατάληψης από τους Αζέρους και

δ. Ο εύθραυστος χαρακτήρας της κατάστασης της γραμμής επαφής μετά το πέρας του πολέμου (Μενεσιάν, 2021).

Μετά το πέρας έξι ήρεμων σχετικά μηνών, ακολούθησε νέος κύκλος εντάσεων ο οποίος συνεχίζεται ως σήμερα με επιθέσεις άλλοτε μικρότερης και

---

⁷¹ (Aslanov & Samedzade, 2017).

άλλοτε μεγαλύτερης κλίμακας, κυρίως από πλευράς Αζέρων. Οι προαναφερθείσες επιθέσεις, έχουν πραγματοποιηθεί στις επαρχίες Gegharkunik και Syunik (12 Μαΐου έως τον Αύγουστο 2021) μετά από τις οποίες οι Αζέροι κατέλαβαν εδάφη διεθνώς αναγνωρισμένα ως Αρμενικά, στο χωριό Yeraskh στην επαρχία Ararat, (14-20 Ιουλίου, 26-30 Ιουλίου) και στην επαρχία Vayots Dzor (24 Ιουλίου) όπου μετά από ανταλλαγές πυρών οι Αζέροι αποχώρησαν. Επίσης οι δύο πλευρές συγκρούονται σποραδικά και στα Αζερο - Αρμενικά σύνορα στις επαρχίες Τανυζ, Τονυζ και Gadabay (Μενεσιάν, 2021).

Όσον αφορά την κυρίως περιοχή του ΝΚ, το Αζερμπαϊτζάν προέβη σε επίθεση και κατάληψη των χωριών Khitsaberd και Hin Taher (10^η Δεκεμβρίου 2020) ενώ εξαπέλυσε πυρά στα χωριά Shosh και Mkhitarashen καθώς και στο Stepanakert (Πρωτεύουσα του Artsakh) την 23^η Απριλίου 2021.

Εικόνα 7 - Χάρτης των Συγκρούσεων στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ μετά τη Συμφωνία της 9^{ης} Νοεμβρίου 2020.

(Μενεσιάν, 2021)

Επισημαίνεται ότι, το Μπακού έχει κατηγορήσει επανειλημμένα το Ερεβάν, για παραβίαση της συμφωνίας κατάπαυσης του πυρός και αντίστοιχες αρμενικές επιθέσεις οι οποίες αφορούν τα βορειοανατολικά σύνορα Αρμενίας - Ναχιτσεβάν

την 28^η Μαΐου 2021, την πόλη Shusha (Shushi) την 15^η Ιουλίου 2021, το χωριό Aliagali την 6^η Ιουλίου και την περιοχή Kalbajar την 11^η Ιουνίου 2021, την 6^η Ιουλίου 2021 καθώς και την 16^η Ιουλίου 2021. Η Αρμενία έχει αρνηθεί το σύνολο των εν λόγω κατηγοριών (Μενεσιάν, 2021). Υπό τον κίνδυνο ξεσπάσματος νέου πολέμου εξαιτίας σοβαρής κρίσης, την περίοδο από την 23^η ως την 28^η Ιουλίου 2021 στην επαρχία Ghegarkunik, επιβλήθηκε νέα συμφωνία κατάπαυσης κατόπιν ρωσικής πρωτοβουλίας η οποία όμως παραβιάστηκε από το Μπακού την επόμενη κιόλας μέρα (29^η Ιουλίου 2021).

Παράλληλα, εκτός του τακτικού πεδίου των συγκρούσεων και εν μέσω των συνεχιζόμενων αλληλοκατηγοριών, το Αζερμπαϊτζάν έχει προσφύγει στο Ανώτατο Δικαστήριο του ΟΗΕ, κατηγορώντας την Αρμενία για τοποθέτηση ναρκών στο ΝΚ ως μέρος ενεργειών μιας εκστρατείας «εθνοκάθαρσης», παρά το τέλος των εχθροπραξιών και την υπογραφή ειρηνευτικής συμφωνίας μεταξύ των δύο πλευρών. Μάλιστα, ο αναπληρωτής υπουργός Εξωτερικών του Αζερμπαϊτζάν Elnur Mammadov ζήτησε από το Διεθνές Δικαστήριο της Δικαιοσύνης να διατάξει την Αρμενία να σταματήσει την τοποθέτηση ναρκών ξηράς, να παρέχει στο Αζερμπαϊτζάν χάρτες ναρκοπεδίων και να λάβει μέτρα για να σταματήσει η υποκίνηση φυλετικού μίσους. «Η εκστρατεία της Αρμενίας για εθνοκάθαρση και υποκίνηση βίας κατά του Αζερμπαϊτζάν είναι σε εξέλιξη. Απαιτούνται επείγοντως προσωρινά μέτρα για να αποτραπεί περαιτέρω ανεπανόρθωτη ζημιά», ήταν η δήλωση του Mammadov στη Χάγη στο πλαίσιο υποβολής των συγκεκριμένων κατηγοριών. Ακόμη, ανέφερε ότι μετά την «απελευθέρωση» τμημάτων της περιοχής το 2020, οι άμαχοι του Αζερμπαϊτζάν που επέστρεψαν στα σπίτια τους διαπίστωσαν ότι η περιοχή είχε «στρωθεί» με νάρκες ξηράς από τις Αρμενικές ένοπλες δυνάμεις με σκοπό την πρόκληση απωλειών ανάμεσα σε Αζέρους αμάχους.⁷²

Υπογράμμισε δε, ότι η Αρμενία μέχρι σήμερα αρνείται να μοιραστεί πλήρεις και ακριβείς χάρτες των ναρκών οι οποίοι είναι απαραίτητοι για την πρόοδο των επιχειρήσεων εκκαθάρισης και ακόμη συνεχίζει να τοποθετεί νέες νάρκες στο έδαφος του Αζερμπαϊτζάν. Κατά την άποψή του, αυτό είναι απλώς μια συνέχεια της εκστρατείας εθνοκάθαρσης της Αρμενίας η οποία εξελίσσεται εδώ και δεκαετίες και μια προσπάθεια να παραμείνει καθαρή αυτή η περιοχή από τους Αζέρους,

---

⁷² (TRT World, 2021).

επιδιώκοντας απεγνωσμένα κάποιο ρεβανσιστικό σχέδιο. Σύμφωνα με στοιχεία που επικαλείται ο Mamnadon, σημαντικός αριθμός Αζέρων, συμπεριλαμβανομένων και αμάχων πολιτών, έχουν σκοτωθεί ή τραυματιστεί από νάρκες μετά το τέλος της σύγκρουσης του φθινοπώρου 2020.

Η καταγγελία που πραγματοποίησε το Αζερμπαϊτζάν, ακολούθησε ουσιαστικά την καταγγελία που υπέβαλε η Αρμενία στο Διεθνές Δικαστήριο, μέσω της οποίας το Μπακού κατηγορήθηκε για υποκίνηση εθνικού μίσους ενώ παράλληλα ζητήθηκε όπως απελευθερωθούν οι αιχμάλωτοι από τον πρόσφατο πόλεμο. Ο εκπρόσωπος των Αρμενίων, Yeghishe Kirakosyan κατά τη διάρκεια των ακροάσεων, προέτρεψε το δικαστήριο να απορρίψει το αίτημα του Αζερμπαϊτζάν, αποκαλώντας την μέθοδο αυτή ως «μια τακτική που σχεδιάστηκε για να... δώσει την εντύπωση ότι το Αζερμπαϊτζάν είναι το πραγματικό θύμα». Ο Kirakosyan αρνήθηκε τις κατηγορίες από πλευράς Μπακού και δήλωσε στους δικαστές ότι «στο πλαίσιο της επίλυσης όλων των εκκρεμών ανθρωπιστικών ζητημάτων, είμαστε έτοιμοι να παρέχουμε τυχόν χάρτες που έχουμε στην κατοχή μας». Παράλληλα, κατηγορήσε το Αζερμπαϊτζάν «για καλλιέργεια, διδασκαλία γενεών και γενεών με την κουλτούρα φόβου και μίσους σε οτιδήποτε Αρμενικό».⁷³

Οι πρόσφατα πραγματοποιούμενες ακροάσεις επικεντρώθηκαν στα αιτήματα των δύο χωρών για προσωρινά μέτρα, τα οποία το δικαστήριο μπορεί να επιβάλει προκειμένου να αποτρέψει πράξεις που θα μπορούσαν να επηρεάσουν τις υποθέσεις. Οι δικαστές πιθανότατα θα εκδώσουν τις αποφάσεις τους για αυτά τα αιτήματα τις επόμενες εβδομάδες, εντός του 2020.

Παράλληλα σε ένα νέο γύρο αιματοκυλίσματος την τελευταία περίοδο, ξέσπασαν συγκρούσεις σε διάφορα σημεία κατά μήκος των συνόρων Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν, υπενθυμίζοντας προφανώς την τεράστια δυσκολία για την υλοποίηση των σχετικών συμφωνιών μεταξύ των δύο χωρών. Οι εχθροπραξίες περατώθηκαν με την εκ νέου παρέμβαση της Μόσχας και ως αποτέλεσμα είχαν αριθμό νεκρών και συλληφθέντων στρατιωτών και από τις δύο πλευρές. Μπακού και Ερεβάν συνεχίζουν να αλληλοκατηγορούνται για τις μεμονωμένες αυτές στρατιωτικές επιχειρήσεις. Η Αρμενία καταγγέλλει την επιθετική στάση των Αζέρων

---

⁷³ (Reuters, Armenia tells World Court Azerbaijan promotes ethnic hatred, 2021).

καθ' όλη τη διάρκεια της συμφωνίας κατάπαυσης του πυρός, το Αζερμπαϊτζάν δε, θεωρεί ότι οι Αρμενικές ένοπλες δυνάμεις εξαπολύουν επιθέσεις προκειμένου να καταλάβουν πλεονεκτικότερες θέσεις σε διασυνοριακές περιοχές μείζονος σημασίας.⁷⁴

Το Μπακού με τις ενέργειές του, όπως γίνεται αντιληπτό, στοχεύει μεταξύ άλλων στην εξασφάλιση του λεγόμενου «Διαδρόμου του Zangezur» ο οποίος θα περνά μέσα από την Αρμενική επαρχία Syunik και θα συνδέει το Αζερμπαϊτζάν με το Ναχιτσεβάν καθώς και στη σύναψη νέας συμφωνίας που θα αφορά την οριοθέτηση και επαναχάραξη των Αζερο - Αρμενικών συνόρων, προκειμένου να επιστρέψουν οι Αζέρικοι θύλακες στο Αζερμπαϊτζάν μετά την κατάληψή τους από την Αρμενία το 1992. Επιπλέον, στοχεύει στην εξαίρεση του ΝΚ από οποιοσδήποτε μελλοντικές συνομιλίες και διαπραγματεύσεις με την Αρμενία, αφού όπως υποστηρίζει η επίλυση του ζητήματός αυτού επήλθε με το τέλος του πολέμου το φθινόπωρο του 2020.

Εικόνα 8 - Χάρτης Αρμενικών - Αζερικών Περίκλειστων Περιοχών (Θύλακες).
(Μενεσιάν, 2021)

⁷⁴ (Harutyunyan & Guliyev, 2021) και (BBC, Armenian troops killed in Azerbaijan border clash, 2021).

Από την άλλη, διαφαίνεται ότι η άμεσα εμπλεκόμενη Αρμενία δεν δύναται να προβεί σε μονομερείς ενέργειες για να επηρεάσει αυτές τις εξελίξεις. Συνεπώς ελπίζει σε παρεμβάσεις είτε της Ρωσίας, στην οποία έχει επιτρέψει την κατασκευή νέων εγκαταστάσεων στην Νότια Αρμενία, είτε του συνόλου της ΟΤΜ για να μετριάσει την κατάσταση και να περιορίσει τις Αζερικές φιλοδοξίες που τείνουν να αποκτήσουν τον χαρακτήρα μόνιμης απειλής της αρμένικης κυριαρχίας και ασφάλειας. Στο πλαίσιο αυτό, δύναται να αποδεχτεί την έναρξη συνομιλιών με το Αζερμπαϊτζάν προκειμένου να εξευρεθούν λύσεις, εμμένοντας βέβαια στις δικές της «λεπτές κόκκινες γραμμές» (Μενεσιάν, 2021).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΠΤΥΧΕΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΤΟΥ ΝΑΓΚΟΡΝΟ - ΚΑΡΑΜΠΑΧ

5.1 Γενικά

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της πρόσφατης σύγκρουσης στο ΝΚ, υπήρξε αναπόφευκτα, η εμπλοκή διαφόρων παικτών στην περιφερειακή σκηνή και δρώντων του διεθνούς περιβάλλοντος. Οι παρεμβάσεις ετέρων χωρών, φυσικά με απώτερο σκοπό την εξυπηρέτηση των εθνικών τους συμφερόντων, εκτιμάται ότι είχαν καταλυτική σημασία για το αποτέλεσμα του πολέμου το 2020. Παράλληλα, αναμένεται με ιδιαίτερο ενδιαφέρον, ο τρόπος με τον οποίο η στρατηγική και η διπλωματία των υπολοίπων εμπλεκομένων μερών (εκτός Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν), θα επηρεάσει στο βραχυπρόθεσμο μέλλον την εξέλιξη του ζητήματος στο Νότιο Καύκασο.

5.2 Η Τουρκική Στρατηγική

Η επίθεση του Αζερμπαϊτζάν στο ΝΚ, έλαβε από την Τουρκία αφενός ισχυρή διπλωματική υποστήριξη και αφετέρου υποστήριξη στο πεδίο της μάχης⁷⁵ αφού η Άγκυρα παρείχε στοιχεία υψηλής τεχνολογίας (UAVs, drones κλπ.) που χρησιμοποιήθηκαν από το Αζερμπαϊτζάν. Ο Τούρκος πρόεδρος, Ταγίπ Ερντογάν υποστήριζε εδώ και πολύ καιρό τις απαιτήσεις του Αζερμπαϊτζάν που σχετίζονταν με την αποχώρηση των αρμενικών δυνάμεων από το ΝΚ και τις γύρω περιοχές. Στις 28 Σεπτεμβρίου 2020, φέρεται να δήλωσε ότι το Αζερμπαϊτζάν έπρεπε να "πάρει την κατάσταση στα χέρια του", δεδομένης της αποτυχίας των διεθνών προσπαθειών αποφυγής της σύγκρουσης και ότι η Τουρκία θα συνέχιζε να το στηρίζει "με όλους τους πόρους της και με όποιον άλλον τρόπο μπορούσε". Ο Ερντογάν ανέφερε ότι, «η μόνιμη ειρήνη ... θα είναι δυνατή μόνο εάν η Αρμενία εγκαταλείψει τα εδάφη του Αζερμπαϊτζάν που έχει καταλάβει».⁷⁶

Η Αρμενία ισχυρίστηκε ότι η Τουρκία συνέδραμε στον πόλεμο στρατολογώντας και αποστέλλοντας άγνωστο αριθμό Σύριων μισθοφόρων για να

⁷⁵ (Κασάπογλου, 2017).

⁷⁶ Δηλώσεις Προέδρου Τουρκίας, 28 Σεπτεμβρίου 2020 (Reuters, Turkey's Erdogan says Armenia must withdraw from Azeri lands, 2020).

υποστηρίζουν τον στρατό του Αζερμπαϊτζάν.⁷⁷ Δημοσιεύσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης καθώς και συνεντεύξεις μελών οικογενειών των μαχητών που σκοτώθηκαν στον πόλεμο φαίνεται να επιβεβαιώνουν τους ισχυρισμούς της Αρμενίας.⁷⁸ Η Τουρκία, με τη σειρά της, κατηγόρησε την Αρμενία ότι στρατολόγησε Κούρδους μαχητές για βοήθεια, αλλά δεν παρείχε ακριβή στοιχεία για την υποστήριξη αυτού του ισχυρισμού. Στις 29 Σεπτεμβρίου, επιπλέον, Αρμένιοι αξιωματούχοι ισχυρίστηκαν ότι ένα τουρκικό μαχητικό F-16 που αναχώρησε από τον εναέριο χώρο του Αζερμπαϊτζάν κατέρριψε ένα αρμενικό μαχητικό αεροσκάφος Su-25 εντός του εναέριου χώρου της Αρμενίας.⁷⁹ Τόσο η Τουρκία όσο και το Αζερμπαϊτζάν απέρριψαν τον εν λόγω ισχυρισμό και τον χαρακτήρισαν «απολύτως αναληθή». Σημειώνεται ότι δορυφορικές εικόνες και σχετικές αναφορές επιβεβαίωσαν την παρουσία έξι τουρκικών μαχητικών F-16 στην πόλη Qabala, στο Αζερμπαϊτζάν. Όμως καμία αναφορά δεν κατέληξε στο συμπέρασμα ότι αυτά τα μαχητικά αεροσκάφη συμμετείχαν στις πολεμικές επιχειρήσεις.

Με την περιορισμένη και κεκαλυμμένη στρατιωτική παρέμβαση «δια αντιπροσώπων» η Τουρκία αποκόμισε πολιτικά οφέλη χωρίς να κατηγορηθεί ότι παραβίασε το διεθνές δίκαιο (Καραγιάννης, 2021). Διεκδίκησε και κέρδισε το ρόλο σημαντικού κρατικού δρώντα στο Νότιο Καύκασο την στιγμή που οι ΗΠΑ και η Γαλλία ως μέλη της ΟΤΜ, περιορίστηκαν σε δηλώσεις και ενέργειες οι οποίες δεν απέτρεψαν την πολεμική σύγκρουση (Bechev, 2020). Η Τουρκία με την εμπλοκή της δεν φιλοδοξούσε να αντικαταστήσει το κυρίαρχο ρόλο της Ρωσίας στην περιοχή. Επιδίωκε όμως να αυξήσει την επιρροή της ώστε να τη χρησιμοποιήσει ως μοχλό πίεσης έναντι της Μόσχας προκειμένου να ζητήσει προφανώς ανταλλάγματα σε Συρία και Λιβύη (Keddie, 2020).

Κύριος στόχος της Τουρκίας είναι να αναδειχθεί σε ηγεμονική περιφερειακή δύναμη από το Νότιο Καύκασο μέχρι τη Μεσόγειο και Μέση Ανατολή, περιοχές οι οποίες εμπίπτουν στη χώρο επιρροής της Ρωσίας. Αυτές οι προσπάθειες είναι ξεκάθαρο ότι υποδαυλίζουν τα ρωσικά συμφέροντα και η Μόσχα αναμένεται να αντιδράσει λαμβάνοντας μέτρα. Έτσι η Άγκυρα είναι υποχρεωμένη να αναζητήσει

⁷⁷ (Butler, 2020).

⁷⁸ (Fahim, Khurshudyan, & Zakaria, 2020).

⁷⁹ (protothema.gr, 2020).

τρόπους απεξάρτησης της από το ρωσικό φυσικό αέριο. Σε αυτή την προσπάθεια το Αζερμπαϊτζάν αποτελεί την εναλλακτική επιλογή (Μάζης, 2020).

Στην ειρηνευτική συμφωνία προβλέπεται η ανάπτυξη κυρίως ρωσικών ειρηνευτικών δυνάμεων καθώς και η συμμετοχή της Τουρκίας ως παρατηρητής. Μεταξύ άλλων προβλέπεται η δημιουργία ασφαλούς διαδρόμου μέσω της αρμενικής επικράτειας ο οποίος συνδέει το Αζερμπαϊτζάν με το θύλακα του Ναχιτσεβάν. Ο συγκεκριμένος διάδρομος ο οποίος είναι υπό την εποπτεία των ρωσικών δυνάμεων, αποτελεί εδαφική γέφυρα μεταξύ Τουρκίας και Αζερμπαϊτζάν και διευκολύνει τις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ των δύο χωρών (Keddie, 2020).

Φυσικά η αυξανόμενη επιρροή της Τουρκίας στην περιοχή εγείρει σοβαρά ερωτήματα σχετικά με την εξελισσόμενη και δυναμική σχέση μεταξύ Άγκυρας και Μόσχας, η οποία περιλαμβάνει στοιχεία τόσο αντιπαλότητας όσο και συνεργασίας. Αυτή η δυναμική σχέση λειτουργεί εντός ενός ευρύτερου πλαισίου που περιλαμβάνει επίσης τις συνεχιζόμενες συγκρούσεις στη Λιβύη και τη Συρία, τις πωλήσεις ρωσικών όπλων τελευταίας τεχνολογίας (αντιαεροπορικό σύστημα S400) στην Τουρκία, την αυξανόμενη προβολή ισχύος της Τουρκίας και την ανανεωμένη τουρκική συνεργασία με την Ουκρανία. Συμπερασματικά αναφέρεται ότι στον αντίποδα, αυτό θα μπορούσε να έχει αρνητικές συνέπειες στις σχέσεις των ΗΠΑ τόσο με τη σύμμαχό τους στο NATO, Τουρκία όσο και με τη Ρωσία.

Εικόνα 9 - Παρουσίαση του προκλητικού χάρτη του «Τουρκικού κόσμου» από τον Τούρκο πρόεδρο, Ερντογάν και τον κυβερνητικό του εταίρο, Μπαχτσελί.

(https://twitter.com/MHP_Bilgi/status/1460937525065916416/photo/2)

5.3 Η Στρατηγική και οι Επιδιώξεις της Ρωσίας

Επίσημα, η Ρωσία τηρούσε μια ουδέτερη στάση σχετικά με τη σύγκρουση του φθινοπώρου του 2020 μέχρι και την επίτευξη της συμφωνίας της 9ης Νοεμβρίου 2020. Είχαν προηγηθεί ενέργειες, από πλευράς Αρμενίας, «φλερταρίσματος» προς το ΝΑΤΟ⁸⁰ και τη Δύση,⁸¹ γεγονός που θορύβησε τη Ρωσία η οποία απάντησε τον Σεπτέμβριο του 2020 με τη διεξαγωγή της ασκήσεως «Καύκασος 2020»⁸² στις ακτές της Μαύρης και της Κασπίας Θάλασσας. Η άσκηση περατώθηκε μόλις μία ημέρα πριν την εκτόξευση των Αζερικών επιθέσεων στο ΝΚ. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι Ρώσοι ουσιαστικά γνώριζαν τις προθέσεις των Αζέρων καθώς και τη πολυδιαφημιζόμενη τουρκική βούληση για υποστήριξη των προθέσεων αυτών (Μάζης, 2020).

Η διένεξη στο ΝΚ, αν και δε συγκαταλέγεται στις συγκρούσεις οι οποίες κατέχουν ιδιαίτερη θέση στη σχέση μεταξύ Ρωσίας και Δύσης, εντούτοις, μέσα από το γεγονός ότι η Μόσχα παρουσιάστηκε αρχικώς διστακτική ως προς την ανάληψη πρωτοβουλίας για τον τερματισμό των συγκρούσεων και σε συνδυασμό με την κοινή δήλωση Ρωσίας, ΗΠΑ και Γαλλίας την 1^η Οκτωβρίου 2020 για κατάπαυση του πυρός και επανέναρξη της ΟτΜ, καταδεικνύεται η επιθυμία της πρώτης για αναθέρμανση των τεταμένων στην παρούσα φάση, σχέσεων της με τη Δύση.⁸³

Στις 7 Οκτωβρίου 2020, ο εκπρόσωπος τύπου της ρωσικής προεδρίας, Dmitry Peskov, δήλωνε ότι οι δεσμεύσεις της Ρωσίας για την ασφάλεια της Αρμενίας ως απορρέουσα υποχρέωση της ένταξης της στον CSTO δεν αφορούν τα τεκταινόμενα στο ΝΚ⁸⁴, δείχνοντας ξεκάθαρα την πρόθεση της Μόσχας. Ρώσοι

---

⁸⁰ Η Αρμενία είχε συμμετάσχει σε ασκήσεις του ΝΑΤΟ τον Ιούλιο του 2017 επί Πρωθυπουργίας Karapetian, τον Αύγουστο του 2018 επί Πρωθυπουργίας Πασινιάν και στην άσκηση «Noble Partner -2020» το Σεπτέμβριο του 2020.

⁸¹ Η Μόσχα έδειχνε φανερά ενοχλημένη με την προσέγγιση της Αρμενίας προς τις ΗΠΑ μέσω του ελέγχου που της ασκούσαν πολιτικές προσωπικότητες της χώρας, φιλικά προσκείμενες στον George Soros, ο οποίος, παρεμπιπτόντως, χρηματοδότησε την εκστρατεία ανόδου στην εξουσία του Πρωθυπουργού Πασινιάν διά της μεθόδου των «βελοούδινων επαναστάσεων».

⁸² Ως απάντηση στη Νατοϊκή άσκηση «Noble Partner – 2020», η Ρωσία ανέπτυξε στράτευμα δυνάμει 12.900 αντρών, 250 αρμάτων μάχης, 450 τεθωρακισμένων οχημάτων, 200 συστημάτων πυροβολικού και πλήθος συστημάτων πυραυλικών εκτοξευτών στο πλαίσιο μιας πρωτοφανούς εκτάσεως στρατιωτικής άσκησης.

⁸³ Εξάλλου η σύγκρουση στο ΝΚ έρχεται να προστεθεί σε μια ήδη βεβαρημένη ατζέντα για τη Μόσχα εξαιτίας των κυρώσεων λόγω Κριμαίας, της υπόθεσης Αλεξέι Ναβάλνι καθώς και της εμπλοκής της σε πολλά άλλα μέτωπα στην ευρύτερη περιοχή και ιδιαίτερα στη Συρία, τη Λευκορωσία και τη Λιβύη.

⁸⁴ (Chirciu, 2020).

αξιωματούχοι ζητούσαν την άμεση εκεχειρία και την έναρξη συνομιλιών ώστε να επιτευχθεί η σταθεροποίηση, ενώ δεν έπαψαν και οι συζητήσεις με Τούρκους ομολόγους τους.

Στις 29 Οκτωβρίου 2020, ο Ρώσος Πρόεδρος Βλαντιμίρ Πούτιν είπε ότι «μια μακροπρόθεσμη λύση του ζητήματος έγκειται στην εξεύρεση ισορροπίας συμφερόντων που θα βρίσκει σύμφωνες και τις δύο πλευρές. Ο καθένας έχει από τη δική του σκοπιά δίκιο. Δεν υπάρχουν απλές λύσεις, αφού ο κόμπος είναι δεμένος με έναν πολύ περίπλοκο τρόπο».⁸⁵ Αξίζει να σημειωθεί ότι στις 9 Νοεμβρίου 2020, οι δυνάμεις του Αζερμπαϊτζάν κατέρριψαν ένα ρωσικό ελικόπτερο Mi-24 εντός της Αρμενίας, πλησίον του θύλακα του Ναχitseβάν.⁸⁶ Το ελικόπτερο φέρεται να συνόδευε ρωσική στρατιωτική φάλαγγα της 102^{ης} στρατιωτικής βάσης στο Gyumri της Αρμενίας. Το Αζερμπαϊτζάν προέβη σε απολογία και υποσχέθηκε να ερευνήσει το θέμα, ενώ η Ρωσική πλευρά δεν έδωσε περαιτέρω έκταση στο θέμα.

Όπως διαφαίνεται από την εξέλιξη της σύγκρουσης, η Μόσχα, από τη στιγμή που οι διπλωματικές προσπάθειες⁸⁷ του καλοκαιριού με την Αρμενική κυβέρνηση για εξομάλυνση της αυξανόμενης έντασης στην περιοχή, δεν κατέληξαν θετικά, είχε πλέον ως επιδίωξη, τόσο τη διατήρηση της τακτικής συμμαχίας με την Τουρκία όσο και την επανάκτηση της επιρροής της στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου. Αυτό επιτεύχθηκε με την απόφασή της να τηρήσει αρχικά στάση παρατηρητή και στη συνέχεια να επέμβει ως «λυτρωτής» αποτρέποντας περαιτέρω αιματοχυσία. Με τον χειρισμό αυτό, έδωσε καταρχήν ένα έμμεσο αλλά γερό «χαστούκι» στις φιλοδυτικές προθέσεις της Αρμενικής Κυβέρνησης και δευτερευόντως διατήρησε συμμαχικές σχέσεις τόσο με Τουρκία όσο και με Αζερμπαϊτζάν προς εξυπηρέτηση των δικών της συμφερόντων στην ευρύτερη περιοχή (Μάζης, 2020).

⁸⁵ Δηλώσεις του Προέδρου της Ρωσικής Ομοσπονδίας, Βλαντιμίρ Πούτιν (Financial Times, 2020).

⁸⁶ (SPUTNIK, 2020).

⁸⁷ Από τον Ιούλιο του 2020 η Μόσχα πρότεινε στην κυβέρνηση του Προέδρου Πασινιάν συμφέρουσες λύσεις για το θέμα του Αρτσάχ οι οποίες όμως δεν έγιναν αποδεκτές από τον Αρμένιο Πρόεδρο.

5.4 Ο Ρόλος της ΕΕ και των ΗΠΑ

5.4.1 Ευρωπαϊκή Ένωση

Όσον αφορά τον πόλεμο του ΝΚ, η ΕΕ χαρακτηρίστηκε από φανερή αδυναμία για ουσιαστική εμπλοκή. Αφενός το κράτος της Αρμενίας και αφετέρου αυτό του Αζερμπαϊτζάν είναι από τα λιγότερο δραστήρια εντός της Ανατολικής Εταιρικής Σχέσης.⁸⁸ Επιπλέον, κανένα από αυτά δεν φιλοδοξεί ιδιαίτερα να ενταχθεί στους κόλπους της ΕΕ. Συνεπώς η έλλειψη εργαλείων και τρόπων της ΕΕ για να ασκήσει αποτελεσματική πίεση προς αποσυμφόρηση της κατάστασης υπήρξε έκδηλη τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Ωστόσο, οι διπλωματικές κινήσεις της ΕΕ στην περιοχή φαινομενικά όδευαν προς την υποστήριξη της Αρμενίας, λόγω κυρίως του ειδικού βάρους της Γαλλίας, κατέχοντας παράλληλα τη θέση ως ένας εκ των τριών συμπροέδρων της ΟτΜ. Τα πολυάριθμα κύματα μετανάστευσης των Αρμενίων προς τη Γαλλία στα τέλη του προηγούμενου κυρίως αιώνα είχαν πολύ σημαντική επιρροή στη διαμόρφωση της γαλλικής πολιτικής σχετικά με αυτό το ζήτημα. Φυσικά ακόμη και διεθνώς αναγνωρισμένοι παρατηρητές που είχαν στραφεί στο παρελθόν υπέρ της αρμενικής πλευράς, παραδέχτηκαν ότι οι ενέργειες της Γαλλίας κάθε άλλο παρά αμερόληπτες υπήρξαν.⁸⁹

Αυτές οι προαναφερθείσες ενέργειες δεν αφορούν αποκλειστικά και μόνο την εξουσιοδότηση της γαλλικής νομοθετικής εξουσίας προς την κυβέρνηση της χώρας για αναγνώριση του ΝΚ. Αντίθετα η έναρξή τους χρονολογείται από την απαρχή των εχθροπραξιών, στα τέλη Σεπτεμβρίου 2020, όταν ο Πρόεδρος Μακρόν⁹⁰ κατηγορούσε την Τουρκία για μη εκδήλωση ενεργειών με σκοπό την αποτροπή εχθροπραξιών εκ μέρους του Αζερμπαϊτζάν προκειμένου να διεκδικήσει την επανάκτηση του Άνω Καραμπάχ. Ο πρόεδρος της Γαλλίας είχε παράλληλα

---

⁸⁸ Η Ανατολική Εταιρική Σχέση αποτελεί μια ιδιαίτερη «ανατολική» διάσταση της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας (ΕΠΓ). Σκοπός της Ανατολικής Εταιρικής Σχέσης είναι να ενισχυθεί η πολιτική σύνδεση και η οικονομική ενοποίηση έξι χωρών εταίρων της Ανατολικής Ευρώπης και του Νοτίου Καυκάσου: Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν, Λευκορωσία, Γεωργία, Δημοκρατία της Μολδαβίας και Ουκρανία (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2021).

⁸⁹ (Louis, 2020).

⁹⁰ (NEWS.gr, 2020).

απευθυνθεί και στην Αρμενία αναφέροντας ότι η Γαλλία θα έπραττε τα δέοντα για να μην επιτραπεί αυτή η αλλαγή του υφιστάμενου status quo.

Αυτή η δήλωση του Μακρόν ήταν πολύ ιδιαίτερη σε σχέση με τα παρακάτω πολυσήμαντα δεδομένα: Πρώτο, η Διεθνής Κοινότητα και τα Ηνωμένα Έθνη, μέσω πολυάριθμων ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας, δεν παρέλειψαν ποτέ να επιβεβαιώσουν ότι το Άνω Καραμπάχ αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του αναγνωρισμένου εδάφους της Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν και κατά δεύτερο, το Άρθρο 51 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών παρέχει στο Αζερμπαϊτζάν τη νομιμότητα υπεράσπισης του εδάφους του.

Παρά τις προαναφερθείσες διπλωματικές διευκρινίσεις, η Γαλλία συνέχισε στον ίδιο μεροληπτικό τόνο χάνοντας την αξιοπιστία της ως συνομιλήτης για περαιτέρω διευθέτηση του ζητήματος. Πιθανότατα, με απώτερο σκοπό τον τερματισμό της αμφισβήτησης του κύρους της ΕΕ και της εμπλοκής της στον Νότιο Καύκασο, τα άλλα κράτη μέλη θα πρέπει να παρέμβουν. Οι ισχυρότεροι υποψήφιοι για να αναλάβουν τη θέση της Γαλλίας όσον αφορά τη διαμόρφωση της πολιτικής της ΕΕ στον Νότιο Καύκασο είναι η Γερμανία και η Ιταλία, οι οποίες έχουν σημαντικές οικονομικές σχέσεις με το Αζερμπαϊτζάν καθώς και με τη Γεωργία.

Τελικά, η συμφωνία που επετεύχθη για τον τερματισμό των στρατιωτικών εχθροπραξιών θα μπορούσε ουσιαστικά να ανοίξει τον δρόμο προκειμένου να εκπληρωθεί μια περιφερειακή συνεργασία. Αυτό μπορεί να προκαλεί την έκπληξη της Δύσης, αλλά η παραδοσιακή αντιπαλότητα σε επίπεδο αυτοκρατοριών μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας έχει τη δυνατότητα να μετατραπεί σε μια πραγματική σχέση συνεργασίας που δεν θα αφορά μόνο το ενδεχόμενο στρατιωτικής σύμπραξης αλλά και αμοιβαία υποστήριξη σε μία πολυεπίπεδη διάσταση. Στην πραγματικότητα, υπάρχουν αντικειμενικά χαρακτηριστικά των γενικών και περιφερειακών διεθνών συστημάτων που ευνοούν μια τέτοια εξέλιξη.

Η αμερικανική διπλωματία, καθώς και συγκεκριμένα πρακτικά μέτρα από την ΕΕ και άλλων διεθνών οργανισμών, θα μπορούσαν να υποστηρίξουν χρήσιμα ζητήματα διασύνδεσης, ωφέλιμα ακόμα και για την Αρμενία, συμπεριλαμβανομένου του διαδρόμου Αζερμπαϊτζάν – Ναχitseβάν,⁹¹ ο οποίος θα συνδέσει τον Αζέρικο

---

⁹¹ (Baghirov, 2021)

θύλακα με την ενδοχώρα του ίδιου του Αζερμπαϊτζάν. Έχει συμφωνηθεί, στο πλαίσιο της παύσης των στρατιωτικών εχθροπραξιών, ότι αυτή η σύνδεση θα πραγματοποιηθεί μέσα από το έδαφος της Αρμενίας, παράλληλα με τα σύνορά της με το Ιράν και θα την διαχειρίζεται η Συνοριακή Υπηρεσία της Ομοσπονδιακής Υπηρεσίας Ασφαλείας της Ρωσίας.

5.4.2 Η.Π.Α

Παράλληλα, οι ΗΠΑ, ασκώντας την συμπροεδρία της ΟπΜ, είχαν εξαντλήσει μεγάλες προσπάθειες για να διευκολύνουν την επίλυση του προβλήματος της σύγκρουσης Αζερμπαϊτζάν - Αρμενίας μέσω διακανονισμού που θα προέβλεπε το πολιτικό καθεστώς του ΝΚ, θα επανάφερε ειρηνικά την κυριαρχία του Αζερμπαϊτζάν στα εδάφη που περιβάλλουν το ΝΚ και θα παρείχε ασφάλεια στους κατοίκους και στους επαναπατριζόμενους της ζώνης σύγκρουσης.

Η κυβέρνηση Τραμπ είχε επιχειρήσει αρκετές φορές την προσπάθεια για να σταματήσει τις μάχες του φθινοπώρου του 2020 και να επανεκκινήσει τις διαπραγματεύσεις. Στις 27 Σεπτεμβρίου 2020, το Υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ είχε εκφράσει την «ανησυχία» του για τις «αναφορές στρατιωτικής δράσης μεγάλης κλίμακας κατά μήκος της γραμμής επαφής» και «είχε καταδικάσει την κλιμάκωση της βίας». Επιπλέον είχε αναφερθεί ότι, ο αναπληρωτής υπουργός Εξωτερικών Stephen Biegun είχε πραγματοποιήσει συζητήσεις με τους υπουργούς Εξωτερικών της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν και προέτρεπε την άμεση παύση των εχθροπραξιών. Τέλος είχε επισημανθεί ότι «η συμμετοχή στην κλιμάκωση της βίας άλλων εξωτερικών φορέων δεν βοηθούσε στην αποκλιμάκωση. Αντιθέτως λειτουργούσε ανασταλτικά και επιδείνωνε τις υφιστάμενες περιφερειακές εντάσεις». Σε μια συνέντευξη τύπου στις 27 Σεπτεμβρίου 2020, ο τότε πρόεδρος των ΗΠΑ, Ντόναλντ Τραμπ απάντησε σε ερώτηση σχετικά με τη σύγκρουση, επιβεβαιώνοντας την εμπλοκή της χώρας και της προσπάθειας για διακοπή των εχθροπραξιών.⁹²

Επιπρόσθετα, την 1η Οκτωβρίου 2020, ο Πρόεδρος Τραμπ μαζί με τους προέδρους της Ρωσίας και της Γαλλίας εξέδωσαν κοινή τριμερή δήλωση με την οποία καταδίκασαν με τον πιο έντονο τρόπο την κλιμάκωση της βίας κατά μήκος της

---

⁹² Συνέντευξη Τύπου του πρώην Προέδρου των ΗΠΑ, Ντόναλντ Τραμπ της 27^{ης} Σεπτεμβρίου 2020 (The White House, 2020).

νοητής γραμμής στη ζώνη σύγκρουσης του ΝΚ.⁹³ Η δήλωση ζητούσε «άμεση διακοπή των εχθροπραξιών μεταξύ των εμπλεκόμενων στρατιωτικών δυνάμεων» και όσον αφορά τους ηγέτες της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν «την εκατέρωθεν δέσμευση χωρίς καθυστέρηση για επανέναρξη ουσιαστικών διαπραγματεύσεων, καλοπροαίρετα και χωρίς άλλες προϋποθέσεις».

Στις 23 Οκτωβρίου, ο υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ, Michael Pompeo, συναντήθηκε στην Ουάσιγκτον, με τους ομολογούς του Υπουργούς της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν σε ξεχωριστές συναντήσεις. Το Αμερικάνικο υπουργείο Εξωτερικών ανέφερε ότι ο υπουργός «τόνισε την ανάγκη τερματισμού της βίας και προστασίας των αμάχων» και «υπογράμμισε τη σημασία έναρξης ουσιαστικών διαπραγματεύσεων με ευθύνη των δύο πλευρών».⁹⁴ Οι κυβερνήσεις των Ηνωμένων Πολιτειών και των κρατών της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν εξέδωσαν τότε κοινή δήλωση στην οποία ανέφεραν ότι οι ΗΠΑ «Διευκόλυναν τις εντατικές διαπραγματεύσεις ... για να φέρουν την Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν πιο κοντά σε μια ειρηνική επίλυση της σύγκρουσης του ΝΚ».⁹⁵ Ακολούθως, ο Πρόεδρος Τραμπ συνεχάρη τον Αρμένιο και τον Αζέρο ηγέτη καθότι συμφώνησαν σε κατάπαυση του πυρός με τη μεσολάβηση των ΗΠΑ, δηλώνοντας ότι «με αυτόν τον τρόπο επετεύχθη η διάσωση πολλών ανθρώπινων ζωών». Φυσικά η συμφωνία για κατάπαυση του πυρός παραβιάστηκε.⁹⁶

Στις 30 Οκτωβρίου 2020, οι συμπρόεδροι της ΟΤΜ συναντήθηκαν με τους υπουργούς Εξωτερικών της Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν στη Γενεύη της Ελβετίας, όπου καθορίστηκε μια σειρά από μέτρα. Οι δυο πλευρές συμφώνησαν, για παράδειγμα, κατά τις στρατιωτικές επιχειρήσεις οι άμαχοι πληθυσμοί να μην γίνονται στόχος σκόπιμα, να μεριμνήσουν για τη διευκόλυνση ανταλλαγής των

---

⁹³ Παράλληλα, στις 5 Οκτωβρίου 2020, ο Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ, Michael Pompeo και οι Υπουργοί Εξωτερικών της Ρωσίας και της Γαλλίας, εξέδωσαν επίσημη τριμερή ανακοίνωση καταδικάζοντας την κλιμάκωση της βίας και χαρακτηρίζοντας τις επιθέσεις με στόχο τον άμαχο πληθυσμό ως «απαράδεκτη απειλή για τη σταθερότητα της περιοχής» (Lister, 2020).

⁹⁴ Δηλώσεις του Υπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ της 23^{ης} Οκτωβρίου 2020 (Saine, 2020).

⁹⁵ Κοινή Ανακοίνωση ΗΠΑ – Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν της 25^{ης} Οκτωβρίου 2020 (U.S. Embassy in Georgia, 2020).

⁹⁶ Donald J. Trump, @realDonaldTrump, Twitter, 25 Οκτωβρίου 2020.

νεκρών και να κάνουν τις απαραίτητες ενέργειες ώστε να προετοιμαστούν για ανταλλαγή αιχμαλώτων πολέμου.⁹⁷

Ακολούθησε η συμφωνία της 9ης Νοεμβρίου 2020 για την κατάπαυση του πυρός, σε απάντηση της οποίας, ο Pompeo εξέδωσε δήλωση σύμφωνα με την οποία «Οι Ηνωμένες Πολιτείες χαιρετίζουν τη διακοπή των εχθροπραξιών» και «ο τερματισμός των πρόσφατων συγκρούσεων είναι μόνο το πρώτο βήμα προς την επίτευξη ειρηνικής και μέσω διαπραγματεύσεων διευθέτησης της σύγκρουσης του ΝΚ». Η ανακοίνωση καθόριζε ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες θα διέθεταν ανθρωπιστική βοήθεια ύψους 5 εκατομμυρίων δολαρίων «για να συμβάλουν στην παροχή βοήθειας σε ανθρώπους που επλήγησαν από τις πρόσφατες συγκρούσεις».⁹⁸ Ο πρέσβης των ΗΠΑ στον ΟΑΣΕ, James Gilmore είχε δηλώσει: «ανησυχούμε βαθιά για την ανθρωπιστική κατάσταση στην περιοχή και παροτρύνουμε τις δύο πλευρές να αποφύγουν ενέργειες που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην επανάληψη της βίας ... και να επωφεληθούν από τη διακοπή της βίας για να χτίσουν μια διαρκή ειρήνη».

Πριν την τελική συμφωνία, αρκετά μέλη του Κογκρέσου, κατά τη διάρκεια του 116ου Συνεδρίου είχαν πραγματοποιήσει δηλώσεις ως απάντηση στην έκρηξη της ένοπλης σύγκρουσης. Στις 29 Σεπτεμβρίου 2020, για παράδειγμα, ο τότε πρόεδρος της Επιτροπής Εξωτερικών Υποθέσεων, Eliot Engel, καλούσε σε δήλωσή του «τους ηγέτες του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας να λάβουν συγκεκριμένα μέτρα για την αποκλιμάκωση της κατάστασης, τον τερματισμό των εχθροπραξιών και την αποχή από την κατάληψη εδαφών πέρα από τη γραμμή επαφής». Είχε δηλώσει επίσης ότι «η επιρροή εξωτερικών παραγόντων όπως η Τουρκία και η αλόγιστη ανάμειξή τους στη σύγκρουση είναι ανησυχητική. Η διεθνής κοινότητα πρέπει να παραμείνει αφοσιωμένη στη διαδικασία εξασφάλισης ειρήνης».⁹⁹

Την 1η Οκτωβρίου 2020, ο πρόεδρος της Επιτροπής Εξωτερικών Υποθέσεων της Γερουσίας και άλλοι τρεις γερουσιαστές είχαν πραγματοποιήσει μια δήλωση, καλώντας και τις δύο χώρες να «σταματήσουν αμέσως τη βία και να

⁹⁷ Ανακοίνωση Τύπου της ΟτΜ της 30^{ης} Οκτωβρίου 2020 (OSCE, Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group, 2020).

⁹⁸ Ανακοίνωση του Υπουργείου Εξωτερικών των ΗΠΑ της 17^{ης} Νοεμβρίου 2020 (Pompeo, 2020).

⁹⁹ Δήλωση Τύπου του προέδρου της Επιτροπής Εξωτερικών Υποθέσεων του Κογκρέσου των ΗΠΑ (House Foreign Affairs Committee, 2020).

βασιστούν μόνο στην ΟΤΜ η οποία μέσω διαπραγματεύσεων θα μπορούσε να δώσει ένα ειρηνικό τέλος σε αυτήν την διαφωνία που έχει διαρκέσει δεκαετίες». Είχε καλέσει επίσης τις «περιφερειακές δυνάμεις» να «τερματίσουν τις δραστηριότητές τους που συμβάλουν στην επιθετική κλιμάκωση και να κατευθύνουν τις προσπάθειές τους ώστε να φέρουν όλα τα εμπλεκόμενα μέρη στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων».¹⁰⁰

Επιπλέον, την 1η Οκτωβρίου 2020, μια ομάδα που αποτελείτο από 49 μέλη του Σώματος παρέδωσαν επιστολή προς τον Υπουργό Εξωτερικών Ρομπρεο με την οποία εκφραζόταν η βαθιά τους ανησυχία για την έντονη επιθετικότητα του Αζερμπαϊτζάν εναντίον του ΝΚ και την αυξανόμενη πιθανότητα μιας ευρύτερης σύγκρουσης με την Αρμενία. Στην επιστολή ζητούσαν από την κυβέρνηση να χρησιμοποιήσει όλα τα διαθέσιμα διπλωματικά μέσα με σκοπό την μείωση των εντάσεων, τον τερματισμό των μαχών και την ανάγκη περιορισμού του Αζερμπαϊτζάν από περαιτέρω επιθετικές ενέργειες».¹⁰¹

Σημειώνεται επίσης ότι, τον Οκτώβριο του 2020, κατά τη διάρκεια του 116ου Συνεδρίου, θεσπίστηκαν τρία σχετικά ψηφίσματα στη Βουλή και ένα σχετικό ψήφισμα θεσπίστηκε στη Γερουσία ως ακολούθως:

α. Το Ψήφισμα 1165, το οποίο θεσπίστηκε την 1η Οκτωβρίου 2020, καταδίκασε την στρατιωτική επιχείρηση του Αζερμπαϊτζάν στο ΝΚ και κατήγγειλε την τουρκική ανάμειξη στη σύγκρουση.

β. Το Ψήφισμα 1196, το οποίο θεσπίστηκε στις 16 Οκτωβρίου 2020, κάλεσε για τον τερματισμό της κλιμάκωσης της βίας στον θύλακα του ΝΚ, για την επιστροφή της κάθε πλευράς στην ειρηνευτική διαδικασία και την διακοπή υποστήριξης και παρέμβασης στη σύγκρουση από εξωτερικούς παράγοντες.

γ. Το Ψήφισμα 1203, το οποίο θεσπίστηκε στις 23 Οκτωβρίου 2020, καλούσε σε υποστήριξη της Δημοκρατίας του Αρτσάχ σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας των πολιτών και της κυβέρνησης και αναγνώριση του αναφαίρετου δικαιώματος του λαού του Αρτσάχ στην εθνική αυτοδιάθεση.

¹⁰⁰ Δηλώσεις γερουσιαστών της 1^{ης} Οκτωβρίου 2020 (Rob Portman US Senator for Ohio, 2020).

¹⁰¹ Επιστολή Γερουσιαστών προς Υπουργό Εξωτερικών Michael Pompeo την 1^η Οκτωβρίου 2020 (Schiff, 2020).

δ. Το Συμπληρωματικό Ψήφισμα 754, το οποίο θεσπίστηκε στις 22 Οκτωβρίου 2020, εισηγείτο την ενημέρωση των ΗΠΑ αναφορικά με τις πρακτικές της κυβέρνησης του Αζερμπαϊτζάν σχετικά με τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Zanotti & Thomas, 2020).

Αρκετά μέλη του Κογκρέσου είχαν εκφράσει τα προηγούμενα χρόνια, την στήριξή τους σε ένα σύνολο τριών κυρίως μέτρων για ενίσχυση του καθεστώτος κατάπαυσης του πυρός στη ζώνη σύγκρουσης του ΝΚ, γνωστές ως προτάσεις Royce - Engel. Το 2015, οι γερουσιαστές Ed Royce, και Eliot Engel, τότε πρόεδρος και μέλος της Επιτροπής Εξωτερικών Υποθέσεων της Κογκρέσου αντίστοιχα, είχαν προτείνει μια σειρά από μέτρα με σκοπό την συμφωνία των δύο εμπλεκόμενων μερών και τη σταδιακή πορεία προς την ειρήνη όπως παρακάτω:¹⁰²

α. Αποχή από την ανάπτυξη ελεύθερων σκοπευτών, βαρέος οπλισμού και νέων οπλικών συστημάτων κατά μήκος της γραμμής επαφής μεταξύ Αρτσάχ και Αζερμπαϊτζάν.

β. Εγκατάσταση με μέριμνα του ΟΑΣΕ προηγμένου εξοπλισμού εντοπισμού θέσης εκτόξευσης πυρών καθώς και εντοπισμού ήχου προερχόμενου από εκτόξευση πυρών προκειμένου να επιβεβαιώνεται η πηγή/πλευρά προέλευσης.

γ. Ανάπτυξη επιπλέον παρατηρητών του ΟΑΣΕ κατά μήκος της γραμμής επαφής προκειμένου να εποπτεύουν παραβιάσεις της κατάπαυσης του πυρός.

Παρά το γεγονός ότι τα συγκεκριμένα μέτρα υποστηρίχθηκαν από μεγάλο αριθμό αντιπροσώπων της Αμερικανικής Γερουσίας, την Αρμενία και το Αρτσάχ, εντούτοις η άρνηση του Αζερμπαϊτζάν δεν επέτρεψε την ευόδωση τους (ArmenPress, 2015).

Συμπερασματικά, οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι, παρά το γεγονός διατήρησης του Νότιου Καυκάσου χαμηλά στις προτεραιότητες της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, εντούτοις υπάρχουν ορισμένα στοιχεία στην περιοχή που θα μπορούσαν να τραβήξουν το ενδιαφέρον των ΗΠΑ.

---

¹⁰² Προτάσεις Royce – Engel (Hamrapian, 2015).

Η περιοχή του ΝΚ βρίσκεται στην ευρύτερη Μέση Ανατολή, πλησίον του Ιράν, με τις τελευταίες εδαφικές προσαρμογές λόγω του πολέμου, να τροποποιούν και τη συνοριογραμμή Αζερμπαϊτζάν – Ιράν, με ότι αυτό συνεπάγεται για την Αζερική κοινότητα του Ιράν. Πρόκειται επίσης, για μια περιοχή που δραστηριοποιούνται έντονα Μόσχα και Άγκυρα, αφού η μεν πρώτη, την εντάσσει στη σφαίρα επιρροής της, η δε δεύτερη στο πλαίσιο της νέο-οθωμανικής πολιτικής της.

Οι ΗΠΑ, πιθανόν να μην αποθάρρυναν την τουρκική στρατιωτική υποστήριξη του Αζερμπαϊτζάν, προκειμένου να εξαναγκαστεί η Ρωσία να βοηθήσει την Αρμενία, στα πλαίσια των συμφωνιών του CSTO. Η Ρωσία όμως χειρίστηκε το θέμα εξόχως διπλωματικά, αφού πιθανή παρέμβαση θα επέφερε οξεία διπλωματική αντιπαράθεση με την Τουρκία και απώλεια της επιτευχθείσας επιρροής της στο Αζερμπαϊτζάν. Κάτι τέτοιο θα εξυπηρετούσε τις ΗΠΑ, που θα έβλεπαν το τέλος της νεοσύστατης «συμμαχίας» Τουρκίας – Ρωσίας και την επιστροφή της Άγκυρας στις «δυτικές αγκάλες».

Εικόνα 10 - Αναγνώριση της Γενοκτονίας των Αρμενίων από τον Πρόεδρο Biden και τις ΗΠΑ.

(<https://anca.org/press-release/president-biden-rejects-turkeys-gag-rule-recognizes-armenian-genocide/>)

Η επιλογή του Πασινιάν, να αναμένει τη ρωσική υποστήριξη από τη μια και από την άλλη να διατηρεί ανοικτούς διαύλους επικοινωνίας με τις ΗΠΑ, οδήγησε στην αυτοπαγίδευσή του, αφού πέραν της ρωσικής δυσφορίας και της αμερικανικής

διστακτικότητας, το Αζερμπαϊτζάν παραμένει πιο σημαντικός εταίρος για τη Μόσχα και τη Δύση.¹⁰³

Οι ΗΠΑ εργάστηκαν για δεκαετίες για τη σταθερότητα της περιοχής. Οποιαδήποτε συνέχιση της παθητικής πολιτικής στο Νότιο Καύκασο, θα είχε ως αποτέλεσμα να απωλέσει τα δικαιώματα που έχει κερδίσει όλα αυτά τα χρόνια. Η εμπλοκή της όμως, θα πρέπει να είναι προσεκτική, αφού δεν μπορεί να ριψοκινδυνέψει την ολική απώλεια της Τουρκίας από σύμμαχό της, σπρώχνοντας την έτσι προς τη Ρωσία. Επίσης, δεν μπορεί να υποβαθμίσει τις σχέσεις με το Αζερμπαϊτζάν, λόγω της κομβικής θέσης και τους ενεργειακούς πόρους που διαθέτει, ενώ ταυτόχρονα δεν θα ήθελε να χάσει την επαφή με τη νέα πολιτική κατάσταση στο Ερεβάν. Η θεσμική ενίσχυση χωρών που μοιράζονται τις δυτικές αξίες και επιθυμούν τη ρωσική απεξάρτηση,¹⁰⁴ πιθανόν να αναχαίτιζε τη ρωσική παρεμβατικότητα στην περιοχή.

---

¹⁰³ Αποτελεί ένα σημαντικό ενεργειακό εξαγωγέα για τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία πασχίζει να απεμπλακεί από τη ρωσική ενεργειακή εξάρτηση, ενώ έχει συνάψει σημαντικές συμφωνίες προμήθειας στρατιωτικού υλικού με το Ισραήλ. Παράλληλα, μέσω των οδικών και σιδηροδρομικών αρτηριών που διέρχονται από το έδαφός του, αποτελεί συνδετικό κρίκο Ευρώπης και Ασίας.

¹⁰⁴ Όπως για παράδειγμα τη Γεωργία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

Η ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΤΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΑΥΤΗΣ ΣΤΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΣΤΟ ΝΑΓΚΟΡΝΟ - ΚΑΡΑΜΠΑΧ

6.1 Γενικά

Η φύση του πολέμου δεν αλλάζει, αυτό που τροποποιείται είναι η μορφή του πολέμου και η οποία επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες με την πάροδο του χρόνου. Διανύοντας πλέον τον 21^ο αιώνα και την τέταρτη γενιά του πολέμου, διαφαίνεται ότι η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών και η εκτεταμένη χρήση αυτών στο σύγχρονο πεδίο της μάχης, αναμένεται σε πολλές περιπτώσεις να αποσαφηνίσει την τακτική κατάσταση και εντέλει να διαμορφώσει το τελικό αποτέλεσμα. Η σύγκρουση στο ΝΚ, το φθινόπωρο του 2020, προφανώς δεν εκφεύγει της παραπάνω διαπίστωσης.

6.2 Ο Ρόλος της Τεχνολογίας στον Πόλεμο του 2020

Οι πρόσφατες μάχες για το ΝΚ περιλάμβαναν στοιχεία του κλασικού πολέμου που σχετίζονται με την χρήση αρμάτων μάχης, μονάδων πυροβολικού, στρατευμάτων και εναέριων φορέων προβολής ισχύος, πυραύλων και μη επανδρωμένων αεροσκαφών, για χάρη του ελέγχου των αμφισβητούμενων εδαφών καθώς επίσης και επίσημη εφαρμογή του στρατιωτικού νόμου και την εφαρμογή περιοριστικών μέτρων έκτακτης ανάγκης. Ωστόσο, οι συγκρούσεις χαρακτηρίστηκαν και από τη χρήση μη συμβατικών μέσων όπως οι μισθοφόροι και οι πολιτοφυλακές. Επισημαίνεται ότι οι μάχες ξεχώρισαν για τον ανθρωπιστικό αντίκτυπό τους, εξαιτίας της προφανούς διάπραξης εγκλημάτων πολέμου, της χρήσης απαγορευμένων όπλων όπως οι βόμβες διασποράς με την εμπρηστική τους δυνατότητα με αποτέλεσμα την εξάπλωσή τους πέρα από το μέτωπο του ΝΚ (Shaikh & Rumbaugh, 2020).

Οι μάχες, που ξεκίνησαν στα τέλη Σεπτεμβρίου 2020, ολοκληρώθηκαν ουσιαστικά στις 10 Νοεμβρίου του ίδιου έτους με την επικράτηση εκεχειρίας κατόπιν μεσολάβησης της Μόσχας. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την ανάπτυξη περίπου 2.000 Ρώσων στρατιωτικών που έχουν τον ρόλο της ειρηνευτικής δύναμης και σημαντικές εδαφικές παραχωρήσεις από μέρους της Αρμενίας, ως αναπόφευκτος συμβιβασμός

της οδυνηρής ήττας. Το Αζερμπαϊτζάν, ήταν ο ξεκάθαρος στρατιωτικός νικητής, με τη Ρωσία και την Τουρκία να επωφελούνται επίσης πολιτικά από την έκβαση του πολέμου. Χρησιμοποιήθηκαν βαλλιστικοί πύραυλοι διαφόρων γενεών, από παλαιότερους σοβιετικούς πυραύλους SCUD και OTR-21 TOCHKA, έως τους νεότερους και πιο προηγμένους 9K720 ISKANDER και τους ισραηλινούς LORA (LONg Range Attack).¹⁰⁵ Μη επανδρωμένα αεροχήματα πραγματοποίησαν τόσο αποστολές αναγνώρισης για να υποστηρίξουν τη χρήση πυροβολικού, όσο και αποστολές βομβαρδισμού και καταστροφής ήδη αναγνωρισθέντων στόχων με εξαιρετική ακρίβεια. Παράλληλα με αυτά, αριθμός από έξυπνα περιφερόμενα πυρομαχικά (SLM – Smart Loitering Munition), κατάφεραν να καταστρέψουν μονάδες εδάφους, συμπεριλαμβανομένου μεγάλου αριθμού αρμάτων μάχης T-72 και των προηγμένων αντιαεροπορικών συστημάτων S-300 (Shaikh & Rumbaugh, 2020).

Η χρήση αυτών των διαφόρων τύπων προηγμένων οπλικών συστημάτων κατά τη διάρκεια του πρόσφατου πολέμου, παρέχει σημαντικές πληροφορίες και ενδείξεις για την εξέλιξη των σύγχρονων (και μελλοντικών πολέμων) και τη χρήση ενός μεγάλου φάσματος πυραύλων, μη επανδρωμένων αεροσκαφών και μονάδων πυροβολικού, όλα συνεχώς αναπτυσσόμενα βάσει του υφιστάμενου τεχνολογικού επιπέδου. Τόσο η Αρμενία, όσο και το Αζερμπαϊτζάν έχουν επενδύσει στον εκσυγχρονισμό του στρατιωτικού εξοπλισμού τους, συμπεριλαμβανομένων των πιο προηγμένων αεροπορικών και πυραυλικών συστημάτων. Μεταξύ των δύο, το Αζερμπαϊτζάν θεωρείται ότι έχει τον πιο ποικιλόμορφο και ποιοτικά ανώτερο στρατό (Kofman, 2020).

Το βαλλιστικό πυραυλικό οπλοστάσιο της Αρμενίας αποτελείται εξ' ολοκλήρου από σοβιετικούς/ρωσικούς πυραύλους. Απέκτησε τους πυραύλους OTR-21 TOCHKA (SS-21)¹⁰⁶ και SCUD¹⁰⁷ από τη Σοβιετική Ένωση, μετά την κατάρρευσή της και αγόρασε τους πυραύλους 9K720 ISKANDER¹⁰⁸ από τη Ρωσία το 2016. Τα βλήματα που χρησιμοποιούνται από τις μονάδες πυροβολικού της Αρμενίας είναι επίσης κυρίως ρωσικής προέλευσης, εκτός από το κινεζικό σύστημα

¹⁰⁵ Άρθρο με βίντεο (Sputnik Armenia, 2018).

¹⁰⁶ Τεχνικά Χαρακτηριστικά – Δεδομένα SS-21 (MissileThreat, 2021).

¹⁰⁷ Τεχνικά Χαρακτηριστικά – Δεδομένα SCUD (MissileThreat, SS-1 “Scud”, 2021).

¹⁰⁸ Τεχνικά Χαρακτηριστικά – Δεδομένα SS-26-2 (MissileThreat, 9K720 Iskander (SS-26), 2021).

πολλαπλών εκτοξευτών πυραύλων WM-80 (MLRS – Multiple Launch Rocket System). Ο στόλος των μη επανδρωμένων αεροσκαφών της Αρμενίας αποτελείται από συστήματα που επικεντρώνονται σε αποστολές αναγνώρισης. Γενικά θεωρούνται κατώτερων δυνατοτήτων από τα UAV του Αζερμπαϊτζάν λόγω της μη δυνατότητας προσβολών των εχθρικών στόχων σε μεγάλη απόσταση και με μεγάλη ακρίβεια.

Weapon	Notes
9K79 Tochka-U (NATO: SS-21 Scarab)	• Ballistic missile inherited from the Soviet Union. • 120-kilometer (km) range. • Estimated inventory of 4 launchers.
Iskander-E (NATO: SS-26 Stone)	• Ballistic missile purchased from Russia in 2016. • Export variant of Russia’s Iskander-M missile. • 280-300-km range. • Estimated inventory of around 8 launchers and 25 missiles.
SS-1C Scud B	• Ballistic missile inherited from the Soviet Union. • 300-km range. • Estimated inventory of around 8 launchers and 24 missiles.
X-55/Kh-55	• Indigenously produced reconnaissance UAV introduced in 2014.
HRESH	• Indigenously produced loitering munition introduced in 2018.
Krunk	• Indigenously produced reconnaissance UAV introduced in 2011.
Orlan-10	• Russian-made reconnaissance UAV. There is no record of Armenian acquisition, but reports suggest its use toward the end of the conflict.
BM-30 Smerch	• 300 millimeter (mm) MLRS purchased from Russia in 2015-2017. • 90-km range. • Estimated inventory of 6 launchers.
Norinco WM-80	• 273mm MLRS purchased from China in 1999. • 120 km range. • Estimated inventory of 4-8 launchers.
TOS-1A	• 220mm MLRS purchased from Russia in 2016. • 6-10 km range.
BM-21 Grad	• 122mm MLRS purchased from Russia in 1995-1996. • 20-km range.

Εικόνα 11 - Πίνακας ΜΕΑ, Πυραύλων και Πυραυλικού Πυροβολικού της Αρμενίας πριν την έναρξη του πολέμου το 2020.

(Stockholm International Peace Research Institute, Ministry of Defence of Armenia)

Αντίθετα, το Αζερμπαϊτζάν διαθέτει ένα πιο ποικιλόμορφο και σύγχρονο οπλοστάσιο πυραύλων και μη επανδρωμένων αεροσκαφών. Οι πωλήσεις πετρελαίου και φυσικού αερίου της χώρας τις τελευταίες δύο δεκαετίες τουλάχιστον, της επέτρεψαν να προβεί στον εκσυγχρονισμό των ενόπλων δυνάμεων της. Εκτός από τους πυραύλους 9K79 TOCHKA που απέκτησε από τη Σοβιετική Ένωση, το Αζερμπαϊτζάν προμηθεύτηκε αριθμό ισραηλινών βαλλιστικών πυραύλων LORA καθώς και τα τηλεκατευθυνόμενα βλήματα EXTRA (EXTended Range Artillery). Τόσο οι πυραύλοι LORA, όσο και τα βλήματα EXTRA παρέχουν πολύ μεγαλύτερη ακρίβεια από τους προαναφερθέντες παλαιότερους σοβιετικούς πυραύλους.

Το Μπακού ανέπτυξε επίσης τα τελευταία χρόνια ένα εντυπωσιακό οπλοστάσιο μη επανδρωμένων αεροσκαφών, αποτελούμενο από τουρκικά και ισραηλινά UAV (Garibon, 2016). Απέκτησε το πολυδιαφημιζόμενο πλέον, τουρκικό Bayraktar TB2¹⁰⁹ εντός του 2020, με αναφορές να επισημαίνουν ότι η πώληση πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο, στα πρόθυρα δηλαδή έναρξης του πολέμου στο ΝΚ. Προηγουμένως, το Αζερμπαϊτζάν είχε αγοράσει πολυάριθμα ισραηλινά πυρομαχικά, γνωστά και ως «kamikaze/suicide» drones με αποστολή ουσιαστικά την έρευνα, εντοπισμό, επιτήρηση και προσβολή του στόχου. Σε αυτά περιλαμβάνονται τα HAROP¹¹⁰ της εταιρείας IAI, τα ORBITER¹¹¹ συμφερόντων της Ισραηλινής Aeronautics και τα SKYSTRIKER¹¹² της εταιρείας Elbit Systems. Στην πρόσφατη σύγκρουση, το Αζερμπαϊτζάν επίσης φέρεται να τροποποίησε τα διπτέρυγα αεροπλάνα της σοβιετικής εποχής, Antonov An-2 Colt εγκαθιστώντας συστήματα τηλεχειρισμού και πετώντας τα στην πρώτη γραμμή για να παραπλανήσουν την αεράμυνα των Αρμενίων και παράλληλα να προκαλέσουν την πρόωρη εκδήλωση της με την εκπομπή πυρών (Fogel & Mathewson, 2021). Επιπρόσθετα, το Αζερμπαϊτζάν επένδυσε σημαντικά στην αγορά αρκετών μονάδων, προηγμένων τεχνολογικά, πυραυλικών συστημάτων. Τα τουρκικά συστήματα TRG-300 Tiger, της εταιρείας Roketsan και οι πολλαπλοί εκτοξευτές πυραύλων Polonez MLRS, προερχόμενα εκ Λευκορωσίας, ξεχωρίζουν εξαιτίας της

¹⁰⁹ Τεχνικά Χαρακτηριστικά – Δεδομένα Bayraktar TB2 (Army-Technology, 2021).

¹¹⁰ Ιστοσελίδα εταιρείας IAI σχετικά με το πυρομαχικό Harop (IAI, 2021).

¹¹¹ Ιστοσελίδα εταιρείας AERONAUTICS σχετικά με το πυρομαχικό Orbiter 3 (AERONAUTICS, 2021).

¹¹² Ιστοσελίδα εταιρείας ELBIT για το πυρομαχικό Skystriker (ELBIT, 2021).

εμβέλειάς τους που αγγίζει τα 120 και 200 χιλιόμετρα αντίστοιχα (Shaikh & Rumbaugh, 2020).

Weapon	Notes
LORA	- Ballistic missile purchased from Israel in 2017-2018. 280-km range. - Accuracy of 10 meters circular error probability (CEP). - Estimated inventory of 4 launchers and 50 missiles.
9K79 Tochka-U (NATO: SS-21 Scarab)	- Ballistic missile inherited from the Soviet Union. 120-km range. - Estimated inventory of 3-4 launchers.
EXTRA	- Guided-missile purchased from Israel in 2005-2009. 150-km range with a 120-kilogram (kg) payload. - Paired with Azerbaijan's Lynx multiple rocket launcher system. - Estimated inventory of 6 launchers and 50 missiles.
Bayraktar TB2	- UAV purchased from Turkey as early as June 2020. - Commonly equipped with light munitions and can fly for 24 hours.
Harop	- Loitering munition purchased from Israel in 2014-2016. - Designed to destroy enemy radar in suppression of enemy air defenses (SEAD) missions. Also known as the Harpy 2, it can fly for up to 6 hours. - Estimated inventory of 50.
Orbiter 1K	- Loitering munition purchased from Israel in 2016-2019. - Estimated inventory of 80.
Orbiter-3	- Loitering munition purchased from Israeli in 2016-2017. - Estimated inventory of 10.
SkyStriker	- Loitering munition purchased from Israel in 2016-2019. - Two-hour flight endurance, 20-km range, equipped with a 5- or 10-kg warhead. - Estimated inventory of 100.
Hermes-900	- Medium-altitude, long-endurance (MALE) UAV purchased from Israel in 2017-2018. - Designed for intelligence, surveillance, and reconnaissance (ISR) missions. It can fly for up to 36 hours. - Estimated inventory of 2.
Hermes-450	- MALE UAV purchased from Israel in 2008-2013. - Estimated inventory of 10.
Heron	- MALE UAV purchased from Israel in 2011-2013. - Estimated inventory of 5.
Aerostar	- Surveillance UAV purchased from Israel in 2007-2012. - Estimated inventory of 14.
Searcher	- UAV purchased from Israel in 2011-2013. - Estimated inventory of 5.
Antonov An-2	- Soviet-era single-engine biplanes. - Repurposed as UAVs by equipping remote-control systems.
BM-30 Smerch	300mm MLRS purchased from Ukraine in 2003-2005 and Russia in 2011-2014. 90-km range. - Estimated inventory of 30-40 launchers.
T-300 Kasirga/TRG-300 Tiger	300mm MLRS purchased from Turkey in 2015-2016. 120-km range. - Estimated inventory of 20 launchers.
Belarusian Polonez	300mm MLRS purchased from Belarus in 2017-2019. 200-km range. - Estimated inventory of 10 launchers.
TOS-1A	220mm MLRS purchased from Russia in 2011-2017. 6-km range. - Estimated inventory of 36 launchers.
T-300	300mm MLRS purchased from Turkey in 2015-2016. - It can also equip TRG-300 guided rockets. - Estimated inventory of 20 launchers.
T-122	122mm MLRS purchased from Turkey in 2010-2014. - It can also equip TRG-300 guided rockets. - Estimated inventory of 40 launchers.
T-107	107mm MLRS purchased from Turkey in 2010-2013. 11-km range. - Estimated inventory of 30 launchers.
RM-70	12mm MLRS purchased from the Czech Republic in 2016-2018. - Estimated inventory of 30 launchers.

Εικόνα 12 - Πίνακας ΜΕΑ, Πυραύλων και Πυραυλικού Πυροβολικού του Αζερμπαϊτζάν πριν την έναρξη του πολέμου το 2020.

(Stockholm International Peace Research Institute, Ministry of Defence of Azerbaijan)

Παρά τις πρώτες ανησυχίες, ότι οι μάχες θα μπορούσαν να κλιμακωθούν από βομβαρδισμούς στόχων στρατιωτικού ενδιαφέροντος σε πλήγματα εντός κατοικημένων περιοχών, τόσο η Αρμενία όσο και το Αζερμπαϊτζάν περιορίσαν τη χρήση πυραύλων μεγάλου βεληνεκούς. Κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης, υπήρξαν περιορισμένα τα περιστατικά που αφορούσαν επιθέσεις εναντίον του άμαχου πληθυσμού μέσω βαλλιστικών πυραύλων. Αναλυτικότερα, η Αρμενία φέρεται να χρησιμοποίησε πυραύλους TOCHKA και SCUD στις επιθέσεις πλησίον της Ganja, τη δεύτερη σε πληθυσμό πόλη στο Αζερμπαϊτζάν. Αντίστοιχα, οι Αζερικές ένοπλες δυνάμεις εκτόξευσαν βαλλιστικό πύραυλο μικρής εμβέλειας, τύπου LORA, στις 2 Οκτωβρίου 2020 με σκοπό την καταστροφή γέφυρας που συνδέει την Αρμενία με το NK.

Μια πιθανή εξήγηση για αυτήν την περιορισμένη χρήση είναι τα περιορισμένα αποθέματα των συγκεκριμένων πυραύλων που διαθέτουν οι δύο χώρες. Επί αυτού αξίζει να γίνει αναφορά στους αντάρτες Χούτι στην Υεμένη, οι οποίοι βασίζονταν σε μια σταθερή ροή προμήθειας πυραύλων προερχόμενη από το Ιράν για να πραγματοποιήσουν επιθέσεις με τη χρήση βαλλιστικών πυραύλων εναντίον της Σαουδικής Αραβίας. Σε αντίθεση λοιπόν με τους Χούτι, τόσο το Αζερμπαϊτζάν όσο και η Αρμενία φάνηκαν να αποφεύγουν να εξαντλήσουν τα περιορισμένα αποθέματα πυραύλων ή έξυπνων πυρομαχικών τους με την έναρξη των εχθροπραξιών. Και οι δύο χώρες απέκτησαν μικρό αριθμό βαλλιστικών πυραύλων από τη Σοβιετική Ένωση και η καθεμία συμπλήρωσε στη συνέχεια το οπλοστάσιό της με την αγορά πιο σύγχρονων βλημάτων. Παρά την υλοποίηση των μετέπειτα προμηθειών εξοπλισμού, δεν αποκτήθηκαν σημαντικές ποσότητες πυραύλων που απαιτούνταν για μία ενδεχόμενη διεξαγωγή εκτεταμένου πυραυλικού πολέμου (Shaikh & Rumbaugh, 2020).

Παρά τις αρχικές απειλές των Αρμενίων για χρήση των πιο προηγμένων πυραύλων ISKANDER, οι επιθέσεις στην πόλη Ganja πραγματοποιήθηκαν με παλαιότερα σοβιετικά πυρομαχικά. Μόλις στις 9 Νοεμβρίου 2020, ακριβώς πριν από την υπογραφή της ειρηνευτικής συμφωνίας, δημοσιεύτηκαν πλάνα από την εκτόξευση ενός Αρμενικού πυραύλου ISKANDER. Διαφαίνεται τελικά ότι η ύπαρξη αυτών των περιορισμένων αποθεμάτων οδήγησαν τις δύο αντίπαλες δυνάμεις να χρησιμοποιούν με φειδώ βαλλιστικούς πυραύλους ώστε να επαρκέσουν εάν η σύγκριση διαρκούσε περισσότερο. Θα μπορούσε παράλληλα να σημειωθεί ότι η

αμοιβαία επιθυμία περί περιορισμού της σύγκρουσης ή έστω αυτή να μην λάβει εκτεταμένες διαστάσεις, επεξηγεί μερικώς τον δισταγμό αναφορικά με τη χρήση βαλλιστικών πυραύλων μεγαλύτερου βεληνεκούς. Και οι δύο πλευρές ενδεχομένως να είχαν αποφασίσει ότι οι επιθέσεις σε πόλεις ή ζωτικά σημεία θα μπορούσαν να προκαλέσουν κλιμάκωση και περαιτέρω συγκρούσεις πέρα από την περιοχή του ΝΚ. Εξαίρεση φαίνεται να αποτελεί η προαναφερθείσα επίθεση με βαλλιστικούς πυραύλους της Αρμενίας στη πόλη Ganja, που βρίσκεται έξω από το ΝΚ.

Όσον αφορά την αποτελεσματικότητα των βαλλιστικών πυραύλων, αξίζει να αναφερθεί ότι η χρήση του LORA από το Αζερμπαϊτζάν απεικονίζει πολύ αντιπροσωπευτικά τα όριά τους κατά τη χρήση τους στο πεδίο της μάχης. Όταν το Μπακού χρησιμοποίησε ειδικά τον LORA για να προσβάλει μία γέφυρα που συνδέει την Αρμενία με το ΝΚ σε μια προσπάθεια να ανακόψει τις αρμενικές ενισχύσεις και προμήθειες, η επίθεση δεν έφερε το επιθυμητό αποτέλεσμα. Ο πύραυλος απέτυχε να καταστρέψει τη γέφυρα, υποδηλώνοντας ότι ακόμη και οι πιο ακριβοί βαλλιστικοί πύραυλοι δεν είναι βέβαιο ότι θα είναι απόλυτα αποδοτικοί κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες. Δεδομένης αυτής της προφανούς αποτυχίας να επιτευχθεί η αποστολή με βαλλιστικό πύραυλο, του περιορισμένου αποθέματος και της εναλλακτικής λύσης των φθηνότερων βλημάτων και των μη επανδρωμένων αεροσκαφών, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι το Αζερμπαϊτζάν επέλεξε να περιορίσει τη χρήση τους.

Τα UAVs του Αζερμπαϊτζάν ήταν το επίκεντρο της προσοχής σε αυτόν τον πόλεμο καθώς από την μια, η ευρεία χρήση τους και από την άλλη, η εξαιρετική αποτελεσματικότητά τους, θεωρείται ότι έγειραν την πλάστιγγα προς την πλευρά του Μπακού. Αν και η Αρμενία ανέπτυξε μερικά από τα δικά της εγχώριας παραγωγής drones, KRUNK και X-55, σύμφωνα με το δημοσιευμένο υλικό, χρησιμοποίησε και τα πιο εξελιγμένα ρωσικής κατασκευής UAV Orlan-10. Τελικά το Αζερμπαϊτζάν ήταν η χώρα που κυριάρχησε στον αέρα, γεγονός που επέτρεψε στις χερσαίες της δυνάμεις να ενεργούν με ασφάλεια και αποφασιστικότητα.

Όπως υποστηρίζουν αρκετές πρόσφατες αναφορές, τα drones και τα UAVs διαμόρφωσαν το πεδίο δράσης εντός και στην περιφέρεια του θύλακα του ΝΚ. Τα drones του Αζερμπαϊτζάν παρείχαν σημαντικά πλεονεκτήματα αφενός σε αποστολές αναγνώρισης, στοχοποίησης και επιτήρησης, και αφετέρου σε αποστολές προσβολής των στόχων. Επέτρεψαν στις Αζερικές δυνάμεις να

εντοπίσουν τις εχθρικές μονάδες, να καθορίσουν προτεραιότητες, να εμπλέξουν και να προσβάλουν στόχους με ακριβή χτυπήματα όντας σε μεγάλες αποστάσεις από την πρώτη γραμμή. Τα UAVs χρησιμοποιήθηκαν επιχειρησιακά είτε τηλεχειριζόμενα από επανδρωμένα αεροσκάφη είτε από προσωπικό εδάφους σε κατάλληλους σταθμούς χειρισμού. Σε κάποιες περιπτώσεις δρούσαν και «αυτόνομα», χρησιμοποιώντας την καταχωρημένη βάση δεδομένων για να καταστρέψουν διάφορους εχθρικούς στόχους. Από στρατιωτικές και δημοσιογραφικές αναφορές προέκυψε ότι τα drones συνέβαλαν στην εξουδετέρωση ενός τεράστιου αριθμού αρμενικών αρμάτων μάχης, στρατιωτικών οχημάτων διαφόρων τύπων, μονάδων πυροβολικού και αεράμυνας. Η διείσδυσή τους σε βάθος εντός της περιοχής του ΝΚ αποδυνάμωσε επίσης τις γραμμές εφοδιασμού και γενικότερα συνέβαλε στην απομόνωση των μαχόμενων τμημάτων των Αρμενίων από την απαραίτητη τεχνική και εφοδιαστική τους υποστήριξη, συμβάλλοντας καθοριστικά στην μετέπειτα επιτυχία του Αζερμπαϊτζάν στη μάχη.

Το τουρκικής κατασκευής μη επανδρωμένο αερόχημα, Bayraktar TB2, κατέδειξε επίσης την πολυχρηστικότητα των συστημάτων UAVs στις συγκεκριμένες πολεμικές επιχειρήσεις. Η Τουρκία, είχε χρησιμοποιήσει προηγουμένως την προηγμένη αυτή τεχνολογία της, στη Συρία¹¹³ και στη Λιβύη¹¹⁴. Στο ΝΚ, το TB2 είχε επίσης ικανοποιητικές επιδόσεις σε ότι αφορά στην ακρίβεια προσβολής και στην καταστροφή των οχυρωματικών έργων του εχθρού. Εκτός από την παροχή δεδομένων ταυτοποίησης και στοχοποίησης, τα TB2 μετέφεραν επίσης έξυπνα, κατευθυνόμενα πυρομαχικά τα οποία χρησιμοποιούσαν αυτόνομα. Το Αζερμπαϊτζάν χρησιμοποίησε επίσης τις κάμερες υψηλής ευκρίνειας που ήταν εγκατεστημένες στα TB2, για να δημιουργήσει μεγάλο αριθμό οπτικών δεδομένων (videos) προπαγανδιστικού χαρακτήρα. Τέτοιου είδους δεδομένα που παρουσίαζαν επιτυχημένες επιθέσεις σε Αρμένιους μαχητές και σε αμυντικούς στόχους είτε δημοσιεύονταν σε διάφορες πλατφόρμες στο διαδίκτυο, είτε προβάλλονταν σε οθόνες στην πόλη του Μπακού για ενθάρρυνση και εξύψωση του ηθικού του λαού.

Ωστόσο, ενώ τα drones και τα UAVs έπαιξαν καθοριστικό ρόλο σε αυτή τη σύγκρουση, οι δυνατότητες τους δεν θα πρέπει να υπερεκτιμούνται καθώς είναι

¹¹³ Σχετικά με τα Τουρκικά drones στη Συρία (Gatoroulos, 2020).

¹¹⁴ Αναφορικά με τη δράση των Τουρκικών drones στη Λιβύη (Kington, 2020).

πολύ ευάλωτα στις αντιαεροπορικές άμυνες που έχουν σχεδιαστεί για να τα αντιμετωπίζουν. Βέβαια, οι ένοπλες δυνάμεις των Αρμενίων δεν κατείχαν αμυντικά συστήματα τα οποία θα μπορούσαν να αποτελέσουν το αντίμετρο κατά της δράσης των UAVs. Το μεγαλύτερο μέρος της αντιαεροπορικής άμυνας της Αρμενίας αποτελείτο από παρωχημένα συστήματα της σοβιετικής εποχής, όπως τα 2K11 KRUG μέσης εμβέλειας, 9K33 OSA μικρής εμβέλειας, 2K12 KUB και 9K35 STRELA-10 εναντίον ελικοπτέρων κυρίως. Τα TB2 πετούσαν αρκετά ψηλά (μέγιστο ύψος πτήσης 28.000 πόδια και επιχειρησιακό 18.000 πόδια) και εξουδετέρωναν αυτά τα συστήματα ακόμη και αν ανιχνεύονταν. Τα συστήματα ηλεκτρονικού πολέμου POLYE-21¹¹⁵ που προμηθεύτηκε η Αρμενία από τη Ρωσία διέκοψαν τις πτητικές επιχειρήσεις των UAVs του Μπακού, αλλά μόνο για τέσσερις ημέρες.

Εικόνα 13 - Το Τουρκικό UAV, Bayraktar TB2, κατά την παρέλαση της «Νίκης» τον Δεκέμβριο 2020, στο Μπακού.

(https://en.wikipedia.org/wiki/Bayraktar_TB2)

Η αντιαεροπορική άμυνα της Αρμενίας, αποτελούμενη από τα ρωσικά συστήματα BUK και TOR-M2KM, ενδεχομένως να κατέρριψε μερικά MEA, αλλά εντάχθηκε καθυστερημένα στον πόλεμο, πιθανόν υπό το φόβο της αποκάλυψης και

¹¹⁵ (BBC, Armenia: General accused Prime Minister Pashinyan of blunders in the war in Karabakh, 2020).

της καταστροφής. Άλλωστε, ο περιορισμένος ο αριθμός των αντιαεροπορικών συστημάτων και η ευπάθεια τους σε εναέριες εχθρικές επιθέσεις, δεν επέτρεψαν την εκτεταμένη τους χρήση. Αξίζει να τονισθεί ότι, η πιο αποτελεσματική αντιαεροπορική άμυνα της Αρμενίας, το σύστημα S-300, δεν έχει σχεδιαστεί για αποστολές κατά των UAVs και υπήρξε στόχος κατά τα πρώτα στάδια της σύγκρουσης από τα αζέρικα έξυπνα πυρομαχικά. Σύμφωνα με τον πρόεδρο του Αζερμπαϊτζάν, Ιλχάμ Αλίγιεφ, οι ένοπλες δυνάμεις της χώρας, κατέστρεψαν επτά εκτοξευτές S-300, δύο σταθμούς καθοδήγησης και ένα ραντάρ.¹¹⁶ Αυτά τα χτυπήματα απεικονίζουν περαιτέρω την ευπάθεια των προηγμένων συστημάτων αεράμυνας ακόμη και αν αυτοί οι αριθμοί είναι υπερβολικοί ή έστω ακόμα και αν δεν επιτεύχθηκε η ολοσχερής καταστροφή τους.

6.2 Ενδεχόμενα Διδάγματα από την Εκτεταμένη Χρήση της Τεχνολογίας στο Πεδίο Σύγκρουσης του ΝΚ

Το πρωταρχικό μάθημα από τον πόλεμο για την αμφισβητούμενη περιοχή του ΝΚ είναι η σημασία της αεράμυνας σε όλο της το εύρος. Τα οπλοστάσια αεράμυνας μικρής εμβέλειας (SHORAD) τόσο της Αρμενίας όσο και του Αζερμπαϊτζάν ήταν περιορισμένα τόσο σε ποσότητα όσο και σε ποιότητα. Το Αζερμπαϊτζάν βέβαια, πέτυχε να εκμεταλλευθεί το αντιαεροπορικό κενό των Αρμενικών δυνάμεων με τον μεγάλο στόλο των εξελιγμένων μη επανδρωμένων αεροσκαφών των οποίων απόκτηση επιχειρήθηκε όπως διαφαίνεται με έντονους ρυθμούς την τελευταία δεκαετία.

Αξίζει επισήμανσης το γεγονός ότι, ακόμη και οι Μεγάλες Δυνάμεις του πλανήτη, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Κίνα και η Ρωσία, βρίσκονται στη διαδικασία ανάπτυξης και χρήσης των δικών τους αντιμέτρων εναντίον τυχόν εχθρικών UAVs και drones. Τα αντίμετρα αυτά, περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων, ισχυρές ηλεκτρονικές παρεμβολές, κατευθυνόμενα βλήματα που χρησιμοποιούν την κινητική τους ενέργεια για να συγκρουστούν με αυτά και τέλος άλλα UAVs/drones για την καταδίωξη των εχθρικών. Ενώ αυτές οι τεχνολογίες είναι υπαρκτές, η ανάπτυξη και η μαζική εφαρμογή τους στο πεδίο της μάχης παρουσιάζουν υπερβολικό κόστος. Επομένως, οι χερσαίες μονάδες θα συνεχίσουν

---

¹¹⁶ Ομιλία του Προέδρου του Αζερμπαϊτζάν, Ιλχάμ Αλίγιεφ, την 1^η Δεκεμβρίου 2020 προς τον Αζέρικο λαό (President of the Republic of Azerbaijan, 2020).

να παραμένουν σχετικά ευάλωτες σε επιθέσεις UAVs/drones έως ότου βελτιωθούν και πολλαπλασιαστούν οι δυνατότητες των συστημάτων SHORAD έναντι των συγκεκριμένων εναέριων στόχων.

Η σύγκρουση παρέχει επίσης μια ακόμη υπενθύμιση σχετικά με τη σημασία της παθητικής άμυνας. Σε μια εποχή που η χρήση πολλαπλών αισθητήρων διαφόρων τύπων (κίνησης, θερμοκρασίας κλπ) είναι πλέον κομμάτι των στρατιωτικών επιχειρήσεων διευκολύνοντας το έργο των χειριστών των έξυπνων πυρομαχικών και των αυτόνομων βλημάτων, κάθε κρατική οντότητα, καλείται να εξετάσει νέους ή/και να βελτιώσει υφιστάμενους τρόπους αναφορικά με την κάλυψη, απόκρυψη και παραλλαγή του προσωπικού, των μέσων και των στρατιωτικών εγκαταστάσεων. Οι τακτικές των χερσαίων δυνάμεων, σχετικά με τη διασπορά των οπλικών συστημάτων και οι διαδικασίες για την επίτευξη παραπλάνησης του εχθρού απαιτούν άμεσα αναβάθμιση και συμπλήρωση. Το στρατιωτικό προσωπικό χρήζει εντατικής εκπαίδευσης και αφομοίωσης διαδικασιών ή/και τακτικών περιορισμού των ηλεκτρονικών και θερμικών τους αποτυπωμάτων. Οι εικόνες και τα βίντεο που κυκλοφορούν στο διαδίκτυο, υποδηλώνουν ότι ούτε οι Αρμενικές αλλά ούτε και οι Αζερικές δυνάμεις είχαν επαρκείς πόρους ή αποδοτική εκπαίδευση για την εφαρμογή παθητικής άμυνας σε όλα τα επίπεδα του στρατεύματος. Αυτό που παρατηρήθηκε ήταν ότι οι δύο πλευρές σε επιχειρήσεις στην ύπαιθρο χαρακτηρίζονταν από στατικότητα ή/και αργή κίνηση, διατηρώντας μη επαρκή κάλυψη και απόκρυψη. Συνάμα, οι μονάδες, κυρίως των Αρμενίων, βρισκονταν πλήρως συνεπτυγμένες, σε μαζικούς κλειστούς σχηματισμούς, γεγονός που τους μετέτρεπε αυτόματα σε εύκολους στόχους για τις εχθρικές επιθέσεις των Αζέρων που κατείχαν και την αεροπορική κυριαρχία.

Η σύγκρουση του ΝΚ, δείχνει επίσης ότι ενώ η εξέλιξη του φέροντος ατομικού οπλισμού δεν αναμένεται να φέρει την επανάσταση στη φύση του πολέμου, ο συγχρονισμός που πραγματοποιείται μεταξύ των νέων οπλικών συστημάτων καθιστά το σύγχρονο πεδίο μάχης αρκετά πιο θανατηφόρο. Ο συνδυασμός UAVs/drones και προηγμένων βλημάτων/πυρομαχικών του Αζερμπαϊτζάν επεδίωξε και πέτυχε αποφασιστικά αποτελέσματα επί των πιο σημαντικών οπλικών συστημάτων της Αρμενίας, τα οποία αφορούσαν κυρίως επιθέσεις σε άρματα μάχης T-72 και αντιαεροπορικά συστήματα S-300. Ειδικά, οι προσβολές των μονάδων αεράμυνας περιόρισαν την ικανότητα της Αρμενίας να

αντιμετωπίσει τα καίρια κτυπήματα των UAVs του Μπακού, με αποτέλεσμα την εντατικοποίηση της χρήσης και ταυτόχρονα την επίτευξη μεγίστης αποδοτικότητας των τελευταίων.

Καταληκτικά, τονίζεται ότι η σημασία τόσο της αντιαεροπορικής άμυνας πλήρους φάσματος όσο και της παθητικής άμυνας έχει αποδειχθεί κομβική σε μεγάλο αριθμό στρατιωτικών επιχειρήσεων σε ολόκληρη τη Μέση Ανατολή.¹¹⁷ Η σύγκρουση του ΝΚ αποτελεί ακόμα μια μικρή αλλά σημαντική περίπτωση στην οποία διαφάνηκε ο χαρακτήρας του σύγχρονου αεροπορικού και πυραυλικού πολέμου.

Αναπόφευκτα, τα προαναφερθέντα διδάγματα, επιβάλλεται όπως αποτελέσουν τη βάση μελέτης, ανάλυσης και εφαρμογής αντίστοιχων τακτικών στις Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις (ΕΔ) και στην Εθνική Φρουρά (ΕΦ). Άλλωστε η γειτονική, παρεμβατική Τουρκία, αποτελεί ταυτόχρονα την κύρια απειλή αποσταθεροποίησης του Αιγαίου Πελάγους και του Ανατολικού τμήματος της Μεσογείου. Οι στρατιωτικές ηγεσίες Ελλάδας και Κύπρου, καλούνται να προβούν στην ανάπτυξη αντίστοιχων τεχνολογιών UAVs/Drones - ίσως και εγχώριων γραμμών παραγωγής - καθώς και υιοθέτηση αντιμέτρων προκειμένου να αντιμετωπιστούν στο πεδίο της μάχης τα Τουρκικά Bayraktar και τα λοιπά επιτεύγματα της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας. Η τεχνολογική έκρηξη στους κόλπους των αμυντικών βιομηχανιών ανά το παγκόσμιο σήμερα, επιβάλλει την εκμετάλλευση όλων των διαθέσιμων τεχνικών χαρακτηριστικών υψηλής ακρίβειας και αποδοτικότητας, τα οποία θα επιφέρουν τελικώς το αποφασιστικό αποτέλεσμα.

---

¹¹⁷ (Shaikh, Iranian Missiles in Iraq, 2019).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

7.1 Γενικά

Η τελευταία πολεμική σύγκρουση μεταξύ Αρμενίων και Αζέρων έλαβε τέλος το πρώτο δεκαήμερο του Νοεμβρίου 2020. Παρά τη διαμεσολάβηση της Μόσχας, τις εκατέρωθεν υποσχέσεις για την τήρηση των συμφωνηθέντων και την καλλιέργεια διάθεσης προς ειρήνευση και σταθερότητα στην περιοχή, εκτιμάται η συνέχιση των προκλήσεων και των επεισοδίων μεταξύ των δύο πλευρών. Η δυσκολία επανέναρξης ενός υγιούς διαλόγου για την διευθέτηση του ζητήματος επιβεβαιώνεται τόσο από τις αντίπαλες χώρες όσο και από τους εμπλεκόμενους διεθνείς οργανισμούς και συνεργασίες.

7.2 Συμπεράσματα

Αποτελεί ιστορικά αποδεδειγμένη η παραδοχή, ότι οι αρχαίες τοπικές εχθρότητες σιγοβράζουν εδώ και αιώνες σε διάφορες περιοχές ανά το παγκόσμιο. Η γεωστρατηγική σημασία της περιοχής του Καυκάσου ως κρίσιμου στρατηγικού, οικονομικού και πολιτισμικού άξονα, είχε λειτουργήσει σαν μαγνήτης κατά τη διάρκεια των προηγούμενων εκατονταετιών καθώς προσέλκυσε τις αυτοκρατορικές φιλοδοξίες βασιλιάδων, σάχηδων, καισάρων, σουλτάνων και τσάρων. Παράλληλα αποτέλεσε το σταυροδρόμι συνάντησης καθώς και «το μήλο της έριδος» τριών αυτοκρατοριών, της Οθωμανικής, Ρωσικής και Περσικής αυτοκρατορίας. Όπως δείχνουν τα πρόσφατα γεγονότα, αυτή η δυναμική παραμένει αναλλοίωτη και στον 21ο αιώνα.

Οι τοπικές και περιφερειακές συνέπειες του πολέμου στο ΝΚ, το φθινόπωρο του 2020, συνεχίζουν να εκτυλίσσονται. Πέραν των μεγάλων απωλειών σε στρατιωτικό προσωπικό, αμάχους, υλικό και εγκαταστάσεις, τεράστιος αριθμός Αρμενίων πολιτών εκτοπίστηκε, συμπεριλαμβανομένων αρκετών στους οποίους επιτρέπεται να επιστρέψουν κατέχοντας αδιαμφισβήτητα το έντονο αίσθημα της ανασφάλειας. Στο Αζερμπαϊτζάν, η κυβέρνηση προωθεί την επιστροφή εκατοντάδων χιλιάδων Αζέρων οι οποίοι είχαν εκτοπιστεί από τη ζώνη των συγκρούσεων τη δεκαετία του 1990.

Ο πόλεμος το φθινόπωρο του 2020 στο Νότιο Καύκασο αποτέλεσε το επιστέγασμα των συνεχιζόμενων συγκρουσιακών σχέσεων μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν ενώ δεν συνέβαλε ουδόλως στον τελικό καθορισμό του πολιτικού καθεστώτος του ΝΚ. Ταυτόχρονα, οδήγησε σε πολιτική αναταραχή την Αρμενία, ενίσχυσε την κυβέρνηση του Αζερμπαϊτζάν και αύξησε την επιρροή των περιφερειακών δυνάμεων της Ρωσίας και της Τουρκίας. Κατέδειξε για ακόμη μία φορά την αδυναμία των δύο χωρών να παραμερίσουν τις οποιοσδήποτε εθνοτικές, θρησκευτικές και πολιτισμικές διαφορές και να πορευθούν σε ένα σταθερό και ειρηνικό μέλλον, ευοίωνα για τους λαούς τους και τη γύρω περιοχή. Το ξέσπασμα της πρόσφατης κρίσης ανάμεσα στην Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν αποδεικνύει τις προσπάθειες των Αζέρων να θέσουν τους Αρμένιους γείτονες τους προ τετελεσμένων, εκμεταλλευόμενοι την επιχειρησιακή και τεχνολογική τους ανωτερότητα. Το Ερεβάν ευρισκόμενο πλέον σε προφανή μειονεκτική θέση, αδυνατεί να ανατρέψει την κατάσταση.

Το Αζερμπαϊτζάν, εκμεταλλευόμενο την αφθονία των εγχώριων πόρων και την καθολική διπλωματική και στρατιωτική στήριξη της Άγκυρας, επιχείρησε την επιστροφή στο επιθυμητό status quo ante της περιοχής. Αναπόφευκτα, το Μπακού, πρέπει να θεωρείται - παρά τις απώλειες σε προσωπικό και μέσα - ο νικητής της σύγκρουσης και ο ρυθμιστής των επιμέρους μελλοντικών καταστάσεων. Παράλληλα, το καθεστώς Αλίγιεφ απέκτησε νέα δυναμική και αναμένεται να μονοπωλήσει το ενδιαφέρον στην εσωτερική πολιτική της χώρας για τα επόμενα χρόνια. Ανάμεσα στα ενδεχόμενα επιτεύγματα της Αζερικής στρατηγικής πρέπει να θεωρείται η στενότερη σύνδεση με την Τουρκία αλλά και η συγκράτηση της Μόσχας μέσω των ενεργειακών ωφελημάτων. Επιπρόσθετα, η διπλωματική θέση του Μπακού έχει ισχυροποιηθεί έναντι των άσπονδων γειτόνων τους, ιδιαίτερα στο πλαίσιο των μελλοντικών διαπραγματευτικών διεργασιών για την επίλυση του ζητήματος.

Η Αρμενία, απέτυχε να εμπλακεί με επιτυχία σε μια σύγκρουση στην οποία, κρίνοντας μεταγενέστερα και εκ του αποτελέσματος, φάνηκε απροετοίμαστη, υπερεκτίμησε τις στρατιωτικές της δυνατότητες και προφανώς υποτίμησε την στρατιωτική ισχύ του αντιπάλου της. Ακροβατώντας μερικώς ανάμεσα σε δύση και ανατολή τα τελευταία χρόνια, εκδηλώνοντας αστάθεια στο εσωτερικό μέχρι προσφάτως και εναποθέτοντας τις όποιες ελπίδες της στη Μόσχα, παρουσιάστηκε

κατώτερη στο στρατιωτικό επίπεδο με αποτέλεσμα να υποστεί μια οδυνηρή και πιθανόν υποτιμητική ήττα. Το μέλλον φαντάζει δύσκολο, καθώς καλείται να διαχειριστεί την κατάσταση μέσω τρίτων μερών που ενδεχομένως να μην παρουσιάζουν την απαραίτητη επιρροή στην περιοχή. Για πρώτη φορά ίσως τα τελευταία τριάντα χρόνια, αντιμετωπίζει το ζήτημα του ΝΚ από μειονεκτική θέση ενώ ο τρόπος με τον οποίο απώλεσε τα κέρδη της δεκαετίας του 1990, έχει δημιουργήσει έντονο το αίσθημα ανασφάλειας.

Η Μόσχα, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ο θριαμβευτής από την «εξέδρα», αφού με τη λήξη των εχθροπραξιών στο ΝΚ βρέθηκε ουσιαστικά στην πλευρά των νικητών. Πέραν του γεγονότος ότι κέρδισε τις εντυπώσεις διαδραματίζοντας ειρηνευτικό ρόλο, κατάφερε να εδραιωθεί στην περιοχή διατηρώντας παράλληλα τακτικές συμμαχίες τόσο με την Τουρκία, όσο και με το Αζερμπαϊτζάν που αποδεδειγμένα στο ενεργειακό πεδίο κατέχει μια στρατηγική σημασία τόσο για τη Ρωσική Ομοσπονδία όσο και για τη Δύση. Ο τρόπος με τον οποίο η Ρωσία διαχειρίστηκε την εξέλιξη της σύρραξης, από τον Ιούλιο μέχρι και τον Νοέμβριο του 2020, ενισχύει περαιτέρω τις ήδη πασιφανείς ρωσικές προθέσεις αποδυνάμωσης τόσο της Ευρώπης όσο και του ΝΑΤΟ. Την ίδια στιγμή, τιμώρησε ουσιαστικά την αμφιταλάντευση του Ερεβάν, μεταξύ Ανατολής και Δύσης, και εδραίωσε τη στρατηγική της στην ευρύτερη περιοχή, στην προσπάθεια διατήρησης του απαραίτητου στρατηγικού βάθους αλλά και του ελέγχου των διαδραματιζομένων καταστάσεων πλησίον των συνόρων της.

Σε ότι αφορά την Τουρκία, απέδειξε ότι, μπορεί να ανταποκριθεί με επιτυχία στις προσδοκίες ασφάλειας των συμμάχων της στον Καύκασο όπως άλλωστε και στη Λιβύη, επιδεικνύοντας χαρακτηριστικά ηγεμονικής δύναμης. Η επιτυχία του εγχειρήματος της μεγιστοποιείται λαμβάνοντας υπόψη την ελάχιστη εμπλοκή τουρκικών στρατευμάτων με τη χρήση αριθμού από τρομοκράτες – μισθοφόρους ισλαμιστές. Παράλληλα, είχε την ευκαιρία να δοκιμάσει και να «διαφημίσει» τα οπτικά συστήματα τουρκικής κατασκευής καθώς και τις επιτελικές ικανότητες των στελεχών της. Η συμμετοχή της Άγκυρας με το καθεστώς του «παρατηρητή», διασφαλίζει την παρουσία της στη περιοχή και της προσδίδει καθοριστικό ρόλο σε μελλοντικές εξελίξεις. Επίσης ο διάδρομος στο Νότιο Καύκασο, θα αυξήσει την επιρροή και την παρουσία της Τουρκίας στα δυτικά της Κασπίας Θάλασσας επιτυγχάνοντας οφέλη στον οικονομικό, γεωπολιτικό και στρατιωτικό τομέα. Βέβαια,

οι ηγεμονικές προθέσεις της Τουρκίας, που ολοένα γίνονται πιο ορατές στο εσωτερικό της ΕΕ, του ΝΑΤΟ καθώς και στους υπόλοιπους παίκτες της διεθνούς σκακιέρας, έχουν ήδη αρχίσει να δημιουργούν εντάσεις και να αντιμετωπίζονται με μέγιστη επιφυλακτικότητα ή ακόμα και σθεναρή αντίδραση.

Η Ουάσιγκτον, παρά τις πολυεπίπεδες και σημαντικές προσπάθειες επίλυσης του ζητήματος του ΝΚ τα προηγούμενα χρόνια, διαφαίνεται ότι τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο επέλεξε την τακτική της αυτοσυγκράτησης. Ο ρόλος της, ένεκα ίσως και των αμερικανικών εκλογών, θεωρήθηκε παθητικός και εκδηλώθηκε μόνο μέσω επίσημων ανακοινώσεων. Η διστακτικότητα των ΗΠΑ σχετίζεται πιθανόν με την ισχυρή εμπλοκή της Τουρκίας, την αναμονή της ρωσικής βοήθειας από την κυβέρνηση Πασινιάν, καθώς και την προσπάθεια αποφυγής της υποβάθμισης των σχέσεων με το Μπακού. Άλλωστε, παρά τη θεωρία του Z. Brzezinski, περί των Ευρασιατικών Βαλκανίων, ο Νότιος Καύκασος δεν ανήκει στην κατεξοχήν σφαίρα επιρροής των Αμερικανών. Σημαντική επίσης παραμένει η αποτίμηση στο πλαίσιο της διεθνούς πολιτικής, σχετικά με την παραδοχή μερικούς υποχώρησης της δυναμικής των ΗΠΑ στο παγκόσμιο στερέωμα και την ταυτόχρονη ανάδυση ή/και ισχυροποίηση άλλων περιφερειακών κρατικών παραγόντων με ηγεμονικές βλέψεις.

Σε σχέση με την ΕΕ και ενδεχομένως τη δράση διεθνών οργανισμών όπως ο ΟΑΣΕ, η συμπερασματική κατάληξη υποδεικνύει την αδυναμία διαχείρισης και εξεύρεσης λύσεων σε συγκρούσεις τέτοιας μορφής, ενώ κατέδειξε την μακροχρόνια αδυναμία του ΟΑΣΕ και συγκεκριμένα της ΟτΜ να λειτουργήσει ορθολογικά στο πλαίσιο επίλυσης και αντιμετώπισης συγκρούσεων. Παρά τη θέληση, τις προσπάθειες για εποικοδομητικές συνομιλίες μεταξύ των δύο πλευρών τα τελευταία 26 χρόνια, καθώς και την καταδίκη των εθνοτικών και θρησκευτικών διαφορών/διενέξεων, η έκρηξη ενός νέου αιματηρού πολέμου υπήρξε αναπόφευκτη. Η δράσεις της Ευρώπης και του ΟΑΣΕ οφείλουν να παράγουν απτά αποτελέσματα, προκειμένου να ενδυναμώσουν το αίσθημα εμπιστοσύνης και να προάγουν αποτελεσματικά την πίστη των λαών στις διεθνείς συμβάσεις και κανονισμούς. Ο αγώνας για παραμερισμό των συμφερόντων των κρατικών, και όχι μόνο, οντοτήτων του πλανήτη προς την παγκόσμια ειρήνη και σταθερότητα, αποδεικνύεται προς το παρόν ανώριμος και ελλιπής.

Στο διπλωματικό πεδίο, καθίσταται σαφές μετά το πέρας της συγκεκριμένης πολεμικής σύγκρουσης, ότι οι προσπάθειες απέχουν δραματικά από την πραγματοποίηση ελπιδοφόρων διαπραγματεύσεων και την αναζήτηση λύσεων μακριά από οποιεσδήποτε βίαιες συμπεριφορές. Διαφάνηκε από την εξέλιξη του ζητήματος του ΝΚ ότι, τόσο οι δύο επηρεαζόμενες πλευρές, όσο και οι δυνάμεις που είχαν εμπλακεί ενεργά σε διπλωματικό επίπεδο, συμπεριλαμβανομένου της ΟτΜ, απέτυχαν στο έργο της προώθησης του εποικοδομητικού διαλόγου και της εξεύρεσης βιώσιμης λύσης για το συγκεκριμένο πρόβλημα. Ακόμη, η αποτυχία αυτή, αφήνει δυσοίωνες προβλέψεις για τη δράση της διπλωματίας σε διεθνές επίπεδο, καθώς ιδιαίτερα μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και από τις απαρχές της νέας χιλιετίας, με την πτώση διαφόρων καθεστώτων και την ανάδυση νέων διενέξεων, τα ζητήματα κρατικού, εθνοτικού και θρησκευτικού χαρακτήρα έχουν πληθύνει κατακόρυφα οδηγώντας ως επί το πλείστο σε αιματηρές συγκρούσεις.

Παράλληλα, η πολεμική σύγκρουση στο ΝΚ το φθινόπωρο του 2020, έχει δημιουργήσει ή τουλάχιστον έχει επιβεβαιώσει στον υπερθετικό βαθμό την μορφή του πολέμου στο παρόν και το άμεσο μέλλον. Η εκτεταμένη χρήση της τεχνολογίας για την πρόκληση προσβολών μεγάλης ακρίβειας, σε ανύποπτο τόπο και χρόνο, όπως περιγράφηκε και στο σχετικό κεφάλαιο, παρέχει σε τακτικό και επιχειρησιακό επίπεδο το πλεονέκτημα στον κατέχοντα για την μετέπειτα ή/και ταυτόχρονη χρήση των συμβατικών δυνάμεων με μεγάλη επιτυχία. Επιπρόσθετα, η εκτεταμένη χρήση στον αγώνα μισθοφόρων, ομάδων ατάκτων ή και άλλων τμημάτων υβριδικού χαρακτήρα, μειώνει ή ακόμη εξαλείφει εντελώς το στίγμα παρουσίας των δυνάμεων που επιθυμούν να αποφύγουν την εμφανή εμπλοκή τους σε ζητήματα τρίτων χωρών. Ιδιαίτερα στην σύγχρονη εποχή της παραπληροφόρησης, οι δρώντες του διεθνούς συστήματος που παρουσιάζουν ηγεμονικές τάσεις και ενδιαφέρονται να καταστούν περιφερειακές δυνάμεις, έχουν τη δυνατότητα να δράσουν υπό κάλυψη, να επιφέρουν καίρια πλήγματα και να επιτύχουν αποτελέσματα που ευνοούν τα εθνικά τους συμφέροντα. Άλλωστε οι συγκεκριμένες μέθοδοι έχουν χρησιμοποιηθεί εδώ και δεκαετίες από τη Ρωσία, ενώ αποτελούν πλέον την προσφιλή τακτική της Τουρκίας στην προσπάθεια που καταβάλλει για να καταστεί ρυθμιστής των καταστάσεων στις περιοχές ενδιαφέροντος της.

Αναφορικά δε, με το διεθνές σύστημα, σε συνάρτηση με όλα τα προαναφερθέντα, είναι σαφές ότι το περιβάλλον καθίσταται ιδιαίτερα πολυσύνθετο, απρόβλεπτο και ασταθές. Η μερική υποχώρηση των ΗΠΑ ως παγκόσμια δύναμη, σε συνδυασμό με την άνοδο άλλων περιφερειακών παικτών και την πρόθεση περισσότερων δρώντων να διαδραματίσουν καταλυτικό ρόλο στα διεθνή τεκταινόμενα, αφενός ενισχύει την ποικιλία των διαφόρων παραγόντων στη διεθνή πολιτική σκηνή, αφετέρου δημιουργεί άκρατη ανησυχία και αμφισβήτηση για το μέλλον των διαδικασιών ειρήνευσης παγκοσμίως. Προφανώς, το διεθνές σύστημα βρίσκεται χρονικά και συγκυριακά, σε μια εποχή που ευνοείται η ανακατανομή ισχύος των μεγάλων και περιφερειακών δυνάμεων. Η σύγκρουση στο ΝΚ, επιβεβαίωσε την ύπαρξη πρόθεσης ορισμένων δυνάμεων του πλανήτη, να αποκτήσουν ή/και να ανακτήσουν την ισχύ του παρελθόντος, γεγονός το οποίο προβλέπεται να αποτελέσει σημείο τριβής και απαρχή νέων συγκρούσεων στον πλανήτη. Το δυναμικό πεδίο που βιώνει πλέον το διεθνές σύστημα, έχει οδηγήσει σε μεγάλη άνοδο των παγκόσμιων αμυντικών βιομηχανιών, που σε συνδυασμό με τη χρήση της τεχνολογίας και την δυνατότητα εμπλοκής σε πολέμους διά αντιπροσώπων ή/και με άλλες υβριδικές μεθόδους, ενισχύει το ήδη τεράστιο αίσθημα ανασφάλειας.

Όσον αφορά τη θέση της Ελλάδας, σε σχέση με τις εξελίξεις στην περιοχή, προτείνεται να εντατικοποιηθούν οι διμερείς επαφές με τις εμπλεκόμενες χώρες στο πλαίσιο δημιουργίας κατάλληλου υποβάθρου, το οποίο θα είναι αρκετό ώστε να μπορέσει να αναλάβει ευρύτερες πρωτοβουλίες σε κατοπινό στάδιο. Επίσης απαιτείται η επισήμανση από μέρους της Αθήνας ότι με την επιδίωξη αναβάθμισης του ρόλου της στην περιοχή του Καυκάσου, δεν αναζητά ένα ακόμη πεδίο από το οποίο θα προκύψουν νέες ελληνοτουρκικές αντιπαραθέσεις, αλλά επιθυμεί να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο ενίσχυσης της ελληνικής θέσης έναντι της τουρκικής τόσο στην περιοχή ενδιαφέροντος όσο και διεθνώς.

Η σύγκρουση στο ΝΚ πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο σοβαρής μελέτης τόσο για την Ελλάδα όσο και για την Κύπρο. Αθήνα και Λευκωσία, οφείλουν να ερμηνεύσουν το διαμορφούμενο διεθνές περιβάλλον και τις τουρκικές μεθοδεύσεις στο γεωπολιτικό πεδίο, καθώς η εμπλοκή της Άγκυρας σε Ιράκ, Συρία, Λιβύη και ΝΚ, μόνο τυχαία δεν μπορεί να χαρακτηριστεί. Επίσης απαιτείται στενή παρακολούθηση των εξελίξεων στην περιοχή προκειμένου η ελληνική εθνική

στρατηγική να αναπροσαρμόζεται ανάλογα, με σκοπό τη διασφάλιση των εθνικών συμφερόντων. Παράλληλα, τόσο η σύναψη διμερών και πολυμερών συμφωνιών - ιδιαίτερα με τα κράτη της ευρύτερης περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου - όσο και η ανάπτυξη εγχώριων τεχνολογικών δυνατοτήτων, θα εξυπηρετήσουν στην προσπάθεια εξισορρόπησης της αναπτυσσόμενης ισχύος της γειτονικής μας χώρας.

Οι Ελληνικές ΕΔ και η ΕΦ, απαιτείται να αξιολογήσουν τα διδάγματα που προκύπτουν από τις στρατιωτικές επιχειρήσεις, σε στρατηγικό, επιχειρησιακό και τακτικό επίπεδο. Ιδιαίτερα η ευρεία χρησιμοποίηση της τεχνολογίας (ΜΑΕ) και η δράση των ισλαμιστικών - τρομοκρατικών ομάδων πρέπει να προβληματίσουν ΕΔ και ΕΦ προκειμένου να βρεθεί ο βέλτιστος τρόπος αντιμετώπισης τους καθώς θεωρείται βέβαιο ότι αυτή η τακτική θα εφαρμοστεί από τη γείτονα χώρα σε περίπτωση σύγκρουσης στο εθνικό μας πεδίο.

Καταληκτικά, αναφέρεται ότι παρόλο που η συνεχιζόμενη σύγκρουση μεταξύ της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν ξέσπασε απροσδόκητα σε ένα ήδη παραγμένο έτος (2020), λόγω των συνεπειών της πανδημίας COVID-19, είναι ένα φαινόμενο πλήρως συνεπές με τις μακροπρόθεσμες τάσεις. Είναι ακόμη πολύ νωρίς για να προβλέψουμε ένα αποφασιστικό αποτέλεσμα – ειδικά σε μια περιοχή στην οποία ο συσχετισμός των δυνάμεων έχει τόσο άγριες διακυμάνσεις – επομένως μόνο ο χρόνος θα φανερώσει εάν η σύγκρουση υποχωρεί ή κλιμακώνεται επικίνδυνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Armenian Assembly of America. (1997). *Nagorno Karabagh : a white paper*. Yerevan, Armenia: Armenian Center for National and International Studies.
- Avakian, S. (2015). *Nagorno Karabakh Legal Aspects, Fifth Edition*. Moscow: MIA Publishers.
- Bothe, M., Ronzitti, N., & Rosas, A. (1997). *The OSCE in the Maintenance of Peace and Security: Conflict Prevention, Crisis Management and Peaceful Settlement of Disputes*. The Hague: Kluwer Law International.
- Bournoutian, G. A. (2004). *Two Chronicles on the History of Karabagh*. California: Mazda Publishers.
- Chorbajian, L., Donabedian, P., & Mutafian, C. (1994). *The Caucasian Knot : The History and Geopolitics of Nagorno-Karabagh*. New Jersey: Zed Books.
- Companjen, F. J. (2010). Nagorno-Karabakh – Embedded in Geopolitics. Στο *European and Regional Studies. Vol. 1. No 2.* (σσ. 230-240). Amsterdam: University of Amsterdam.
- De Waal, T. (2010, August 01). *Remaking the Nagorno-Karabakh Peace Process*. Ανάκτηση από Carnegie Europe: <https://carnegieeurope.eu/2010/08/01/remaking-nagorno-karabakh-peace-process-pub-41367>
- De Waal, T. (2013). *Black Garden: Armenia and Azerbaijan Through Peace and War*. New York: NYU Press.
- Hovhannisyanyan, N. (2004). *The Karabakh Problem: The Thorny Road to Freedom and Independence*. Yerevan: Armen and Bersabe Jerejian Foundation Inc., USA.
- Interantional Alert. (2013). *Advancing the Prospects for Peace: 20 years of civil peacebuilding in the context of the Nagorny Karabakh conflict*. London: International Alert.
- Klever, E. (2013). *The Nagorno-Karabakh conflict between Armenia and Azerbaijan: An overview of the current situation*. Brussels: European Movement International.
- Lindenstrauss, G. M. (2015). *Israel-Azerbaijan: Despite the Constraints, a Special Relationship*. Tel Aviv: Institute for National Security Studies.
- Shiriyev, Z. (2018). Perceptions in Azerbaijan of the Impact of Revolutionary Changes in Armenia on the Nagorno-Karabakh Peace Process. *Caucasus Edition Volume 3, Issue 2*, 119-139.

- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Reading : Mass: Addison-Wesley Pub Co.
- Welt, C., & Bowen, A. S. (2021). *R46651: Azerbaijan and Armenia: The Nagorno - Karabakh Conflict*. Washington, D.C: Congressional Research Service.
- Zanotti, J., & Thomas, C. (2020). *R41368: Turkey: Background and U.S. Relations*. Washington, D.C: Congressional Research Service.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Brzezinski, Z. (1998). *Η Μεγάλη Σκακιέρα, Η Αμερικανική Υπεροχή και οι Γεωστρατηγικές της Επιταγές*. Αθήνα: Λιβάνης.
- Bull, H. (2007). *Η Αναρχη Κοινωνία*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Haas, R. N. (2008). The Age of Nonpolarity. What Will Follow U.S. Dominance. *Foreign Affairs*, 14.
- Waltz, K. N. (2011). *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Αλεξόπουλος, Η. Κ. (2001). *Οι Πολιτικοστρατηγικές επιπτώσεις από την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης στις Τρεις Ανεξάρτητες Δημοκρατίες του Καυκάσου*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ανδριανόπουλος, Α. (2016). *Αζερμπαϊτζάν, Κυρίαρχος στο Σταυροδρόμι της Ευρασίας*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Ελευθερουδάκης. (2008). *Γεωγραφία: Παγκόσμιος Άτλας και Εγκυκλοπαίδεια*. Αθήνα: Ελευθερουδάκης.
- Καραγιάννης, Μ. (2006). *Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική στον Καύκασο: Εσωτερικές και Διεθνείς Παράμετροι, Προκλήσεις και Προοπτικές*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Καραγιάννης, Μ. (2021, Απριλίου 8). *Μάθημα στην ΑΔΙΣΠΟ - Ο Ρόλος και οι Επιδιώξεις της Τουρκίας*.
- Κολιόπουλος, Κ. (2010). *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Κουσκουβέλης, Η. (2005). *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Κουσκουβέλης, Η. Ι. (1997). *Λήψη Αποφάσεων - Κρίση - Διαπραγμάτευση*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Λίτσας, Σ. Ν. (2010). *Πόλεμος και Ορθολογισμός*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Λυγερός, Σ., & Μελάς, Κ. Ι. (2013). *Μετά τον Ερντογάν τι;*. Αθήνα: Πατάκης.
- Μάζης, Ι. Θ. (2002). *Γεωπολιτική, η Θεωρία και η Πράξη*. Αθήνα: Παπαζήσης.

- Μάζης, Ι. Θ. (2020). *Το Ρωσικό "Σαχ-Ματ" στον Καύκασο (Ο Πόλεμος στο Αρτσάχ 2020)*. Αθήνα: Λειμών.
- Μανώλη, Π. (2020). *Ναγκόρνο - Καραμπάχ: 30 Χρόνια Σύγκρουσης*. Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ.
- Μαυρόπουλος, Π. (2012). *Εισαγωγή στη Θεωρία του Πολέμου και της Στρατηγικής*. Αθήνα: Ιδιωτική.
- Μπαμπινιώτης, Γ. Δ. (2002). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Νταβούτογλου, Α. (2010). *Το Στρατηγικό Βάθος: Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*. Αθήνα: Ποιότητα.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- 1news. (2018, December 20). *New chairman of the Azerbaijani community of the Nagorno-Karabakh region of the AR elected*. Ανάκτηση από 1news: <https://1news.az/news/20181220010106208-Izbran-novyi-predsdatel-Azerbaidzhanskoi-obshciny-Nagorno-Karabakhskogo-regiona-AR>
- Abrahamyan, E. (2018, January 08). *Russian Loan Allows Armenia to Upgrade Military Capabilities*. Ανάκτηση από The Central Asia - Caucasus Analyst: <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13491-russian-loan-allows-armenia-to-upgrade-military-capabilities.html>
- AERONAUTICS. (2021). *Orbiter 3*. Ανάκτηση από <https://aeronautics-sys.com/>: <https://aeronautics-sys.com/home-page/page-systems/page-systems-orbiter-3-stuas/>
- ArmenPress. (2015, December 16). *US State Department Welcomes Royce-Engel Karabakh Peace Initiatives*. Ανάκτηση από ARMENPRESS: <https://armenpress.am/eng/>
- Army-Technology. (2021). *Bayraktar TB2 Tactical UAV*. Ανάκτηση από Army Technology: <https://www.army-technology.com/projects/bayraktar-tb2-tactical-uav/>
- Asbarez. (2013, September 9). *Obama Urges Azerbaijan for Karabakh Conflict Resolution*. Ανάκτηση από Asbarez: <https://asbarez.com/obama-urges-azerbaijan-for-karabakh-conflict-resolution/>
- Aslanov, B., & Samedzade, S. (2017, December 01). *The Positions of Political Parties and Movements in Azerbaijan on the Resolution of the Nagorno-Karabakh Conflict*. Ανάκτηση από Caucasus Edition: <https://caucasusedition.net/the-positions-of-political-parties-and-movements-in-azerbaijan-on-the-resolution-of-the-nagorno-karabakh-conflict/>

- Baghirov, O. (2021, January 15). *The Nakhchivan corridor will boost connectivity in the Caucasus*. Ανάκτηση από EURACTIV: <https://www.euractiv.com/section/azerbaijan/opinion/the-nakhchivan-corridor-will-boost-connectivity-in-caucasus/>
- Bagirova, N., & Hovhassinyan, N. (2020, October 26). *U.S.-backed truce crumbles as Nagorno-Karabakh fighting resumes*. Ανάκτηση από Reuters: <https://www.reuters.com/article/us-armenia-azerbaijan-idUSKBN27B0QB>
- BBC. (2020, September 29). *Armenia says its fighter jet 'shot down by Turkey'*. Ανάκτηση από BBC: <https://www.bbc.com/news/world-europe-54345622>
- BBC. (2020, November 19). *Armenia: General accused Prime Minister Pashinyan of blunders in the war in Karabakh*. Ανάκτηση από BBC: <https://www.bbc.com/russian/features-55005875>
- BBC. (2020, December 16). *Nagorno-Karabakh: Dozens of Armenian soldiers 'captured in raid'*. Ανάκτηση από BBC: <https://www.bbc.com/news/world-europe-55329493>
- BBC. (2021, November 16). *Armenian troops killed in Azerbaijan border clash*. Ανάκτηση από BBC: <https://www.bbc.com/news/world-europe-59308602>
- Bechev, D. (2020, November 18). *What does the Nagorno-Karabakh Deal Mean for Turkey and Russia?* Ανάκτηση Απριλίου 9, 2021, από ALJAZEERA: <https://www.aljazeera.com/opinions/2020/11/18/the-nagorno-karabakh-settlement-and-turkish-russian-relations>
- Broers, L. (2020, June 18). *Armenia and Azerbaijan's Season of Symbolic Offensives*. Ανάκτηση από Gatham House: <https://www.chathamhouse.org/2020/06/armenia-and-azerbaijans-season-symbolic-offensives>
- Bryza, M. (2020, November 11). *Azerbaijan-Armenia peace deal could be the diplomatic breakthrough the region needs*. Ανάκτηση από Atlantic Council: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/azerbaijan-armenia-peace-deal-could-be-the-diplomatic-breakthrough-the-region-needs/>
- Butler, E. (2020, December 10). *The Syrian mercenaries used as 'cannon fodder' in Nagorno-Karabakh*. Ανάκτηση από BBC: <https://www.bbc.com/news/stories-55238803>
- Capital.gr. (2020, Σεπτέμβριος 4). *Πρόεδρος Αζερμπαϊτζάν στον νέο Έλληνα πρέσβη: Υποστηρίζουμε σε όλα τους Τούρκους αδερφούς μας*. Ανάκτηση από CApital.gr: <https://www.capital.gr/politiki/3478438/proedros-azermpaitzan-ston-neo-ellina-presbi-upostirizoume-se-ola-tous-tourkous-aderfous-mas>
- CaucasusEdition. (2013, July 15). *Seeking Peace: What Needs to be Done for the Nagorno-Karabakh Conflict*. Ανάκτηση από Caucasus Edition: <https://caucasusedition.net/seeking-peace-what-needs-to-be-done-for-the-nagorno-karabakh-conflict/>

- Chirciu, D. (2020, October 7). *Russia says defense pact does not apply to Karabakh: Armenia-Azerbaijan military conflict not taking place on Armenian territory, Russian president says*. Ανάκτηση από Anadolu Agency: <https://www.aa.com.tr/en/europe/russia-says-defense-pact-does-not-apply-to-karabakh/1999169>
- Daragahi, B. (2020, November 9). *Nagorno-Karabakh: An unexpected conflict that tests and perplexes Iran*. Ανάκτηση από Atlantic Council: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/nagorno-karabakh-an-unexpected-conflict-that-tests-and-perplexes-iran/>
- dsx.gov.az. (2018, December 14). *Information of the Press Center of the State Border Service*. Ανάκτηση από Republic of Azerbaijan: <https://dsx.gov.az/xeber/752>
- Edelstein, D. (2021, March 10). *Potential Gains for Israel After Azerbaijan's Victory in Nagorno-Karabakh*. Ανάκτηση Απρίλιος 23, 2021, από justsecurity.org: <https://www.justsecurity.org/75135/potential-gains-for-israel-after-azerbajians-victory-in-nagorno-karabakh/>
- ELBIT. (2021). *Skystriker*. Ανάκτηση από <https://elbitsystems.com/>: <https://elbitsystems.com/product/skystriker/>
- Eurasianet. (2020, November 09). *Armenia surrenders to Azerbaijan*. Ανάκτηση από Eurasianet: <https://eurasianet.org/armenia-surrenders-to-azerbaijan>
- Fahim, K., Khurshudyan, I., & Zakaria, Z. (2020, October 14). *Deaths of Syrian mercenaries show how Turkey, Russia could get sucked into Nagorno-Karabakh conflict*. Ανάκτηση από The Washington Post: https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/azerbaijan-armenia-turkey-nagorno-karabakh/2020/10/13/2cdca1e6-08bf-11eb-8719-0df159d14794_story.html
- Financial Times. (2020, October 29). *Russia open to return of occupied Azeri land by Armenia*. Ανάκτηση από Financial Times: <https://www.ft.com/content/357e2bbf-a8e9-49bb-808b-42bf6301776>
- Fogel, B., & Mathewson, A. (2021, February 10). *The Next Frontier in Drone Warfare? A Soviet-era Crop Duster*. Ανάκτηση από Bulletin of the Atomic Scientists: <https://thebulletin.org/2021/02/the-next-frontier-in-drone-warfare-a-soviet-era-crop-duster/>
- Fraser, S. (2020, November 17). *Turkish Parliament Approves Peacekeepers for Azerbaijan*. Ανάκτηση από AP NEWS: <https://apnews.com/article/turkey-russia-recep-tayyip-erdogan-azerbaijan-armenia-3cc35a16dd70fba816347e95f1072a2d>
- Galstyan, D. (2017, December 1). *The Positions of Political Parties in Armenia on the Resolution of the Nagorno-Karabakh Conflict and Turkey-Armenia Relations*. Ανάκτηση από Caucasus Edition: <https://caucasusedition.net/the-positions-of-political-parties-in-armenia-on-the-resolution-of-the-nagorno-karabakh-conflict-and-turkey-armenia-relations/>

- Garibov, A. (2016, May 11). *Karabakh: A New Theater for Drone Warfare?* Ανάκτηση από The Jamestown Foundation, Global Research and Analysis: <https://jamestown.org/program/karabakh-a-new-theater-for-drone-warfare/>
- Gatopoulos, A. (2020, March 3). *Battle for Idlib: Turkey's drones and a new way of war.* Ανάκτηση από Aljazeera: <https://www.aljazeera.com/news/2020/3/3/battle-for-idlib-turkeys-drones-and-a-new-way-of-war>
- Giragosian, R. (2019, August 07). *Paradox of Power: Russia, Armenia, and Europe after the Velvet Revolution.* Ανάκτηση από European Council on Foreign Relations: https://ecfr.eu/publication/russia_armenia_and_europe_after_the_velvet_revolution/
- Grigoryan, M. (2013, September 10). *Armenia: Customs Union Commitment Risks EU Cooperation Chances.* Ανάκτηση από Eurasianet: <https://eurasianet.org/armenia-customs-union-commitment-risks-eu-cooperation-chances>
- Gurbanov, I. (2019, March 04). *Karabakh Peace Talks Break Down as Azerbaijan and Armenia Operate at Cross-Purposes.* Ανάκτηση από The Jamestown Foundation: <https://jamestown.org/program/karabakh-peace-talks-break-down-as-azerbaijan-and-armenia-operate-at-cross-purposes/>
- Hamparian, R. (2015). *What Are The Royce-Engel Proposals? Why Do They Matter? Why Should You Care?* Ανάκτηση από Armenian National Committee of America: <https://anca.org/what-are-the-royce-engel-proposals-why-do-they-matter-why-should-you-care/>
- Hartrick, A. (2020, November 14). *Karabakh's Latest Cycle of Displacement.* Ανάκτηση από Eurasianet: <https://eurasianet.org/karabakhs-latest-cycle-of-displacement>
- Harutyunyan, M., & Guliyev, E. (2021, November 16). *Armenia Announces Russia-Mediated Truce With Azerbaijan.* Ανάκτηση από The Moscow Times: <https://www.themoscowtimes.com/2021/11/16/armenia-announces-russia-mediated-truce-with-azerbaijan-a75583>
- Heil, A. (2020, November 16). *For Displaced Azerbaijanis, Truce Reawakens 'Dream' Of Returning Home.* Ανάκτηση από RadioFreeEuropeRadioLiberty: <https://www.rferl.org/a/displaced-azeris-nagorno-karabakh-truce-reawakens-dream-returning-home-ethnic-armenians/30953553.html>
- House Foreign Affairs Committee. (2020, September 29). *Engel Statement on Eruption Of Fighting in Nagorno-Karabakh.* Ανάκτηση από House Foreign Affairs Committee: <https://foreignaffairs.house.gov/press-releases?ID=01948EBE-775B-4F58-BBED-82B0C7B77DC0U.S.>
- IAI. (2021). *HAROP Loitering Munition System.* Ανάκτηση από <https://www.iai.co.il:https://www.iai.co.il/p/harop>

- International Crisis Group. (2011, February 8). *Armenia and Azerbaijan: Preventing War, Crisis Group Europe Briefing N°60, 8 February 2011*. Ανάκτηση από reliefweb.int: <https://reliefweb.int/report/armenia/armenia-and-azerbaijan-preventing-war-policy-briefing-europe-briefing-no-60>
- IRAVABAN.NET. (2020, July 23). *The Azeri Myth that its Army can defeat the Armenian Army vanished: Nikol Pashinyan*. Ανάκτηση από IRAVABAN.NET: <https://iravaban.net/en/283953.html>
- IRNA. (2020, October 13). *Azeri or Armenian drone crashes on northwestern Iran*. Ανάκτηση από Islamic Republic News Agency: <https://en.irna.ir/news/84074208/Azeri-or-Armenian-drone-crashes-on-northwestern-Iran>
- JAMnews. (2018, December 21). *Azerbaijani Nagorno-Karabakh community receives new head – what does this mean for conflict negotiations?* Ανάκτηση από JAMnews: <https://jam-news.net/azerbaijani-community-of-nagorno-karabakh-receives-new-head/>
- Janik, R. (2020, October 15). *WAR IN THE CAUCASUS: STATE, NO STATE? A LEGAL PERSPECTIVE ON THE NAGORNO-KARABAKH CONFLICT*. Ανάκτηση από International Institute for Peace: <https://www.iipvienna.com/new-blog/2020/10/15/state-no-state-a-legal-perspective-on-the-nagorno-karabakh-conflict>
- Jarosiewicz, A., & Falkowski, M. (2016, April 06). *The Four-day War in Nagorno-Karabakh*. Ανάκτηση από Centre of Eastern Studies: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2016-04-06/four-day-war-nagorno-karabakh>
- Kaleji, V. (2020, October 9). *Eight Principles of Iran’s Foreign Policy Towards the Nagorno-Karabakh Conflict*. Ανάκτηση από Valdai Discussion Club: <https://valdaiclub.com/a/highlights/eight-principles-of-iran-s-foreign-policy/>
- Kaleji, V. (2020, December 18). *The 2020 Karabakh War’s Impact on the Northwestern Border of Iran*. Ανάκτηση από The Jamestown Foundation: <https://jamestown.org/program/the-2020-karabakh-wars-impact-on-the-northwestern-border-of-iran/>
- Karimi, N. (2020, October 20). *Iran’s Rouhani slams sending fighters to Nagorno-Karabakh*. Ανάκτηση από AP NEWS: <https://apnews.com/article/iran-bashar-assad-azerbaijan-ankara-armenia-40071395e81437f5e1b658449fe19eaa>
- Kasapoglu, C. (2020, May 18). *Turkey’s Heavy ‘Tiger’ Rocket Spotted in Azerbaijan’s Nakhchivan Exclave*. Ανάκτηση από The Jamestown Foundation: <https://jamestown.org/program/turkeys-heavy-tiger-rocket-spotted-in-azerbaijans-nakhchivan-exclave/>
- Keddie, P. (2020, October 30). *What’s Turkey’s role in the Nagorno-Karabakh Conflict?* Ανάκτηση Απριλίου 9, 2021, από ALJAZEERA:

<https://www.aljazeera.com/features/2020/10/30/whats-turkeys-role-in-the-nagorno-karabakh-conflict>

Khadder, K., Tuysuz, G., & Lister, T. (2020, October 01). *Rebels from Syria recruited to fight in conflict between Azerbaijan and Armenia, source says*. Ανάκτηση από CNN: <https://edition.cnn.com/2020/10/01/middleeast/azerbaijan-armenia-syrian-rebels-intl/index.html>

Kington, T. (2020, August 6). *Libya is turning into a battle lab for air warfare*. Ανάκτηση από DefenseNews: <https://www.defensenews.com/smr/nato-air-power/2020/08/06/libya-is-turning-into-a-battle-lab-for-air-warfare/>

Kirisci, K., & Ozkan, B. (2020, November 18). *After Russia's Nagorno-Karabakh ceasefire, could Turkey step up next for a lasting peace?* Ανάκτηση από Brookings: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/11/18/after-russias-nagorno-karabakh-ceasefire-could-turkey-step-up-next-for-a-lasting-peace/>

Kofman, M. (2020, December 14). *A Look at the Military Lessons of the Nagorno-Karabakh Conflict*. Ανάκτηση από Russia Matters: <https://www.russiamatters.org/analysis/look-military-lessons-nagorno-karabakh-conflict>

Kucera, J. (2020, November 15). *After days of chaos, Armenia and Azerbaijan delay territory handover*. Ανάκτηση από Eurasianet: <https://eurasianet.org/after-days-of-chaos-armenia-and-azerbaijan-delay-territory-handover>

Kucera, J. (2020, March 19). *U.S. Ends Funding for Karabakh Demining*. Ανάκτηση από Eurasianet: <https://eurasianet.org/us-ends-funding-for-karabakh-demining>

LINKS. (2011, December 02). *Karabakh: The big debate*. Ανάκτηση από Links: <https://eurasia2020.wordpress.com/2011/12/02/karabakh-the-big-debate/>

Lister, T. (2020, October 5). *US, France, Russia call for ceasefire as fighting rages in Nagorno Karabakh*. Ανάκτηση από CNN: <https://edition.cnn.com/2020/10/05/europe/nagorno-karabakh-ceasefire-call-intl/index.html>

Louis, L. (2020, October 22). *Armenians in France plead for Nagorno-Karabakh intervention*. Ανάκτηση από DW - Deutsche Welle : <https://www.dw.com/en/armenians-in-france-plead-for-nagorno-karabakh-intervention/a-55335674>

Markedonov, S. (2018, May 04). *Azerbaijan after the Presidential Elections: Internal and Foreign Policy Dynamics*. Ανάκτηση από Russian International Affairs Council (RIAC): https://russiancouncil-ru.translate.google/en/analytics-and-comments/analytics/azerbaijan-after-the-presidential-elections-internal-and-foreign-policy-dynamics/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=el&_x_tr_hl=en-US&_x_tr_pto=nui,op,sc

- McKernan, B. (2020, September 28). *Syrian rebel fighters prepare to deploy to Azerbaijan in sign of Turkey's ambition*. Ανάκτηση από The Guardian: <https://www.theguardian.com/world/2020/sep/28/syrian-rebel-fighters-prepare-to-deploy-to-azerbaijan-in-sign-of-turkeys-ambition>
- Mejlumyan, A., & Kucera, J. (2020, November 10). *Armenian Government Under Attack Following War Defeat: Prime Minister Nikol Pashinyan is facing popular anger and scheming opposition figures following the country's disastrous capitulation to Azerbaijan*. Ανάκτηση από Eurasianet: <https://eurasianet.org/armenian-government-under-attack-following-war-defeat>
- MissileThreat. (2021, August 2). *9K720 Iskander (SS-26)*. Ανάκτηση από MissileThreat: <https://missilethreat.csis.org/missile/ss-26-2/>
- MissileThreat. (2021, August 12). *OTR-21 Tochka (SS-21)*. Ανάκτηση από MissileThreat: <https://missilethreat.csis.org/missile/ss-21/>
- MissileThreat. (2021, August 2). *SS-1 "Scud"*. Ανάκτηση από MissileThreat: <https://missilethreat.csis.org/missile/scud/>
- Najjar, F. (2020, October 27). *Russian strike on Syria's Idlib fighters a 'message' to Turkey*. Ανάκτηση από Aljazeera: <https://www.aljazeera.com/news/2020/10/27/russian-strike-in-syrias-idlib-a-message-to-ankara>
- Naumkin, V. (2020, October 08). *Will the Fire of the Armenian-Azerbaijani Conflict Spread to the Middle East?* Ανάκτηση από Valdai Discussion Club: <https://valdaiclub.com/a/highlights/will-the-fire-of-the-armenian-azerbaijani-conflict/>
- Nazaretyan, H. (2021, February 17). *Arms Supplies to Armenia or Azerbaijan*. Ανάκτηση από EVN Report: <https://www.evnreport.com/spotlight-karabakh/arms-supplies-to-armenia-and-azerbaijan>
- NEWS.am. (2020, November 11). *Thomas de Waal: Karabakh agreement is humiliating for Armenian side*. Ανάκτηση από Armenia News: <https://news.am/eng/news/612643.html>
- NEWS.gr. (2020, Σεπτέμβριος 10). *Φουντώνει ο «πόλεμος» Γαλλίας-Τουρκίας – Επιθέσεις της Άγκυρας στον Μακρόν*. Ανάκτηση από NEWS.gr: <https://www.news.gr/kosmos/article/2350681/fountoni-o-polemos-gallias-tourkias-epithesis-tis-agkiras-ston-makron.html>
- NTI.org. (2007). *Commonwealth of Independent States (CIS)*. Ανάκτηση από NTI.org: <https://www.nti.org/education-center/treaties-and-regimes/commonwealth-independent-states-cis/>
- O'Rourke, B. (2010, August 20). *Russia, Armenia Sign Extended Defense Pact*. Ανάκτηση από RadioFreeEuropeRadioLiberty: https://www.rferl.org/a/Russian_President_Medvedev_To_Visit_Armenia/2131915.html

- protothema.gr. (2020, Σεπτέμβριος 29). *Αρμενία: «Τουρκικό F-16 κατέρριψε αρμένικο μαχητικό»*. Ανάκτηση από Πρώτο Θέμα: <https://www.protothema.gr/world/article/1049588/armenia-tourkiko-f-16-katerripse-armeniko-mahitiko-leei-to-upourgeio-amunas/>
- Reuters. (2016, June 30). *Armenia ratifies agreement on joint air-defense system with Russia*. Ανάκτηση από Reuters: <https://www.reuters.com/article/us-armenia-russia-defence-idUSKCN0ZG2AS>
- Reuters. (2020, November 14). *Armenians set fire to homes before handing village over to Azerbaijan*. Ανάκτηση από Reuters: <https://www.reuters.com/article/us-armenia-azerbaijan-village-idUSKBN27U0FQ>
- Reuters. (2020, September 28). *Turkey's Erdogan says Armenia must withdraw from Azeri lands*. Ανάκτηση από Reuters: <https://www.reuters.com/article/us-armenia-azerbaijan-turkey-idUSKBN26J1OL>
- Reuters. (2021, October 14). *Armenia tells World Court Azerbaijan promotes ethnic hatred*. Ανάκτηση από Reuters: <https://www.reuters.com/world/europe/armenia-tells-world-court-azerbaijan-promotes-ethnic-hatred-2021-10-14/>
- RFE/RL. (2020, November 14). *Armenian Opposition Leader Detained, Accused Of Plotting To Kill PM Pashinian*. Ανάκτηση από RadioFreeEuropeRadioLiberty: <https://www.rferl.org/a/armenian-opposition-leader-detained-accused-of-plotting-to-kill-pm-pashinian/30950308.html>
- RFE/RL. (2020, November 17). *Armenian President Calls For Snap Elections As Government Faces Mounting Pressure Over Karabakh Deal*. Ανάκτηση από RadioFreeEuropeRadioLiberty: <https://www.rferl.org/a/armenian-president-calls-for-snap-elections-as-government-faces-mounting-pressure-over-karabakh-deal/30954529.html>
- RFE/RL. (2020, November 15). *Azerbaijan Extends Deadline For Armenia To Withdraw From Key District Under Karabakh Truce*. Ανάκτηση από RadioFreeEuropeRadioLiberty: <https://www.rferl.org/a/armenia-to-begin-handing-over-territory-to-azerbaijan-under-terms-of-truce/30950886.html>
- RFE/RL. (2020, December 14). *Azerbaijan, Armenia Swap Prisoners As Part Of Nagorno-Karabakh Truce Deal*. Ανάκτηση από RadioFreeEuropeRadioLiberty: <https://www.rferl.org/a/azerbaijan-armenia-swap-prisoners-nagorno-karabakh/31000682.html>
- RIA Novosti. (2018, July 06). *Lavrov called the Minsk Group the optimal format for a settlement in the NKR*. Ανάκτηση από RIA Novosti: <https://ria.ru/20180607/1522258751.html>
- RIA Novosti. (2020, October 28). *Erdogan accused Russia of "attack" on opposition camp in Idlib*. Ανάκτηση από RIA Novosti: <https://ria.ru/20201028/erdogan-1581919748.html>

- Rob Portman US Senator for Ohio. (2020, October 1). *Portman, Risch, Rubio, Johnson: Armenia and Azerbaijan Must immediately Cease Violence*. Ανάκτηση από Rob Portman US Senator for Ohio: <https://www.portman.senate.gov/index.php/newsroom/press-releases/portman-risch-rubio-johnson-armenia-and-azerbaijan-must-immediately-cease>
- Roblin, S. (2020, September 28). *Turkish Drones Over Nagorno-Karabakh—And Other Updates From A Day-Old War*. Ανάκτηση από Forbes: <https://www.forbes.com/sites/sebastienroblin/2020/09/28/turkish-drones-over-nagorno-karabakh-and-other-updates-from-a-day-old-war/?sh=6bf7b5f170da>
- Romashov, V. (2019, November 15). *Opportunities for Fragmented Nagorno-Karabakh Peace Process: Intercommunity dialogue and safety of borderlands*. Ανάκτηση από Caucasus Edition: <https://caucasusedition.net/opportunities-for-fragmented-nagorno-karabakh-peace-process-intercommunity-dialogue-and-safety-of-borderlands/>
- Rzayev, A. (2020, July 23). *Azerbaijan-Armenia clashes put an end to cautious optimism*. Ανάκτηση από MEI@75: <https://www.mei.edu/publications/azerbaijan-armenia-clashes-put-end-cautious-optimism>
- Saine, C. (2020, October 23). *Pompeo Urges Azerbaijani, Armenian FMs to End Violence in Nagorno-Karabakh*. Ανάκτηση από Voice of America: https://www.voanews.com/a/europe_pompeo-urges-azerbaijani-armenian-fms-end-violence-nagorno-karabakh/6197506.html
- Schiff, A. (2020, October 1). *SCHIFF, PALLONE, SPEIER AND 46 BIPARTISAN MEMBERS URGE SECRETARY OF STATE TO HELP REDUCE TENSIONS BETWEEN ARMENIA AND AZERBAIJAN*. Ανάκτηση από <https://schiff.house.gov/>: <https://schiff.house.gov/news/press-releases/schiff-pallone-speier-and-46-bipartisan-members-urge-secretary-of-state-to-help-reduce-tensions-between-armenia-and-azerbaijan>
- Shaikh, S. (2019, December 11). *Iranian Missiles in Iraq*. Ανάκτηση από MissileThreat: <https://missilethreat.csis.org/iranian-missiles-in-iraq/>
- Shaikh, S., & Rumbaugh, W. (2020, December 8). *The Air and Missile War in Nagorno-Karabakh: Lessons for the Future of Strike and Defense*. Ανάκτηση από Centre for Strategic and International Studies: <https://www.csis.org/analysis/air-and-missile-war-nagorno-karabakh-lessons-future-strike-and-defense>
- SPUTNIK. (2020, Νοέμβριος 9). *Κατάρριψη ρωσικού ελικοπτήρου: Το Αζερμπαϊτζάν παραδέχθηκε ότι το έριξε κατά λάθος*. Ανάκτηση από SPUTNIK Ελλάδα: <https://sputniknews.gr/20201109/katarripsi-rosikou-elikopterou-to-azermpaitzan-paradehthike-oti-to-erixe-kata-lathos-8821807.html>

- Sputnik Armenia. (2018, April 23). *Tanks, artillery, manpower: Azerbaijan brings troops to Karabakh - new video*. Ανάκτηση από Sputnik Armenia: <https://ru.armeniasputnik.am/20180423/tanki-artilleriya-zhivaya-sila-azerbajdzhan-podvodit-vojska-k-karabahu-video-11636536.html>
- Stratfor. (2020, December 17). *Turkey, Azerbaijan: Countries to Build New Gas Pipeline to Nakhchivan*. Ανάκτηση από RANE Worldview: <https://worldview.stratfor.com/situation-report/turkey-azerbaijan-countries-build-new-gas-pipeline-nakhchivan>
- Subbotin, I. (2020, October 25). *Erdogan-Macron dispute puts Turkish fleet under attack*. Ανάκτηση από NG.ru: https://www.ng.ru/world/2020-10-25/2_7998_dispute.html
- TANEA Team. (2020, Σεπτεμβρίου 27). *Τηλεφωνική επικοινωνία Δένδια με τον Αρμένιο ομόλογο του για το Ναγκόρνο-Καραμπάχ*. Ανάκτηση από TA NEA: <https://www.tanea.gr/2020/09/27/politics/telefoniki-epikoinonia-dendia-me-ton-armenio-omologo-tou-gia-to-nagorno-karampax/>
- TASS. (2020, November 15). *Russian peacekeepers' outposts, headquarters deployed to Karabakh - defense ministry*. Ανάκτηση από TASS: <https://tass.com/defense/1223893>
- The Guardian. (2014, August 04). *Bloody Clashes between Azerbaijan and Armenia Over Disputed Territory*. Ανάκτηση από The Guardian: <https://www.theguardian.com/world/2014/aug/04/nagorno-karabakh-clashes-azerbaijan-armenia>
- Toksabay, E. (2020, October 14). *Turkish arms sales to Azerbaijan surged before Nagorno-Karabakh fighting*. Ανάκτηση από Reuters: <https://www.reuters.com/article/armenia-azerbaijan-turkey-arms-int-idUSKBN26Z230>
- TRT World. (2021, October 18). *Azerbaijan accuses Armenia at top UN court of 'ethnic cleansing'*. Ανάκτηση από TRT World: <https://www.trtworld.com/asia/azerbaijan-accuses-armenia-at-top-un-court-of-ethnic-cleansing-50852>
- U.S. Embassy in Georgia. (2020, October 25). *U.S.-Armenia-Azerbaijan Joint Statement*. Ανάκτηση από U.S. Embassy in Georgia: <https://ge.usembassy.gov/u-s-armenia-azerbaijan-joint-statement/>
- Wittich, A., & Maas, A. (2009, April). *Regional Cooperation in the South Caucasus: Lessons for Peacebuilding, from Economy and Environment*. Brussels: Adelphi Research. Ανάκτηση από https://www.adelphi.de/de/system/files/mediathek/bilder/us_038_-_regional_cooperation_in_the_south_caucasus_1.pdf
- www.mfa.am. (2019, July 1). *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia: Bilateral Relations with Russia*. Ανάκτηση από mfa.am: <https://www.mfa.am/en/bilateral-relations/ru>

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. (2021, Νοέμβριος 24). *Ανατολική Εταιρική Σχέση*. Ανάκτηση από Ευρωπαϊκό Συμβούλιο: <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eastern-partnership/>

Κασάπογλου, Τ. (2017, Οκτώβριος 31). *ΤΟΥΡΚΙΑ-AZERMPAΪTZAN, ΑΠΟ ΤΗΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΗΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ*. Ανάκτηση από TOURKIKANEΑ.GR: <https://tourkikanea.gr/armeniko/baku/>

Μενεσιάν, Γ. (2021, August 06). *Αρμενία- Αζερμπαϊτζάν – Καραμπάχ: Η Ένταση Επανέρχεται*. Ανάκτηση από Coupaki.gr: <https://www.coupaki.gr/more/video/armenia-azermpaitzan-karampax-i-entasi-epanerxetai>

ΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΥΠΟΥ

en.kremlin.ru. (2020, November 10). *Statement by President of the Republic of Azerbaijan, Prime Minister of the Republic of Armenia and President of the Russian Federation*. Ανάκτηση από President of Russia: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/64384>

en.kremlin.ru. (2020, October 1). *Statement of the presidents of Russia, the United States and France on Nagorno-Karabakh*. Ανάκτηση από President of Russia: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/64133>

en.president.az. (2020, November 10). *Ilham Aliyev addressed the nation*. Ανάκτηση από President of the Republic of Azerbaijan: <https://en.president.az/articles/45924>

Gazprom. (2017, November 22). *Gazprom resuming gas deliveries to Azerbaijan*. Ανάκτηση από Gazprom: <https://www.gazprom.com/press/news/2017/november/article381898/>

OSCE. (2009, July 10). *Statement by the OSCE Minsk Group Co-Chair countries*. Ανάκτηση από OSCE-Minsk Group: <https://www.osce.org/mg/51152>

OSCE. (2018, September 27). *Minsk Group Co-Chairs meet Foreign Ministers of Armenia and Azerbaijan on margins of UN General Assembly in New York*. Ανάκτηση από OSCE-Minsk Group: <https://www.osce.org/minsk-group/397700>

OSCE. (2018, April 23). *Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group*. Ανάκτηση από OSCE-Minsk Group: <https://www.osce.org/minsk-group/378637>

OSCE. (2019, March 13). *OSCE Chairperson-in-Office offers further support to ongoing reforms, discusses current issues in peace negotiations during visit to Armenia*. Ανάκτηση από OSCE-Chairmanship: <https://www.osce.org/chairmanship/414149>

- OSCE. (2019, March 5). *OSCE Chairperson-in-Office stresses importance of co-operation and dialogue during visit to Azerbaijan*. Ανάκτηση από OSCE-Chairman: <https://www.osce.org/chairmanship/413132>
- OSCE. (2019, October 17). *Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group*. Ανάκτηση από OSCE-Minsk Group: <https://www.osce.org/minsk-group/436265>
- OSCE. (2020, October 30). *Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group*. Ανάκτηση από OSCE-Minsk Group-OSCE Chairmanship: <https://www.osce.org/minsk-group/468984>
- Pompeo, M. R. (2020, November 17). *The United States Welcomes Cessation of Hostilities Between Armenia and Azerbaijan and Announces New Assistance to Respond to the Nagorno-Karabakh Humanitarian Emergency*. Ανάκτηση από U.S. Department of State: <https://2017-2021.state.gov/the-united-states-welcomes-cessation-of-hostilities-between-armenia-and-azerbaijan-and-announces-new-assistance-to-respond-to-the-nagorno-karabakh-humanitarian-emergency/index.html>
- President of the Republic of Azerbaijan. (2020, December 1). *Ilham Aliyev addressed the nation*. Ανάκτηση από <https://en.president.az/>: <https://en.president.az/articles/48205>
- Russian President's Official Website. (2020, November 10). *Statement by President of the Republic of Azerbaijan, Prime Minister of the Republic of Armenia and President of the Russian Federation*. Ανάκτηση από President of Russia: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/64384>
- The White House. (2020, September 27). *Remarks by President Trump in Press Briefing | September 27, 2020*. Ανάκτηση από The White House: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-press-briefing-september-27-2020/>
- Υπουργείο Εξωτερικών. (2020, Οκτώβριος 7). *Ανακοίνωση του Υπουργείου Εξωτερικών για τους απαράδεκτους ισχυρισμούς της κυβέρνησης του Αζερμπαϊτζάν (Αθήνα, 7.10.2020)*. Ανάκτηση από Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών: <https://www.mfa.gr/epikairotitita/diloseis-omilies/anakoinose-tou-upourgeiou-exoterikon-gia-tous-aparadektous-iskhurismous-tes-kuberneses-tou-azermpaitzan-athena-7102020.html>
- Υπουργείο Εξωτερικών. (2020, Σεπτέμβριος 27). *Ανακοίνωση Υπουργείου Εξωτερικών σχετικά με τις εξελίξεις στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ*. Ανάκτηση από Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών: <https://www.mfa.gr/epikairotitita/diloseis-omilies/anakoinose-upourgeiou-exoterikon-skhetika-me-tis-exelixeis-sto-nagkorno-karampakh.html>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Α»

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΤΡΙΜΕΡΟΥΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΡΩΣΙΑΣ – ΑΡΜΕΝΙΑΣ ΚΑΙ ΑΖΕΡΜΠΑΪΤΖΑΝ (ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ)

Εμείς, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν, Ιλχάμ Αλίγιεφ, ο Πρωθυπουργός της Δημοκρατίας της Αρμενίας, Νικόλ Πασινιάν και ο Πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας, Βλαντιμίρ Πούτιν, δηλώνουμε τα ακόλουθα:

1. Η κατάπαυση του πυρός και ο τερματισμός όλων των εχθροπραξιών στο Ναγκόρνο – Καραμπάχ, θα αρχίσουν στις 1200 (μεσάνυχτα) της 10^{ης} Νοεμβρίου 2020, ώρα Μόσχας. Το Αζερμπαϊτζάν και η Αρμενία (πλέον τα «μέρη»), θα διατηρήσουν τις θέσεις που κατέχουν αυτή την στιγμή.

2. Ο νομός του Agdam [στα ανατολικά του Καραμπάχ και εκτός των ορίων του] θα επιστραφεί στο Αζερμπαϊτζάν στις 20 Νοεμβρίου 2020.

3. Οι ειρηνευτικές δυνάμεις της Ρωσικής Ομοσπονδίας η οποία θα αποτελείται από στρατιωτικό προσωπικό 1.960 ατόμων με ατομικά όπλα, 90 τεθωρακισμένα οχήματα μεταφοράς προσωπικού, 380 οχήματα γενικής χρήσης και άλλο ειδικό εξοπλισμό, θα αναπτυχθούν κατά μήκος της γραμμής επαφής στο Ναγκόρνο – Καραμπάχ και κατά μήκος του διαδρόμου του Lachin.

4. Οι ειρηνευτικές δυνάμεις της Ρωσικής Ομοσπονδίας θα αναπτυχθούν παράλληλα με την απόσυρση των Αρμενικών ενόπλων δυνάμεων. Η διάρκεια της ειρηνευτικής αποστολής είναι 5 χρόνια με δυνατότητα αυτόματης ανανέωσης ανά 5 χρόνια, εκτός εάν οποιοδήποτε από τα μέρη δηλώσει την πρόθεση τερματισμού αυτής της πρόνοιας, έξι μήνες πριν το τέλος της τρέχουσας εντολής της.

5. Για την καλύτερη εφαρμογή της συμφωνίας από τα μέρη, θα συγκροτηθεί ένα «ειρηνευτικό κέντρο» [εννοεί ένα κέντρο συντονισμού των επιχειρήσεων] το οποίο θα ελέγχει την κατάπαυση του πυρός.

6. Η Αρμενία θα επιστρέψει στο Αζερμπαϊτζάν τον νομό του Kalbajar στις 15 Νοεμβρίου 2020 και την περιοχή του Lachin την 1η Δεκεμβρίου. Ο διάδρομος του Lachin (πλάτους 5 χιλιομέτρων) θα παρέχει επικοινωνία μεταξύ του Ναγκόρνο - Καραμπάχ και της Αρμενίας - χωρίς αυτό να επηρεάσει την πόλη Shusha - και θα

παραμένει υπό τον έλεγχο της ειρηνευτικής δύναμης της Ρωσίας. Με συμφωνία των μερών, εντός των επόμενων 3 ετών θα καθοριστεί σχέδιο κατασκευής ενός νέου δρόμου κατά μήκος του διαδρόμου του Lachin για να παρέχει τη σύνδεση μεταξύ Ναγκόρνο – Καραμπάχ και Αρμενίας, και η Ρωσική ειρηνευτική δύναμη θα έχει την ευθύνη ασφαλείας της συγκεκριμένης νέας διαδρομής. Το Αζερμπαϊτζάν εγγυάται την ασφάλεια της κυκλοφορίας πολιτών, οχημάτων και αγαθών κατά μήκος του διαδρόμου του Lachin, και προς τις δύο κατευθύνσεις.

7. Εκτοπισμένοι και πρόσφυγες έχουν το δικαίωμα επιστροφής στα εδάφη του Ναγκόρνο - Καραμπάχ και τις γειτονικές περιοχές [που κατέχονταν από αρμενικές δυνάμεις από το 1993 μέχρι το 2020] υπό τον έλεγχο της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους πρόσφυγες (UNHCR).

8. Θα γίνει ανταλλαγή των αιχμαλώτων πολέμου, ομήρων και άλλων κρατούμενων, καθώς και των σορών των πεσόντων.

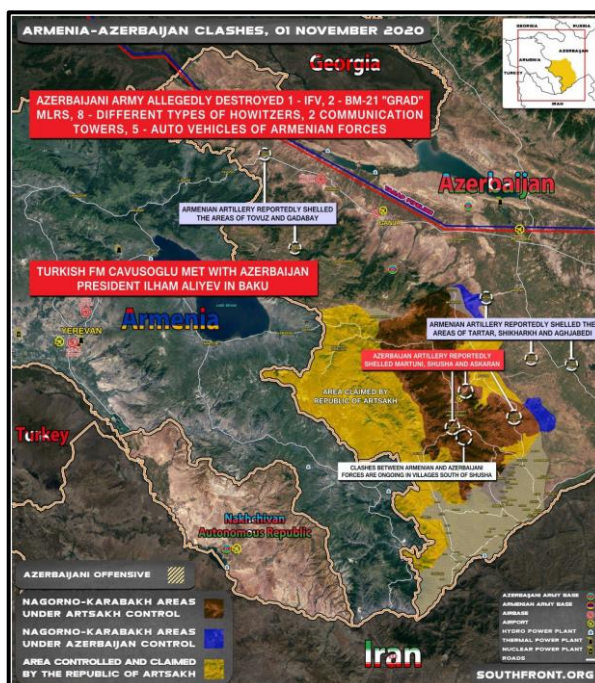
9. Όλοι οι οικονομικοί και συγκοινωνιακοί κόμβοι της περιοχής θα παραμείνουν ανοικτοί. Η Αρμενία εγγυάται την ασφάλεια της κυκλοφορίας μεταξύ του Αζερμπαϊτζάν και της Αυτόνομης Δημοκρατίας του Ναχιτσεβάν, προκειμένου να εξασφαλιστεί η απρόσκοπτη μετακίνηση πολιτών, οχημάτων και φορτίων και προς τις δύο κατευθύνσεις. Ο έλεγχος της κυκλοφορίας των συνόρων θα γίνεται από τις αρχές της συνοριοφυλακής της Ρωσίας. Με συμφωνία των μερών, θα κατασκευαστεί ένας νέος δρόμος που θα συνδέει την Αυτόνομη Δημοκρατία του Ναχιτσεβάν με τις δυτικές περιοχές του Αζερμπαϊτζάν (Russian President's Official Website, 2020).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Β»

**ΧΑΡΤΕΣ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟ ΝΑΓΚΟΡΝΟ - ΚΑΡΑΜΠΑΧ
ΑΠΟ ΤΟ 1994 ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ**

**Χάρτης 1 - Χάρτης Καταστάσεως στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ μετά την κατάπαυση του πυρός τον Μάιο 1994
(en.wikipedia.org, 2021)**

**Χάρτης 2 - Χάρτης εξέλιξης των επιχειρήσεων στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ κατά την 1η Νοεμβρίου 2020
(Μάζης, 2020)**

Χάρτης 3 - Χάρτης Καταστάσεως στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ μετά την 10η Νοεμβρίου 2020 και το πέρας του πολέμου των 44 ημέρων (Μάζης, 2020)